

ยุทธวิธีในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียง

พรรคการเมืองส่วนใหญ่ของไทยมักถือกำเนิดเกิดขึ้นหรือเป็นพรรคที่มีฐานคะแนนเสียงอยู่ในเขตต่างจังหวัดทั้งสิ้น¹ แต่พรรคพลังธรรมเป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นและมีฐานคะแนนเสียงในกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มจากการลงสมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในนามกลุ่มรวมพลัง เมื่อปี 2528 และเมื่อวิวัฒนาการมาเป็นพรรคพลังธรรมก็ประสบความสำเร็จอย่างงดงามในกรุงเทพมหานคร ทั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จึงเป็นที่น่าสนใจว่าพรรคพลังธรรมมียุทธวิธีอย่างไร ในการดำเนินงานทางการเมืองจนประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งที่ผ่านมา

1. ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรค

โดยทั่วไปภาวะผู้นำ (leadership) เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (actions) ของบุคคลที่เป็นผู้นำหรือกลุ่มผู้นำอย่างกระบวนการ (process)² ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก็เช่นกันเกิดจากสิ่งที่แสดงออกโดยบุคคลของพรรคและบุคคลของพรรคที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น และมีบทบาทสำคัญในการนำพรรคไปสู่ความสำเร็จ และระดมการสนับสนุนจากประชาชนได้อย่างแพร่หลายคือพลตรีจำลอง ศรีเมือง

¹สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2532), หน้า 11.

²Edwin P. Hollander, Leadership Dynamic (New York : the Free Press, 1978), pp. 1-2, 16-17.

นายแพทย์กระแส ชนะวงศ์ แพทย์แม็กไซไซ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 12 กรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรมกล่าวถึง "ความเป็นพรรคพลังธรรมของพลตรีจำลอง ศรีเมือง" ไว้ว่า^๓

ในช่วงที่ผ่านมาจนถึงบัดนี้ กลายเป็นว่าพรรคพลังธรรม คือ พลตรีจำลอง ศรีเมือง พลตรีจำลอง ศรีเมือง คือพรรคพลังธรรม เพราะฉะนั้นต้องยอมรับว่าเกินกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ของความเจริญของพรรค ผมไม่อยากจะเรียกว่า 100 เปอร์เซ็นต์ ต้องยอมรับว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ แสดงความเป็นคนเข้มแข็งต่องานของสาธารณะ โดยเฉพาะงาน กทม. เพราะฉะนั้นภาพจึงออกมาในรูปของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ชื่อสัตย์ สุจริต ขยันขันแข็ง จริงจังกับงานที่ได้รับผิดชอบ พอมาเป็นพรรคพลังธรรมจึงมีภาพของ พลตรีจำลอง ศรีเมือง ติดอยู่มาก

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพรรคพลังธรรมกับพลตรีจำลอง ศรีเมืองนั้น เป็นสิ่งเดียวกันไม่ว่าพลตรีจำลอง ศรีเมืองจะแสดงออกอย่างไร หรือมีคุณสมบัติอย่างไร ก็จะเป็นการแสดงออกถึงคุณสมบัติของพรรคพลังธรรมไปโดยปริยาย เพราะฉะนั้นการที่ทำความเข้าใจภาวะผู้นำของพรรคพลังธรรมจึงจำเป็นจะต้องเข้าใจภาวะผู้นำพลตรีจำลอง ศรีเมือง ว่ามีคุณลักษณะอย่างไร จึงสามารถมีอิทธิพลและสามารถระดมการสนับสนุนจากประชาชนจนสามารถทำให้พรรคพลังธรรมประสบความสำเร็จในการเลือกตั้ง

พลตรีจำลอง ศรีเมือง เกิดเมื่อปี 2478 ที่จังหวัดธนบุรี (สถานที่ในขณะนั้น) พื้นฐานครอบครัวค่อนข้างยากจนเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดลำเห่ และระดับมัธยมที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา เป็นนักเรียนนายร้อยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (จปร.) ที่เรียนดี มีความประพฤติดี และมี "ภาวะผู้นำสูง" เป็นที่นับถือของเพื่อนร่วมรุ่น

^๓สัมภาษณ์ นายกระแส ชนะวงศ์, 10 มิถุนายน 2536.

(จปร.7) ในปีพ.ศ. 2502 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้านักเรียนโรงเรียนนายร้อย จปร. ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนนายร้อย จปร. นั้น พลโทวิริยยุทธ อินวะษา เพื่อนร่วมรุ่นจปร.7 กล่าวถึงพลตรีจำลอง ศรีเมือง ไว้ว่า⁴

เป็นเพื่อนโรงเรียนเตรียมนายร้อย 2 ปี โรงเรียนนายร้อย (จปร.) อีก 5 ปี อยู่ด้วยกันมา 7 ปี เขา (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ก็เป็นคนมีความจริงใจ จริงจัง กับการศึกษา เพราะเป็นอนาคตของเขาย่างหนึ่ง เขาอยู่ในฐานะที่ไม่ใช่คนร่ำรวยอะไร ครอบครัวเป็นคนยากจน ใช้ความมุมานะ อุตสาหะวิริยะต่าง ๆ เหล่านี้ จนกระทั่งเขาได้รับความสำเร็จในเรื่องของการศึกษา เขาเป็นคนเรียบ ๆ ง่าย ๆ ไม่มีอะไร เป็นนักเรียนที่มีระเบียบวินัย ตั้งใจในการเรียนดีมาก ค่อนข้างดีมาก

ในประเด็นของการศึกษานั้น พลตรีจำลอง ศรีเมืองได้กล่าวถึงตนเองทั้งในระหว่างศึกษาระดับมัธยมที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และระหว่างที่ศึกษาในโรงเรียนนายร้อย จปร. ไว้ว่า⁵

ตอนอยู่ชั้นมัธยมสอบไล่ทุกปีได้ที่ 1 ตลอด ไม่เคยได้ที่ 2, 3 เลย แต่พอมาเข้าโรงเรียนนายร้อยต่างหากที่ 1, 2, 3 มีรายละเอียดอยู่อันนี้ไม่ได้เขียนอยู่ในหนังสือชีวิตจำลอง ก็คือ ปี 5 ไม่ได้ที่ 1, 2, 3 หรือกะนะ เพราะปี 5 ถูกตัดคะแนนหมดเลย 100 คะแนน หล่นลงมาที่ 7 ที่ 8 แต่ว่าโดยเฉลี่ย 5 ปี ที่ 1, 2, 3 กลับไปกลับมา พอมาปี 5 มาประท้วงผู้บังคับบัญชาที่เขาโกงกิน จนกระทั่งถูกตัดคะแนนความประพฤติ 100 คะแนน ไม่เหลือเลย จึงไปตั้งคะแนนอื่นลงหมด แต่ก็ไม่รู้สึกอะไร เพราะว่าทำในสิ่งที่ถูกต้อง

⁴สัมภาษณ์ พลโทวิริยยุทธ อินวะษา, 2 มิถุนายน 2536.

⁵สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการศึกษาในโรงเรียนนายร้อยจปร. ทั้ง ๆ ที่มาจากครอบครัวที่ยากจนแต่ก็เรียนดี ด้วยความขยันอดทน นอกจากนี้ยังมีภาวะผู้นำสูงจนได้เป็นหัวหน้านักเรียน พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า^๕

เรียนเก่งอย่างผมได้เป็นที่ 1 ในตอน คือชั้นหนึ่งแบ่งออกเป็น 4 ตอน ใครได้ที่ 1 จะเป็นหัวหน้าตอน มีเงินเดือนให้ 105 บาท ซึ่ง 105 บาท สมัยนั้นก็เยอะ ผมเรียนเตรียมนายร้อยผมได้ที่ 1 ในตอน 2 ปีติดกัน ซึ่งดีกว่าเรียนสายอาชีพอื่น เพราะจบมาก็ไม่ต้องมาหางานทำด้วย งานก็มีตอนขึ้นมาเป็นนักเรียนนายร้อย เสื้อผ้าเขาแจกให้หมด หนังสือเขาให้ยืม อาหารก็ฟรี และผมเป็นคนเรียนดี ความประพฤติดี ปี 5 ได้เป็นหัวหน้านักเรียน ได้เงินเดือน 240 บาท ซึ่งสมัยก่อนก็เยอะ

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นบุคคลที่เรียนหนังสือดีจนสอบได้ในลำดับที่ดี และมีความประพฤติดีจนก่อให้เกิดภาวะผู้นำขึ้น จากการเกิดภาวะผู้นำดังกล่าวทำให้ได้เป็นหัวหน้านักเรียน ในโรงเรียนนายร้อย จปร.

แต่อย่างไรก็ตาม ระหว่างที่เป็นหัวหน้านักเรียนนั้นเกิดความขัดแย้งกับนายทหารที่เป็นฝ่ายบังคับบัญชาของโรงเรียนเกี่ยวกับการเรียกร้องให้โรงเรียนใช้รายได้ส่วนเกินจากค่าอาหารของนักเรียนให้เป็นประโยชน์ ในปี 2502 ได้จัดการฉายภาพยนตร์ขายบัตร เพื่อหารายได้มาจัดทำหนังสือรุ่น และซื้ออุปกรณ์ดนตรีให้โรงเรียน ซึ่งผู้บังคับบัญชากล่าวหาว่าขัดคำสั่งผู้บังคับบัญชา (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด) ที่ห้ามนักเรียนนายร้อยจัดงานหารายได้ จึงถูกลงโทษปลดออกจากตำแหน่งหัวหน้านักเรียน และต้องจบการศึกษาหลังเพื่อนร่วมรุ่น

^๕สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

3 เดือน เป็นเหตุให้ไม่ได้เข้าร่วมพิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร และกระเป๋จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่องนั้นพลโทวิรัช อินวะษา ได้กล่าวว่า⁷

จำได้ว่า มีการห้ามมีการห้ามไม่ให้ชุมนุมอะไรต่าง ๆ แต่ก่อนเราใช้การจัดภาพยนตร์หารายได้สำหรับรุ่นบ้าง เพื่อนร่วมนักเรียนนายร้อยขาดอุปกรณ์เครื่องเสียงสำหรับนักเรียนนายร้อย เราเห็นว่ามันเก่ามันชำรุด และไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากโรงเรียนที่มาทำให้ใหม่ ซึ่งที่อื่นก็มีกันใหม่ ๆ ที่เราไปรู้ไปเห็นมาเลยคิดกันว่าเราควรจะทำที่นั่งที่เฉลิมไทย สมัยก่อนที่เข้ามาจัดแล้วก็เก็บเงินได้ส่วนหนึ่งก็มาซื้อ เครื่องเสียงเครื่องเล่นวิทยุให้สโมสร แล้วก็รายงานโรงเรียนไปในฐานะเราเป็นกรรมการสโมสร ก็รายงานขึ้นไป เขาก็มีหนังสือขอคุณมาในการเสียสละขณะเดียวกันก็ถูกผู้บังคับกองรายงานขึ้นไปว่า ชัดคำสั่งหัวหน้าคณะปฏิวัติในการที่ห้ามไม่ให้มีการจัดที่นั่ง ชุมนุมต่าง ๆ เราไม่ได้มีเจตนาอย่างนั้น เขาก็รายงานขึ้นไปโรงเรียนเขาก็เอาเรื่องขึ้นไป จนถึงกองทัพบกเขาก็รายงาน ถือว่าผิดอย่างแรง ร้ายแรง ผู้ใหญ่ข้างบน เขาเห็นว่าไม่ใช่เรื่องสำคัญมากมายเอาเป็นแต่ว่าไม่ต้องเข้ารับพระราชทานกระบี่ ไม่ต้องได้รับการติดยศ ให้ออกหลังรุ่น คำว่าหลัง ไม่ได้หมายความว่า ติดยศทีหลัง รับกระบี่ทีหลัง ก็มี 3 เดือนบ้าง 6 เดือนบ้าง จำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) เขาโดน 3 เดือน เพื่อนเขาติดร้อยตรีกันแล้ว แต่เรายังไปเรียน ติดเลข 5 อยู่ เขาติดดาวกันแล้ว เรายังรับเบี้ยเลี้ยง เหมือนนักเรียนนายร้อยวันละ 10 บาท เพื่อนมีเงินเดือน เราไม่มีนี่คือการได้รับโทษ จำลองเป็นหัวหน้านักเรียน เขาก็เอาออก เราเป็นหัวหน้าหมู่ก็ปลดออกเป็นนักเรียนธรรมดา

⁷สัมภาษณ์ พลโทวิรัช อินวะษา, 2 มิถุนายน 2536.

จากคำกล่าวของพลโทวิรุทธ อินเวษา เพื่อนร่วมรุ่นนักเรียนนายร้อย จปร. ซึ่ง พลตรีจำลอง ศรีเมือง สนทนมนมาก จะเห็นว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นบุคคลที่ผ่านประสบการณ์ทาง "การเมือง" ตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อย เพราะสิ่งที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ถูกลงโทษนั้น เป็นการกระทำที่ถือว่าขัดคำสั่งหัวหน้าคณะปฏิวัติ

พลตรีจำลอง ศรีเมือง เคยศึกษาในโรงเรียนนายทหารสื่อสาร^๑ เมื่อปี พ.ศ. 2503 เมื่อจบหลักสูตรสอบได้เป็นที่ 1 ของรุ่น จึงได้รับทุนไปศึกษาหลักสูตรไมโครเวฟ และหลักสูตรอิเล็กทรอนิกส์ ที่ฟอร์ดมอนแทจ รัฐนิวเจอร์ซีย์ สหรัฐอเมริกา ต่อมาปี พ.ศ. 2507 ได้ไปเรียนหลักสูตรอิเล็กทรอนิกส์ ที่ฟอร์ตสโคฟิลด์แบร์ค รัฐอาวาย สหรัฐอเมริกา เมื่อกลับมาประเทศไทยได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบก ในปี พ.ศ. 2512 จบการศึกษาได้ที่ 2 ในปี พ.ศ. 2515 ได้รับทุนการศึกษาไปศึกษาต่อระดับปริญญาโททางการบริหารที่สถาบันเนเวลโพลท์มอนเตเร สหรัฐอเมริกา โดยเขียนวิทยานิพนธ์ เรื่อง การเคลื่อนไหวของกรรมกรในประเทศไทย จบการศึกษาในปี พ.ศ. 2516

การทำงานด้านการทหารเคยดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ เช่น หัวหน้าชุดปฏิบัติการรบภูผาที่ประเทศลาว อีกทั้งยังเคยเป็นผู้ช่วยหัวหน้ายุทธการกองพลอาสาสมัครไทย-เวียดนาม ที่ประเทศเวียดนาม ประจำสำนักปลัดกระทรวงกลาโหม ประจำกองบัญชาการทหารสูงสุด ช่วยราชการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เป็นต้น

พลตรีจำลอง ศรีเมือง ไม่ได้เริ่มแสดงภาวะผู้นำทางการเมือง เมื่อครั้งสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่เริ่มมีภาวะความเป็นผู้นำมาตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียนนายร้อย จปร. จนได้เป็นหัวหน้านักเรียนเมื่อรับราชการทหารพลตรีจำลอง ศรีเมือง

^๑ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2525), หน้า 89-90.

ได้เริ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง ร่วมกับนายทหารร่วมรุ่น (จปร.7) ในนามกลุ่มทหารหนุ่มหรือยังเติร์กของกองทัพบก พลตรีจำลอง ศรีเมือง เคยให้สัมภาษณ์กับชัยอนันต์ สมุทรวณิช ไว้ว่า^๑ ได้ร่วมกับพันตรีมัญญู รูปขจร (ยศในขณะนั้น) เป็นผู้ประสานงาน การเคลื่อนไหวครั้งแรก ได้แก่ การรณรงค์ เพื่อคัดค้านการถอนสถานีวิเรตซ์ ที่สหรัฐอเมริกาได้ช่วยเหลือให้ตั้งขึ้นที่จังหวัดลำปางและอุตรธานี วัตถุประสงค์หลักในการเคลื่อนไหวครั้งนั้นก็เนื่องมาจากการที่สหรัฐอเมริกาซึ่งกำลังจะถูกกดดันให้ถอนฐานทัพภายในวันที่ 20 มีนาคม 2519 และการถอนฐานทัพดังกล่าว สหรัฐอเมริกาจะนำเอากระสุนสำรองกลับไปด้วย พันตรีจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ได้เคลื่อนไหวเพื่อเป้าหมาย 2 ประการคือ ในส่วนที่เกี่ยวกับสถานีวิเรตซ์ ต้องการให้สาธารณชนได้เข้าใจว่า สถานีวิเรตซ์ทั้งสองเป็นกองทัพอากาศไทย ซึ่งตั้งไว้ตามแผนการป้องกันประเทศ มิใช่ส่วนหนึ่งของฐานทัพของสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกาเพียงแต่ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคเท่านั้น ส่วนเรื่องกระสุนสำรองนั้น ต้องการให้สหรัฐอเมริกามอบให้แก่กองทัพไทยในรูปของความช่วยเหลือ หรือขายให้ในราคาพิเศษ การที่สหรัฐถูกกดดันให้ถอนฐานทัพ และมีการประท้วงอย่างกว้างขวาง เป็นเหตุให้สหรัฐอเมริกานำกระสุนสำรองกลับคืนไปหมดด้วย ซึ่ง พันตรีจำลอง ศรีเมือง เห็นว่าการประท้วงและทำที่ที่เชิงกร้าวของรัฐบาลไทยขณะนั้น ทำให้ประเทศต้องเสียประโยชน์เนื่องจากกองทัพยังไม่สามารถพึ่งตัวเองในแง่การผลิตกระสุนและอาวุธที่ทันสมัยได้

การเคลื่อนไหวครั้งที่สอง ได้แก่ การคัดค้านการแต่งตั้งพลเอกกฤษณ์ สีวะรา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในเดือนเมษายน 2519 โดยเหตุผลที่ว่า พลเอกกฤษณ์ สีวะราไม่ใช่ทหารอาชีพเสียแล้วหากเป็นทหารการเมือง ซึ่งจะอาศัยตำแหน่งดังกล่าวเป็นการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง โดยอาศัยกองทัพเป็นเครื่องมือ คณะทหารหนุ่มได้เสนอว่า หากหากบุคคลอื่นที่เป็นกลางไม่ได้ ก็ขอให้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเสียเอง ข้อเสนอนี้ทางพรรคประชาธิปัตย์ไม่เห็นด้วย เพราะในเวลานั้น พรรคประชาธิปัตย์มีความคิดว่า

^๑ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตย หน้า 94-98.

ถ้าได้ผลเอกกฤษฎณ์ มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม รัฐบาลก็มีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนหลัก ก็จะมีเสถียรภาพมากขึ้น โดยที่กลุ่มทหารหนุ่มได้เข้าพบ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2519 ประกอบด้วย พันตรีจำลอง ศรีเมือง พันตรีมัญญารูปขจร พันตรีสาคร กิจวิริยะ พันตรีสุรพล ชินะจิต และพันตรีธรรชัย ศรีสุวรรณนท์ (ทั้งหมดเป็นยศในขณะนั้น)

การเคลื่อนไหวครั้งที่สาม ได้แก่ การจัดงานนิทรรศการวันประชาธิปไตยขึ้นที่บริเวณสนามไชย เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2519 ในวันเดียวกับที่นิสิตนักศึกษาจัดนิทรรศการสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การจัดงานครั้งนั้น พ.ต.จำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงคนสำคัญ โดยได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจาก พ.ต.แสงศักดิ์ มังคละศิริ ซึ่งอยู่กองพันทหารช่าง ในด้านการจัดเต็นท์ การใช้ทหารช่างมาช่วยงาน ส่วนการแสดงอาวุธที่ยึดได้จากฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้นได้รับความร่วมมือจากกองทัพบก การจัดงานนิทรรศการครั้งนั้น มีวัตถุประสงค์ในการต้านกระแสซ้ายจัดของนิสิตนักศึกษา และเป็นการหยั่งเสียงประชาชนไปในตัวด้วย จากการที่มีประชาชนจำนวนมากมาชมนิทรรศการ พ.ต.จำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) มีความรู้สึกว่า ลู่ทางของการเคลื่อนไหวของคณะทหารหนุ่ม แจ่มใสขึ้น และมีความเชื่อมั่นสูงขึ้นว่า ยังมีประชาชนอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่หันเหตาม "กระแสซ้าย"

จากเดือนกรกฎาคม 2519 เป็นต้นมา พ.ต.จำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ได้แสวงหาความสนับสนุนจากกลุ่มพลังอื่น ๆ ที่ต่อต้าน "กระแสซ้าย" มากยิ่งขึ้น โดยได้สัมพันธ์ใกล้ชิดกับชมรมแม่บ้าน ก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 พ.ต.จำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ได้เป็นผู้นำสมาชิกชมรมแม่บ้านไปทำการประท้วงรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ที่ทำเนียบรัฐบาลด้วย โดยมุ่งหวังที่จะให้รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ลาออกไป แต่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กล่าวว่าตนเองและสมาชิกทหารหนุ่มไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภายหลังเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และคณะนายทหารระดับสูงได้ทำการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินโดยมีพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เป็นหัวหน้าจนได้จัดตั้งรัฐบาลโดยมีนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ต่อเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2520 คณะทหารหนุ่มได้ทำรัฐประหารและได้ตกลงกันเป็นการภายในว่าผู้บัญชาการทหารสูงสุด (พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์) ควรเป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ แต่นายทหารระดับสูงกลับเห็นแก่ความอาวุโสของ พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ จึงมีมติให้ พล.ร.อ.สงัด เป็นหัวหน้า ในวันที่ 21 ตุลาคม 2520 ที่ประชุมคณะปฏิวัติ ซึ่งประกอบด้วยนายทหารระดับสูง ได้ลงมติให้ พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ซึ่งทำให้คณะทหารหนุ่มไม่พอใจเป็นอย่างมาก และตัดสินใจว่า หากคณะปฏิวัติยังยืนยันความเห็นเดิม ก็จะทำรัฐประหารอีกครั้งหนึ่ง คณะทหารหนุ่มได้มอบหมายให้ พันโทจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) เป็นผู้ต่อรองและยื่นคำขาดต่อคณะปฏิวัติว่า หากภายในวันที่ 23 ตุลาคม 2521 นายทหารระดับสูงที่เป็นสมาชิกคณะปฏิวัติไม่เปลี่ยนใจเอาพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี พวกเขาซึ่งเป็นผู้คุมกำลังและทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม ก็จะทำรัฐประหารซ้อนขึ้นอีก จากบทบาทในการเป็นกำลังหลักในการทำการปฏิวัติจนผลักดันให้พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทำให้คณะนายทหารหนุ่มมีอำนาจต่อรองในด้านการทหารและในด้านการเมืองมากขึ้น¹⁰ ในสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ แกนนำของกลุ่มทหารหนุ่มได้เริ่มปรากฏตัวแสดงความคิดเห็นในการสัมมนาทางวิชาการมากขึ้น ผู้ทำหน้าที่นี้ได้แก่ พันโทจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ต่อมาเมื่อพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้ประกาศลาออกกลางที่ประชุมรัฐสภา พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ พันเอกจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิก และในด้านการบริหารฝ่ายการเมือง ได้รับตำแหน่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ในปี 2523 พลตรีอาทิตย์ กำลังเอก (ยศในขณะนั้น) ได้ถวายฎีกาให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ต่ออายุแก่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในตำแหน่ง ผู้บัญชาการทหารบก พันเอกจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ได้ให้ความเห็นว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นผลเสียต่อประเทศชาติ และจะทำให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในทางที่ไม่ดี ต่อมากลุ่มทหารหนุ่มได้ขอให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทำการ

¹⁰ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตย หน้า 99-102.

¹¹ The Bangkok Post, August 24, 1980, p. 19.

ปฏิวัติเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2524 แต่ประสบความล้มเหลว โดยที่ พันเอกจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ไม่ได้เข้าร่วม ซึ่งพลโทวิรุทธ อินวะชา ได้กล่าวว่า¹²

ตั้งแต่เป็นยังเติร์กมานั้นเราจะเริ่มปฏิบัติการเมื่อตอนเมษา (1 เมษายน 2524) เขา (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ก็ถอยฉากออกไปเพราะเขาไม่เห็นด้วยในการทำวิธีอย่างนี้ เขาไม่ชอบวิธีการใช้กำลังความรุนแรง จำลองเขาไม่ชอบ

ปลายปี พ.ศ. 2524 พันเอกจำลอง ศรีเมือง (ยศในขณะนั้น) ได้เลื่อนไหวต่อต้านกฎหมายการทำแท้งเสรี และได้ลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เข้าประจำสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม และในปี พ.ศ. 2526 เป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเคลื่อนไหวต่อต้านขบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่กองทัพบกในขณะนั้นเป็นผู้หนุนหลังอยู่ ซึ่งสามารถทำสำเร็จทั้งสองกรณี¹³

ในปี พ.ศ. 2528 เมื่อพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พระราชบัญญัติระเบียบบริหารข้าราชการกรุงเทพมหานคร และพระราชบัญญัติเลือกตั้งสภากรุงเทพมหานครมีผลบังคับใช้ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มและพรรคการเมืองต่าง ๆ เกี่ยวกับตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครก็ได้เริ่มขึ้น พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ตัดสินใจลาออกจากการรับราชการ เข้าสู่ถนนสายการเมือง โดยสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร แม้ว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง จะเป็นบุคคลหน้าใหม่ในแง่การสมัครรับเลือก แต่ไม่ใช่บุคคลหน้าใหม่ในวงการเมืองแต่อย่างใด เพราะได้แสดงภาวะทางการเมืองมาอย่างยาวนานพอสมควรดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว

¹²สัมภาษณ์ พลโทวิรุทธ อินวะชา, 2 มิถุนายน 2536.

¹³สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษากรณีพรรคคนหลังธรรม, หน้า 14.

ในด้านความนิยมของประชาชนนั้น ประชาชนส่วนใหญ่รู้จัก "มหาจำลอง"¹⁴ ดีในฐานะที่เป็นนักปฏิบัติธรรมผู้เคร่งครัด เป็นคนสมถะ ใจซื่อมือสะอาด เป็นนักมั่งสละวิริตติคนสำคัญ ที่ขยายความนิยมรับประทานอาหารมังสะวิริตติขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ และถึงแม้ว่าจะเป็นที่รู้จักกันดีว่าพลตรีจำลองเป็นสานุศิษย์ของ "สันติอโศก" ที่ประกาศตนไม่ขึ้นกับมหาเถรสมาคม แต่วัตรปฏิบัติอันจริงจังของพลตรีจำลองก็ดูจะเป็นที่ชื่นชมและเป็นที่ยอมรับของศาสนิกชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพลตรีจำลองยินดีรับเชิญไปแสดงปาฐกถาธรรมที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนั้นพลตรีจำลองก็ยังยินดีที่จะเสวนากับกลุ่มศาสนาต่าง ๆ ทุกศาสนาสุดแล้วแต่จะได้รับเชิญมาโดยตลอด นับตั้งแต่พ้นจากตำแหน่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรีมา ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจอะไรแต่อย่างใดเมื่อพรรคกิจสังคมได้ทำการส่งตัวอย่างความนิยมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร (ทั้งทางฝั่งกรุงเทพฯ และฝั่งธนบุรี) แล้วปรากฏว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้รับความนิยมสูงสุด ถึงขนาดที่ทางคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกตัวบุคคลลงสมัคร เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ในนามของพรรคกิจสังคม ได้มีมติที่จะส่งพลตรีจำลอง เป็นผู้สมัครในนามของพรรคอยู่แล้ว แต่ด้วยเหตุผลภายในบางประการของพรรคกิจสังคมทำให้ขั้นตอนช่วงนี้ล่าช้าไป จนพลตรีจำลองประกาศลงสมัครเองในนามของกลุ่มรวมพลัง

กลุ่มรวมพลังที่มีพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นหัวหน้ากลุ่มนั้นถือว่าเป็นผู้นำที่มีบารมีและอิทธิพล อยู่ในระดับสูง ภาวะผู้นำทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมืองเองทำให้พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นศูนย์กลางที่ดึงดูดกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่หลากหลาย มาร่วมสนับสนุนพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยสามารถแยกแยะได้ดังนี้

กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่สาธารณชนสามารถแยกแยะได้ง่ายที่สุด เนื่องจากมีการแต่งกายและวัตรปฏิบัติที่แตกต่างจากคนทั่วไป ได้แก่กลุ่มญาติธรรมชาวอโศก ซึ่งถือว่าพลตรีจำลองเป็นมิตรหรือเป็นญาติร่วมอุดมการณ์ทางศาสนาผู้ซึ่งกำลังจะเล่นการเมืองแบบที่ถูกต้องคือแบบมี

¹⁴ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษากรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 15.

ศีลธรรมและเสียสละอันจะเป็นแบบอย่างของคนทั่ว ๆ ไปต่อไป ในด้านของปริมาณ ญาติธรรมชาวอโศกในช่วงปี พ.ศ. 2528 เฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร น่าจะมีอยู่ประมาณไม่เกิน 1,000 ครอบครัว แต่แม้ว่าจำนวนอาจจะไม่มากนักพลังของกลุ่มญาติธรรมชาวอโศกอยู่ที่ว่ากลุ่มนี้เป็นผู้มีความศรัทธาในตัวพลตรีจำลองอย่างแท้จริง การอุทิศตนเพื่อการรณรงค์หาเสียงของกลุ่มจึงเหนือกว่าทีมงานรับจ้างของพรรค และกลุ่มการเมืองอื่น ๆ อยู่มาก นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มก็มีการกระจายกระจายอยู่ในทุกวงการและทุกระดับฐานะการศึกษา ซึ่งอาจจะแตกต่างจากคนทำงานของพรรค หรือกลุ่มการเมืองที่อาจจะกระจุกตัวอยู่เฉพาะในคนเพียงไม่กี่คน อีกทั้งสมาชิกของกลุ่มส่วนมากยังเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานแบบอาสาสมัคร ตามหลัก "ประโยชน์สูงสุด" ของชาวอโศกมาแล้ว ความสามารถในการจัดองค์กรและเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่สามารถดัดแปลงมาใช้งานหาเสียงได้ทันทีจึงทำให้ฐานกำลังส่วนนี้ของพลตรีจำลอง ศรีเมืองเป็นส่วนที่มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย

นายไชยวัฒน์ ลินสว่างค์ รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร นายทะเบียนพรรคพลังธรรม ผู้เป็นตัวแทนของกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมหรือกลุ่มสันติอโศก อันเป็นบุคคลชั้นนำ "สายวัด" ของพรรคพลังธรรมได้กล่าวถึงการช่วยพลตรีจำลอง ศรีเมือง หาเสียงเมื่อครั้งสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2528 ไว้ว่า¹⁵

สมัยที่พลตรีจำลองตัดสินใจลงรับสมัครผู้ว่า (ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร) ในนามของกลุ่มรวมพลัง ตอนนั้นผมทำงานอยู่การเคหะแห่งชาติก็ได้มีส่วนช่วยกลุ่มรวมพลังในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งตามที่จะได้ทำนายถึงว่าใช้เวลาออกราชการช่วย ในวันหยุดบ้าง หลังจากเลิกงานแล้วก็ช่วยได้ในระดับหนึ่ง หลังจากพลตรีจำลองชนะการเลือกตั้งแล้วได้ร่วมกับกลุ่มรวมพลังในการประชุมตลอดมา

¹⁵สัมภาษณ์ นายไชยวัฒน์ ลินสว่างค์, 11 พฤษภาคม 2536.

และนายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 7 กรุงเทพมหานคร รองเลขาธิการพรรคพลังธรรม และเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม (พันเอกวินัย สมพงษ์) ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มผู้ปฏิวัติธรรม "สายวัด" คนสำคัญในพรรคพลังธรรมกล่าวว่า¹⁶

ถ้าจะถามว่ารู้จักกับพลตรีจำลอง ศรีเมืองได้อย่างไร ก็ตอบว่ารู้จักตอนไป ปฏิบัติธรรมในปี 2523 ที่สันติอโศก ผมไปปฏิบัติธรรมที่นั่น ก่อนที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง จะไปแล้วไปเจอกัน และได้ทำงานร่วมกันมาเรื่อย ๆ ก่อนที่จะมาลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ผมก็ไปช่วยพลตรีจำลอง หาเสียง อยู่ในคณะกลุ่มรวมพลัง ก่อตั้งกลุ่มรวมพลังขึ้นมาแล้วก็ตั้งพรรคพลังธรรม ท่านได้ชวนมาช่วยตั้งพรรค ช่วยกันก่อตั้งพรรคขึ้นมาผมเป็นกรรมการบริหารชุดแรก และก็ลงเลือกตั้ง”

จะเห็นได้ว่าชาวอโศก ผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนพลตรีจำลอง ศรีเมือง และกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมเหล่านี้ มีการกระจายอยู่ในหลากหลายสาขาอาชีพ ทำให้แต่ละคนสามารถที่จะกระจายการพูดคุยหาเสียงช่วยเหลือพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้มาก ประกอบกับกลุ่มบุคคลเหล่านี้มีระดับการศึกษาที่หลากหลาย ทำให้การหาเสียงกระจายไปมาก ทั้งยังทำงานช่วยเหลือพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในรูปแบบอาสาสมัคร จึงทุ่มเทในการทำงานมากกว่า กลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่ใช้การจ้างเป็นตัวแทนเงินมากกว่าอาสาสมัคร

ผู้ปฏิบัติธรรมของสันติอโศกคนหนึ่งซึ่งมีอาชีพเป็นแพทย์ได้กล่าวว่า¹⁷ “แรก ๆ กลุ่มเราผู้ปฏิบัติธรรมสันติอโศก ได้เข้ามาช่วยงานการเมืองของคุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) มาก ตั้งแต่ทำป้ายหาเสียง ทำหุ่น ทำคริวเลี้ยงผู้มาช่วยงาน เรียกว่าทำด้วยใจจริง ๆ ครั้ทราจำลองมาก”

¹⁶ สัมภาษณ์ นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์, 12 พฤษภาคม 2536.

¹⁷ สัมภาษณ์ นางสาว ก. (นามสมมุติ), 20 มิถุนายน 2536.

แสดงให้เห็นว่าชาวสันตือโคก หรือกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมศรัทธาในตัวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง หากจะยอมสละเวลามาช่วยงานการเมือง ซึ่งบางคนต้องทำงานในระดับ "ผู้ใช้แรงงาน" เช่น ทำป้าย หาเสียง ประกอบอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมงาน ทั้ง ๆ ที่กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมบางคนมีสถานภาพทางสังคมสูงเป็นถึงแพทย์ วิศวกร อีกทั้งมีสถานภาพทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี

กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มบุคคลในวงการอาชีพที่มีฐานะทางสังคมในระดับผู้นำชุมชน ซึ่งเคยร่วมงานกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น กลุ่มชมรมแม่บ้าน รวมทั้งกลุ่มผู้เคยปฏิบัติงานร่วมกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง เมื่อครั้งน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งนายประเสริฐ นาสมนันท์ ประธานสภากรุงเทพมหานคร กรรมการบริหารพรรคพลังธรรม ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับพลตรีจำลอง ศรีเมือง ไว้ว่า¹⁰

ผมพบกับพลตรีจำลอง ศรีเมืองตอนนั้นท่านมียศเป็นพันโทจำลอง ศรีเมือง นะครับ ตำแหน่งประจำสำนักนายกรัฐมนตรีสมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ก็มันมีเหตุการณ์น้ำท่วมซานเมือง รู้สึกประมาณปี 2521 หรืออะไรเนี่ยครับ ผมอยู่หมู่บ้านชินเขต, ท่าทราย อะไรแถว ๆ นั้นนะครับ แถงามวงค์วาน น้ำท่วมมาก ก็ได้รับมอบหมายจากทางรัฐบาลให้ไปดูแลเรื่องน้ำท่วมอยู่ ก็เลยได้ร่วมกันทำงาน เข้าแก้ปัญหาน้ำท่วมของประชาชนในเขตนั้น ก็เลยรู้จักกันมาตลอด ก็มีอะไรก็เหมือนกับคบกันสนิทสนมกัน

จากคำสัมภาษณ์ที่กล่าวมาจะเห็นว่า ผู้เคยร่วมงานกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ยังมาร่วมงานการเมืองกับพลตรีจำลอง ศรีเมืองอีก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้มีสถานภาพระดับผู้นำชุมชนอยู่ มากเช่น นางมาลี เสนจันทร์ศิโยย เจ้าของโรงเรียนอนุบาลลูกรัก นางเครือวัลย์ สมณะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 3 กรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรม อดีตนายกสมาคมการค้า

¹⁰ สัมภาษณ์ นายประเสริฐ นาสมนันท์, 7 พฤษภาคม 2536

เครื่องมือนิววิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อุดมการณ์การก่อตั้งสมาคมจุฬารศเอ็เลิศรอนแห่ง
ประเทศไทย เป็นต้น

กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มยังเดีร์ก คือนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า รุ่น 7 ซึ่งเป็น
เพื่อนร่วมรุ่นกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง กลุ่มนี้แม้ว่าจะมีปริมาณน้อยแต่มีความสามารถในการ
เคลื่อนไหวทางการเมือง สมาชิกคนสำคัญ เช่น พันเอกปราบ โชติกเสถียร พันเอกบวร งามเกตุ
พันเอกกัมปนาท เกษวิริยการ เป็นต้น

กลุ่มรวมพลังภายใต้การนำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กำหนดเป้าหมายในการหา
เสียงจากกลุ่มพลังเงียบ ซึ่งคือกลุ่มที่รังเกียจและเบียดเบียนพรรคการเมือง และนักการเมือง
โดยทั่ว ๆ ไป เน้นการประหยัดเรียบง่ายในการหาเสียง จนสามารถชนะการเลือกตั้ง
พลตรีจำลอง ศรีเมือง จึงได้เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สำหรับชัยชนะของพลตรีจำลอง
ศรีเมืองในครั้งนี้ถือว่าภาวะผู้นำทางการเมืองมีส่วนช่วยมาก ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมือง
เมืองอันวาย เพราะประชาชนกำลังเบียดเบียนพรรคการเมืองที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง
แบบเดิม ๆ ทั้งได้รับการช่วยเหลืออย่างดีจากบรรดาสื่อมวลชนเกือบทุกประเภท ในส่วนภาวะ
ผู้นำทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง นั้น เกิดจากปัจจัยหลายประการที่เป็นคุณลักษณะ
ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง เช่น ความมีคุณธรรม ชื่อสัตย์สุจริต เสียสละสูง กินง่ายอยู่ง่าย
มีวัตรปฏิบัติที่น่าศรัทธาว่าจะไม่โกงกิน ในขณะที่ประชาชนทั่วไปต่างมองว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง
เป็นคนสมถะ กินน้อยใช้น้อย¹⁰ และเป็นคนธรรมดาธรรมดาไม่อาจจะเป็นนักการเมืองที่
เก่งได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วพลตรีจำลอง ศรีเมืองเป็นผู้ที่มีความสามารถในด้านนี้ไม่ด้อยไปกว่า
นักการเมืองคนอื่น ๆ เลย ไม่ว่าจะเป็ในแง่ของการปราศรัยหาเสียงหรือการหาเสียงให้โยง

¹⁰ สมบัติ จันทรวงศ์, การเมืองเรื่องการเลือกตั้ง : ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้ง
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภาเขต พ.ศ. 2528,
มูลนิธิการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2530), หน้า 36.

เข้ากับเรื่องงบประมาณปีละกว่าหกพันล้านบาทของกรุงเทพมหานครหรือการเน้นว่าเงินเดือนในตำแหน่งผู้ว่ากทม. ปีละรวมแล้วไม่กี่แสนบาทแต่พรรคการเมืองคู่แข่งทุ่มเทเงินจำนวนมากมาย ซึ่งถึงแม้ว่าจะไม่ได้พูดอะไรออกมาตรง ๆ แต่ก็เป็นการบังคับให้ประชาชนต้องคิดเอาเอง นอกจากนี้ พลตรีจำลอง ศรีเมืองยังมีความสามารถด้านจิตวิทยามวลชนสูงมาก เช่น การมีนักเรียนจากโรงเรียนเอาเงินที่หยอดกระปุกออมสินไว้มาบริจาคสมทบทุนหาเสียง และมีพ่อค้าแม่ค้าเอามาขาย มาให้เป็นที่กำลังใจในขณะกำลังปราศรัยหาเสียง หรือการประกาศต่อพระรูปพระปิยะมหาราชาว่า จะไม่มีวันโกกันเป็นอันขาดแม้แต่บาทเดียว เป็นต้น ในด้านการจัดองค์กรของกลุ่มรวมพลัง แม้ว่าดูเผิน ๆ แล้วจะขาดความเป็นเอกภาพ แต่ที่แท้จริงแล้วคณะทำงานของพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีประสิทธิภาพสูงมาก ไม่ว่าจะเป็นในแง่การวางแผน ซึ่งมีนายทหารรุ่นเดียวกันหลายคนมาช่วย หรือการปฏิบัติงานโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอุทิศตนให้แก่งานของกลุ่มญาติธรรมชาวอโศก ซึ่งมีกระจายอยู่ในทุกวงการและมีความจริงจังในการทำงาน มีอยู่จำนวนไม่น้อยที่เป็นคนชั้นกลาง และประกอบอาชีพอิสระ ซึ่งสามารถหยุดกิจการมาช่วยกลุ่มรวมพลังหาเสียงได้อย่างเต็มที่เท่าที่ ต้องการ ส่วนด้านความคิดริเริ่มก็มีสูง เช่น ได้มีการเสนอความคิดให้ขอความช่วยเหลือจากกลุ่มทำอาหารปิ่นโตส่งตามบ้าน ให้ช่วยแจกใบปลิวของกลุ่มรวมพลังให้ หรือข้อเสนอที่ว่าพรรคอื่น เวลาไปหาเสียงเมื่อเลิกแล้วมักปล่อยให้มิชชันนารีตักค้างอยู่เกลื่อนกลาด เพราะฉะนั้นทางกลุ่มรวมพลังเมื่อไปปราศรัยจึงควรจัดให้มีอาสาสมัครทำความสะอาดให้เรียบร้อย ทางกลุ่มรวมพลังก็ได้นำไปปฏิบัติตั้งแต่วันปราศรัยใหญ่ครั้งแรก และสื่อมวลชนก็ช่วยนำไปกระจายจ่ายเป็นการประชาสัมพันธ์ให้อีกทีหนึ่งด้วย

พลตรีจำลอง ศรีเมือง และกลุ่มรวมพลังได้เข้าบริหารกรุงเทพมหานครเรื่อยมา จนปีพ.ศ. 2531 ภายหลังจากที่มีพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2531 พร้อมกำหนดให้มีการเลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 พลตรีจำลอง ศรีเมือง และกลุ่มรวมพลังได้ร่วมกันจัดตั้งพรรคพลังธรรมขึ้น (จดทะเบียนเป็นพรรคการเมืองเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2531)

ตั้งที่ นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ รองเลขาธิการพรรคพลังธรรม กล่าวว่า²⁰

กลุ่มรวมพลังได้เข้าไปบริหารกรุงเทพมหานครสามปีผ่านไป การเลือกตั้งใหญ่ทั่วประเทศมีขึ้นในปีสามหนึ่ง (พ.ศ. 2531) เพราะมีการยุบสภาผู้แทนราษฎร ผู้สนับสนุนกลุ่มรวมพลังได้รวมตัวกันตั้งพรรคพลังธรรม อาสาเข้ามาทำงานการเมือง ภายใต้คำขวัญที่ว่า ทำการเมืองให้มีคุณธรรมนำประชาให้ผาสุก

จากคำกล่าวของนายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ หนึ่งในกลุ่มผู้ก่อตั้งพรรคพลังธรรม ซึ่ง "ผูกขาด" ในตำแหน่งรองเลขาธิการพรรคพลังธรรมมาตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 จนกระทั่งปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าพรรคพลังธรรมวิวัฒนาการมาจากกลุ่มรวมพลังซึ่งได้สนับสนุนการดำเนินงานทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมืองมาตลอด ในประเด็นเดียวกันนี้ กนก วงศ์ตระหง่าน ได้สรุปการเกิดพรรคพลังธรรมว่า²¹ พรรคพลังธรรมตั้งขึ้นมาจากกลุ่มรวมพลังที่ให้การสนับสนุน พลตรีจำลอง ศรีเมืองในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. 2528 จากการที่กลุ่มรวมพลังกลายมาเป็นพรรคพลังธรรมนี้ทำให้อาณาความคิดเรื่องคุณธรรมทางการเมืองปรากฏขึ้นในพรรคการเมืองไทยดังภาพที่พรรคพลังธรรมเสนอต่อสาธารณชน ในการประกาศจัดตั้งพรรคคือ ผู้ที่เข้าร่วมกับพรรคดำเนินการทางการเมืองจะต้องยึดมั่นในสัญญาประชาคม 4 ข้อของพรรคที่ว่า

1. หวังและรับเฉพาะสิ่งที่พึงได้โดยชอบธรรมเท่านั้น
2. ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกสิ่งของเพื่อแลกคะแนนเสียง
3. ไม่หวังและแย่งกันเป็นใหญ่
4. ไม่โกหก โป้ปดมดเท็จ จ้วงจาบหยาบซ้ำ ใส่ร้ายป้ายสีใคร

²⁰สัมภาษณ์ นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์, 12 พฤษภาคม 2536.

²¹กนก วงศ์ตระหง่าน, พรรคการเมืองไทยปัจจุบัน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2533), หน้า 74.

จากสัญญาประชาคม 4 ข้อที่กล่าวมานั้น นักรัฐศาสตร์ที่ถือได้ว่าเป็นนักวิชาการที่ติดตามความเคลื่อนไหวของพรรคหลังธรรมมาตลอด และยังเคยเป็นวิทยากรบรรยายให้แก่ผู้เข้าอบรมในโรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรมอย่างสมบัติ จันทรวงศ์ ได้สรุปว่า²² เป็นความพยายามโดยฝ่ายพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่พรรคหลังธรรมในลักษณะเดียวกันกับที่ตัวพลตรีจำลอง ศรีเมือง และกลุ่มรวมพลัง ประสบความสำเร็จมาแล้วในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร นั่นคือการวาดภาพพรรคหลังธรรมด้วยรูปลักษณ์ใหม่ที่ตรงกันข้ามกับแบบปฏิบัติของพรรคการเมืองอื่น ๆ ทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับสารจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง เนื่องในโอกาสครบรอบ 5 ปีของพรรคหลังธรรมที่กล่าวไว้ว่า²³

การประพฤติปฏิบัติของนักการเมือง และพรรคการเมืองเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้มีการยุบสภาผู้แทนราษฎรในปี 2531 ประชาชนเบื่อหน่ายการเมืองที่ผิดพลาดซ้ำแล้วซ้ำเล่า พวกเราหลายคนเห็นพ้องต้องกันว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้องช่วยกันตั้งพรรคใหม่ขึ้นมา ที่ยึดมั่นคุณธรรมไม่โกงทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่แย่งกันเป็นใหญ่และไม่ไปปดมดเท็จใส่ร้ายป้ายสี พรรคหลังธรรมจึงได้ถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อ 5 ปีที่แล้ว พรรคหลังธรรม เป็นพรรคที่ทวนกระแสความรู้สึกนึกคิดทวนกระแสความเคยชินเก่า ๆ ทางการเมือง

แสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคหลังธรรมได้เกิดขึ้นทวนกระแสของสภาพแวดล้อมทางการเมือง มีความกล้าที่จะประกาศเจตนารมณ์ทางการเมือง โดยการชูประเด็นคุณธรรมทางการเมือง เมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 พรรคหลังธรรมได้รับเลือกตั้งทั่วประเทศจำนวน 14 คน ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²²สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคหลังธรรม, หน้า 28.

²³พรรคหลังธรรม, ครบรอบ 5 ปี (ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2536), หน้า 3.

ในเขตกรุงเทพมหานครถึง 10 คน แสดงให้เห็นว่าฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมที่สำคัญอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งพรรคพลังธรรมเกิดขึ้นมาไม่ใช่แยกตนจากพรรคการเมืองอื่น และสามารถแทรกฐานเสียงของพรรคประชาธิปัตย์และพรรคประชากรไทยที่ผูกขาดสนามเลือกตั้งในกรุงเทพมหานครมาตลอด แต่ก็ไม่สามารถชนะพรรคประชากรไทยได้เพราะพลตรีจำลอง ศรีเมือง ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และยังอยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และต้องช่วยลูกพรรคหาเสียงทั่วประเทศในเวลาจำกัด เนื่องจากทำได้เฉพาะวันหยุดราชการ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครแล้วพรรคคู่แข่งอย่างพรรคประชากรไทย ผู้สมัครเกือบทั้งหมดเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เคยได้รับการเลือกตั้งมาแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2529 และผู้สมัครเหล่านี้ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ การใช้เวลาทำงานให้กับมวลชนในเขตเลือกตั้ง ต่มนาน ในขณะที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่ของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นผู้สมัครหน้าใหม่แทบทั้งสิ้น และเกือบทั้งหมดจำเป็นต้องอาศัย "บารมี" ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง เพื่อช่วยหาเสียง²⁴ ในส่วนของการช่วยเหลือพรรคพลังธรรมของกลุ่มผู้ปฏิวัติธรรมชาวล้านตือ โศก นั้น ชาวล้านตือโศกยังมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือพรรคอยู่เพราะพระ โนริรักษ์ย้ำว่าศาสนากับการเมืองนั้นแยกออกจากกันไม่ได้ และเรียกร้องให้ชาวล้านตือโศกเข้าทำงานการเมือง โดยช่วยเหลือพลตรีจำลอง ศรีเมือง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อล้านตือโศกถูกโจมตีว่าเป็นสำนักเถื่อน²⁵ และครอบงำพรรคพลังธรรม ทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมที่เป็นบวกสำหรับสาธารณชน อันเนื่องมาจากบารมีหรือภาวะผู้นำทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีภาพลบตามมาในภายหลัง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับคำกล่าวของทันตแพทย์หญิงผู้ปฏิวัติธรรมชาวล้านตือ โศก ท่านหนึ่งซึ่งกล่าวว่า²⁶

²⁴ สมบัติ จันทรวงศ์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลังธรรม, หน้า 45.

²⁵ ข่าวพิเศษ ปีที่ 11 ฉบับที่ 513 (29 มิถุนายน 2531 - 6 กรกฎาคม 2531), หน้า 16-18.

²⁶ สัมภาษณ์ นาง ช. (นามสมมุติ), 27 มิถุนายน 2536

มองอย่างเป็นกลาง ก็ฟังพาดำกัน ได้เสียมาด้วยกัน เช่น คุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ก็ได้พวกเรา (ผู้ปฏิบัติธรรมชาวสันตือโคก) ช่วยในการหาเสียงชักชวนคนมาเลือกพรรคพลังธรรม บอกกันไปในหมู่ญาติ พี่น้อง เพื่อน ๆ ในที่ทำงานให้ช่วยกันนะ แต่บางครั้ง บางหน คุณจำลองก็ถูกโจมตีเรื่องสันตือโคก

จากคำกล่าวของท่านแพทย์หญิงผู้เป็นญาติธรรมชาวสันตือโคก และได้ช่วยเหลือ พลตรีจำลอง ศรีเมือง มาตั้งแต่การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2528 แสดงให้เห็นว่าชาวสันตือโคกก็ทราบดีว่า การโจมตีสันตือโคกนั้นมีผลกระทบต่อพลตรีจำลอง ศรีเมือง และนั่นก็หมายความว่าผลกระทบต่อพรรคพลังธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในขณะที่กระแสการโจมตีพรรคพลังธรรมในเรื่องสันตือโคกยังไม่ผ่อนคลาย พรรคพลังธรรมก็สร้างปัญหาให้แก่ตนเองกับคนวัยหนุ่มสาว และผู้ที่อยู่ในแวดวงมหาวิทยาลัยอีก เมื่อปรากฏว่าขาดการวางแผนที่ดีส่งผลให้นางจงกล ศรีกาญจนา ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนหนึ่งของพรรคพลังธรรมซึ่งถูกมองว่า "ขวจัด" ขึ้นปราศรัยหาเสียงและกล่าวยกย่องบทบาทของพลตรีจำลอง ศรีเมือง สมัยเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เพราะแทนที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง จะสามารถใช้เวลาในการช่วยลูกพรรคหาเสียงกลับต้องมาอธิบายตนเองกับข้อกล่าวหาว่าตนเองมีส่วนเพียงไร ทำให้พลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมต้องกลายเป็นฝ่ายตั้งรับอยู่ตลอดเวลาการรณรงค์หาเสียง ภาระเช่นนี้จริง ๆ แล้วตกอยู่กับพลตรีจำลอง ศรีเมืองแทบทั้งสิ้นที่ต้องออกมา "รับหน้า" เพราะพรรคพลังธรรมคือ พลตรีจำลอง ศรีเมือง พลตรีจำลอง ศรีเมือง คือ พรรคพลังธรรม ในประเด็นข้างต้นทั้งกรณีสันตือโคก และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นั้น พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กล่าวว่า²⁷

²⁷สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

เขาให้ร้ายป้ายสีว่าผมฆ่านักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือมีส่วนวางแผนให้มีการฆ่าหรือมีส่วนที่ยุงให้เข้าไปฆ่ากันในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ความจริงมันไม่ได้เป็นอย่างนั้น แล้วให้ผมโกหกได้ยังไง ผมเลยบอกไปตามความจริง เขาบอกไม่ชัด ก็ผมชี้แจงให้ทราบว่า ตอนนั้นผมอยู่ที่ไหนอยู่ที่พระรูป (ลานพระบรมรูปทรงม้า) นั้นมันมีอะไรเกิดขึ้น แล้วในธรรมศาสตร์ซึ่งผมมารู้ตอนหลัง อ่านจากหนังสือพิมพ์ตอนหลังอะไรมันเกิดขึ้นในธรรมศาสตร์ เหตุการณ์มันเกิดขึ้นก่อนหน้าพระรูปเสียอีก เพราะฉะนั้นการที่ผมไปหน้าพระรูปนั้นไม่ได้มีส่วนโยงโยให้เขาฆ่ากันในธรรมศาสตร์ เขาบอกว่าไม่ชัดถ้าชัดก็คือบอกว่าจะต้องพูดว่า ผมนั้นแหละไปยืนอยู่ตรงนั้นเลย ซ้ำอย่างนั้นอย่างนี้ นี่ก็คือเรื่องซึ่งผมเองไม่ทราบว่า จะทำอะไรให้ชัดกว่านี้ แต่คนที่เขาเป็นกลางเขาบอกว่าชัด 90 กว่าเปอร์เซ็นต์ อันนี้เป็นผู้รู้ที่เขาไปฟังโดยที่เขาไม่ได้นัดแนะกับผม แต่เขาไปฟังที่สนามหลวง ผมว่าผมพูดชัดแล้วทุกชั้นตอนว่ามันเป็นอย่างไรมาอย่างไร อันนี้ไม่ตรงตามที่คนอื่นเขาฟังมาว่ามันน่าจะเป็นอย่างนั้น แล้วมันไม่เป็นเขาก็บอกไม่ชัดนี่เรื่องหนึ่ง อีกเรื่องหนึ่งสำหรับสันติอโศกนั้นใคร ๆ พยายามถามแล้ว พยายามจะให้ผมบอกว่าผมไม่เกี่ยวข้อง ผมบอกว่าผมเกี่ยวข้อง ผมเกี่ยวข้องจริง ๆ เกี่ยวข้องมาตั้งแต่ต้น ผมโกหกไม่ได้หรอกต่อให้เสียงคะแนเสียงแคะไหนผมก็ยอมไม่ได้ ว่าผมเกี่ยวข้องและเกี่ยวข้องในลักษณะไหน เกี่ยวข้องในลักษณะผู้ปฏิบัติธรรม แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องในลักษณะที่เขาให้ร้ายป้ายสี คือเขาหาว่าผมใช้บารมีทางการเมืองไปปกป้องสันติอโศก ผมก็ชี้ให้ฟังทำไมไม่ชัด ผมชี้ให้ฟังว่าผมปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ตอนเป็นเลขาธิการ (เลขาธิการนายกรัฐมนตรีนพเอกเปรม ติณสูลานนท์) ตอนเป็นเลขาธิการทำงานอยู่ ผมก็กินมือเดียวและถือศีล 8 แล้ว แล้วผมก็ประกาศไปตั้งแต่ตอนนั้นแล้วนะครับ หลังจากที่ผมลาออกเมื่อปี 2524 ซึ่งหาว่าผมใช้บารมีทางการเมือง อันนี้ผมพูดในหลายที่ในการปราศรัยบอกว่า ก็หลังจาก 2524 มา

²⁷ สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

จนกระทั่ง พฤศจิกายน 2528 ผมไม่ได้มีอำนาจอะไรทางการเมือง ก็เป็นทหาร ตีอกต่อยคนหนึ่ง ก็ถ้าผมใช้บารมีทางการเมืองจริงละก็ตอนนั้นก็จัดการสันติอโศก แล้วซี ทำไมไม่จัดการ นี่เขาก็บอกว่าไม่ชัดอีก แล้วทำอย่างไรมันถึงจะชัด ผมอยากทราบว่าทำอย่างไรมันถึงจะชัด ผมก็บอกสันติอโศกผมไป ผมปฏิบัติธรรมแล้ว ผมก็ปฏิบัติที่อื่นด้วย ผมยกตัวอย่างว่าอย่างวัดท่านอาจารย์พุทธทาสผมก็ไปก่อน สันติอโศกด้วยซ้ำ แล้วกินเจผมปฏิบัติที่วัดท่านอาจารย์พุทธทาสโดยที่ท่านไม่ได้ชวน แต่ว่าพระลูกศิษย์ท่านองค์หนึ่ง ท่านฉันเจแล้วผมคิดจะกินเจมานานแล้ว แต่ไม่รู้วิธี ผมก็ไปถามท่าน

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง ต้องเสียเวลาไปกับการชี้แจง กรณีสันติอโศกและกรณีเหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 ไปอย่างมาก ซึ่งเป็นการตั้งรับในการหาเสียง แทนที่จะรุกในการหาเสียงเช่นพรรคอื่น สำหรับในสองกรณีข้างต้น กรณีใดมีผลต่อคะแนนของ พรรคพลังธรรมมากกว่ากัน พลตรีจำลอง ศรีเมือง กล่าวว่า²⁰

พรรคไม่ได้ประเมินแต่ผมประเมินเอง สันติอโศกจะถ่วงมากกว่า ถ่วงมากกว่า 6 ตุลา 6 ตุลา คุณจงกลเองไปหาเสียงก็แทบจะไม่ถามถึงเลย เมื่อมีเรื่องราว ขึ้นมาแล้วก็เดินหาเสียงไป เขาก็คุยกันเรื่องอื่นประชาชนที่ไปหาเสียงนี่ก็คือสิ่งที่ เราได้ เพราะฉะนั้นสันติอโศกจะมีผลมากกว่า

ซึ่งคำกล่าวข้างต้นก็สอดคล้องกับความคำเห็น นายสุเทพ อรรถากร รองหัวหน้าพรรค พลังธรรม สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 กรุงเทพมหานคร ซึ่งกล่าวว่า²¹ "ที่จริงเหตุการณ์ 6 ตุลา รู้สึกจะพบน้อยมาก เท่าที่คุยกันนะอะ กระทบน้อยมาก มันกระทบหนักหนึ่งแล้วก็หายไป แล้วเรื่องความเกี่ยวพันกับสันติอโศกอันนี้ค่อนข้างจะรุนแรงมาก"

²⁰ สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

²¹ สัมภาษณ์ นายสุเทพ อรรถากร, 19 มิถุนายน 2536.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพรรคพลังธรรมจะได้รับการเลือกตั้งในเขตกรุงเทพมหานครในครั้งนี้อย่างเดียว 10 คน ซึ่งน้อยกว่าพรรคประชากรไทย ซึ่งได้รับเลือกตั้ง 20 คน แต่ต้องถือว่าพลังธรรมเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พรรคการเมืองที่เคยผูกขาดฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครต้องหันเหใจมากขึ้น เพราะแม้ว่าพรรคพลังธรรม จะถูกโจมตีเรื่องสันติอโศกและเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ประกอบกับการไม่ลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งนายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม กล่าวไว้^{๑๐} "พรรคการเมืองตั้งใหม่หัวหน้าพรรคไม่ลงเหมือนกับไปทำสงคราม ทหารหลวงอยู่ในเมืองหลวงแล้วไม่ออกไปเลย ส่งกองทัพหน้าเราไปรบกับเขาไปสู้อะไรเขาได้ แล้วทุกคนก็รู้อยู่แล้วว่าพรรคพลังธรรมคือพลตรีจำลอง ศรีเมือง" อีกทั้งระยะเวลาในการเกิดพรรคจนถึงวันเลือกตั้งอยู่ในระยะสั้น รวมทั้งการขาดประสบการณ์ทางการเมืองของบุคลากร แต่อย่างไรก็ตามพรรคพลังธรรมยังได้รับเลือกตั้งเข้ามาถึง 10 คนด้วยกัน ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จไม่น้อย

พลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมได้พยายามลบภาพของสันติอโศกมากขึ้น เพื่อขยายโอกาสทางการเมืองของพรรค ในประเด็นนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมชาติสันติอโศก ท่านหนึ่งซึ่งเคยร่วมงานทางการเมืองกับพลตรีจำลอง ศรีเมืองมาตลอดได้กล่าวว่า^{๑๑} "หลัง ๆ นี้คุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) เริ่มไปหาท่านพุทธทาส ท่านปัญญา (ปัญญานันทภิกขุ) ไปที่ก็อยู่หลายวัน พวกเราเริ่มรู้สึก อะไรรกันเดี๋ยวนี้วัด (สันติอโศก) ก็ไม่ค่อยมา คงอยากลบภาพสันติอโศกออกมั้ง"

ประกอบกับการเข้ามามีบทบาทของนักวิชาการ นักธุรกิจ และนักการเมืองอาชีพทำให้ภาพพจน์ของกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม หรือ "สายวัด" ลดบทบาทในพรรคพลังธรรม ลงไปมาก ดังความรู้สึกของสายวัดผู้หนึ่งในพรรคพลังธรรมได้กล่าวว่า^{๑๒}

^{๑๐}สัมภาษณ์ นายอุดมศิลป์ ศรีแสงนาม, 10 มิถุนายน 2536.

^{๑๑}สัมภาษณ์ นาย ค. (นามสมมติ), 9 มิถุนายน 2536.

^{๑๒}สัมภาษณ์ นาย ง. (นามสมมติ), 16 มิถุนายน 2536.

มาระยะหลังนี้ มีหลายกลุ่ม หลายพวกเข้ามา บางคนนะ โดยเฉพาะพวกนัก
วิชาการ ผู้มีภูมิปัญญามองเราแปลก ๆ มองเราไม่สู้ดี เรารู้สึกนะ ทั้ง ๆ
เราเริ่มถอย ไม่ค่อยมา น่าจะคิดถึงบุญคุณกันบ้าง เพราะแรก ๆ เราก็ช่วย
ไว้เยอะ

จากความรู้สึกในคำกล่าวข้างต้นนั้นสอดคล้องกับคำกล่าวของนายชัยวัฒน์ สุรวิชัย
หัวหน้าสำนักนโยบายและแผนของพรรคพลังธรรม ผู้ซึ่งเป็นสายวัดผู้หนึ่ง ได้กล่าวว่า^{๓๓}

พรรคพลังธรรมมีจุดกำเนิดมาจากกลุ่มรวมพลัง กลุ่มรวมพลังก็มีส่วนของกลุ่ม
ผู้ปฏิบัติธรรม แบบพลตรีจำลอง ศรีเมือง แบบคุณไชยวัฒน์ ลินสว่างค์ แต่ต่อมา
พรรคพลังธรรมเปิดกว้างขึ้นมาก เพราะมันเป็นพรรคของกลุ่มเดียวหรือของ
ท้องถิ่น จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาของประเทศได้ ก็เปิดกว้างขึ้นและมีหลากหลาย
มีตำรวจ ทหาร นักธุรกิจ หมอ วิศวกร ครู มีคนจากหลายกลุ่มอาชีพ เข้ามา
ร่วมกันทำงาน

ความคิดเห็นดังกล่าวมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น เพราะนายอดร ตันติสุนทร รองหัวหน้า
พรรคพลังธรรม และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตาก ได้กล่าวว่า^{๓๔}

เราไม่ได้เน้นหนัก กลุ่มสันติอโศกมีจิตใจที่จะมาช่วยเราทางพรรคเห็นว่า
บุคคลเหล่านั้นก็เป็นผู้ศรัทธา เข้ามาด้วยแรงศรัทธา เขาอยากจะเป็นนักการเมือง
เมืองดีเป็นแบบฉบับเขาก็เข้ามาช่วย แต่ไม่ได้หมายความว่าเขาจะเข้ามายึด
พรรค ยึดอำนาจ หรืออิทธิพลเหนือพรรค กลุ่มสันติอโศกเป็นกลุ่มหนึ่งในหลายกลุ่ม
ที่พรรคพลังธรรมเป็นตัวแทน

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ สุรวิชัย, 19 มิถุนายน 2536.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายอดร ตันติสุนทร, 10 มิถุนายน 2536.

จากคำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพรรคสังคมนิยมจะลบภาพความผูกพันของกลุ่มผู้ปฏิวัติธรรมสันติอโคก ในแง่ของการมีอิทธิพลเหนือพรรคสังคมนิยมให้เป็น "กลุ่มผลประโยชน์" กลุ่มหนึ่งในพรรคสังคมนิยม ที่ทำหน้าที่รวบรวมกลุ่มผลประโยชน์หลาย ๆ กลุ่มตามหน้าที่ของพรรคการเมือง แม้แต่กรรมการบริหารพรรคก็มีกลุ่มผู้ปฏิวัติธรรมน้อยลง รวมทั้งการดึงเอา พันเอก ดร.ชินวุธ สุนทรสิมะ ผู้เคยร่วมงานกับมหาเถรสมาคมมาเป็นเลขาธิการพรรค ทำให้ภาพพจน์ของพรรคสังคมนิยมคลายจากการโจมตีเรื่องสันติอโคกลงไปได้มาก จนการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2533 การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2536 การเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2535 และการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2535 แทบจะไม่มีพรรคการเมืองใดโจมตีพรรคสังคมนิยม ในประเด็นเกี่ยวกับสันติอโคก ทำให้ไม่มี "ปัจจัยแทรกหรือสถานการณ์" เกี่ยวกับสันติอโคกเข้ามากระทบต่อภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคสังคมนิยม พรรคสังคมนิยมจึงประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งที่ผ่านมา ในเขตกรุงเทพมหานคร

ในส่วนของภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคสังคมนิยมนั้นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของพรรคสังคมนิยมที่ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งดังที่ นายสุทิน นพเกตต์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 5 กรุงเทพมหานคร พรรคสังคมนิยม อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยผู้จบการศึกษาระดับดุสิตบัณฑิตได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๓๕}

การที่พรรคสังคมนิยมมีพลตรีจำลอง ศรีเมืองนั้น ภาวะผู้นำทางการเมืองของท่านมีส่วนช่วยให้พรรคโดดเด่น ประกอบกับพรรคสังคมนิยมยึดมั่นในอุดมการณ์ของความซื่อสัตย์ ทำงานด้วยความเสียสละ มุ่งการทำงานเป็นทีม เป็นส่วนที่ทำให้เรามีคะแนนมา

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายสุทิน นพเกตต์, 10 มิถุนายน 2536.

ในประเด็นเดียวกันนี้ นายธารง แสงสุริยจันทร์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๖}

ที่ได้คะแนนเสียงมาทุกวันนี้ก็เพราะท่าน (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ท่านดี เอรูปรูปร่างไปโชว์ คนไม่รู้ว่าจากพรรคไหน พอเห็นรูปร่างก็รู้ว่าพรรคมหาจำลอง รูปร่าง ชื่อท่านเป็นหลักอยู่ ตรงนี้ต้องยอมรับว่า พรรคพลังธรรมยึดติดกับตัวบุคคลเป็นหลัก อันนี้สังเกตได้ว่า ทุกประเทศมีประธานาธิบดี มีนายกรัฐมนตรี สังเกตได้ง่าย ๆ ว่าประเทศที่มีประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี กษัตริย์ที่เข้มแข็ง เขาจะทำให้คนในชาติเจริญรุ่งเรืองไปด้วย ชาติไทยก็เหมือนกันหากศึกษาจากอดีต กษัตริย์พระองค์ใดที่เข้มแข็งท่านก็สร้างชาติบ้านเมืองเจริญจนได้รับการยกย่องให้เป็นมหาราช ประเทศอเมริกาประธานาธิบดีคนในเข้มแข็ง เขาก็พัฒนาชาติเขาได้ดี เพราะฉะนั้นจะบอกว่าไม่ยึดตัวบุคคลคงเป็นไปได้ยาก เพราะว่าเป็นเรื่องของสังคมที่จะต้องมียุ่ผู้นำ สำคัญที่ผู้นำ ถ้าหากผู้นำดีก็ทำให้กฎต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาขึ้นคนจะสามารถดำเนินการตามกฎที่ตีนั้นได้ ถ้าผู้นำอ่อนแอเหมือนไทยที่ถูกพม่าตีแตกเมื่อไทยอ่อนแอก็เป็นอย่างนี้ทุกครั้ง พลังธรรมก็เหมือนกัน ถ้าบอกว่าไม่ยึดผู้นำคงเป็นไปได้ยาก ถ้าตราบไคที่พลตรีจำลอง ศรีเมืองเป็นผู้นำ กำลังทัพก็จะเข้มแข็ง เพราะคนศรัทธาท่าน เวลาท่านพูดท่านมีหลักเกณฑ์ ท่านมักจะแปลกจากคนอื่นนอกจาก กำลังใจจะเข้มแข็งแล้วกำลังกายก็ยังเข้มแข็งด้วยในขณะที่อายุเท่า ๆ กัน ท่านสามารถนำคนอื่นวิ่งได้ วิ่งได้เก่งกว่าคนในอายุเท่า ๆ กัน หรือเก่งกว่าคนที่อายุน้อยกว่า เป็นบุรุษเหล็กจริง ๆ เวลาหาเสียงตั้งแต่เช้าจนถึง 3-4 ทุ่ม ขณะที่คนอื่นไปได้ไม่กี่ชั่วโมงก็หมดแรงยอมแพ้ ท่านไปได้เกือบทั้งวัน และทุกวัน ท่านเข้มแข็งผิคมุขย์จริง ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ตัวนี้ทำให้คนศรัทธาและรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง แต่ตราบไคที่ผู้นำในพรรคเป็นคนที่ไม่เข้มแข็งก็จะทำให้ระบบพรรคอ่อนแอไปด้วย ก็เหมือนกับประเทศหรือบริษัททั่ว ๆ ไปก็ต้องมีผู้นำที่เข้มแข็งก่อน จะบอกว่าจะยึดแต่หลักการอย่างเดียวคงเป็นไปได้ยาก โดย

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายธารงค์ แสงสุริยจันทร์, 12 พฤษภาคม 2536.

สังขารแล้วจะต้องมีผู้นำที่ดีก่อน ผู้นำที่เข้มแข็งก็จะมาช่วยให้คนทำงานแล้ว
ร่างหลักการขึ้นมา โดยผู้นำทำก่อนแล้วให้คนทั่วไปทำตาม ถ้าตราบใจที่ผู้นำทำ
ไม่ได้ตามหลักการที่วางเอาไว้ คนก็ไม่อยากที่จะทำเมื่อผู้นำยังทำไม่ได้เลย คนก็
ไม่รู้ว่าจะทำตามไปทำไม สุดท้ายหลักการก็แข็ง คนก็เลิกกัน พรรคหรือคนกลุ่มนั้น
ก็เลิกและสลายตัวไปในที่สุด พลังธรรมก็จะ เป็นไปตามลักษณะนั้นเช่นกัน

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายสุทิน นพเกตุ และ นายธำรง แสงสุริยจันทร์ นั้น
สอดคล้องกับความคิดเห็นของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ อดีตรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด
ปัจจุบันเป็นประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ซึ่งกล่าวไว้ว่า^{๑๗}

สิ่งหนึ่งในวัฒนธรรมไทย ที่เห็นได้ชัดคือค่อนข้างยึดถือตัวบุคคล เพราะฉะนั้นใน
แง่ตัวบุคคลคุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ก็มีความโดดเด่นในสะอาด
และความบริสุทธิ์ ความจริงจังตั้งใจจริงที่จะเอาการเอางาน ก็เป็นลักษณะเด่น
อันหนึ่ง ถ้าเรามองในแง่หลักการจะเห็นว่า พรรคพลังธรรมเป็นพรรคที่ทวนกระแส
ของสังคม เราจะสังเกตเห็นว่า พรรคการเมืองอื่น ๆ นั้น เขาเน้นการใช้เงิน
ทั้งแง่โฆษณาหาเสียง และการใช้เงินซื้อคะแนนเสียง รวมทั้งใช้เงินให้บริการ
สาธารณะต่าง ๆ สร้างชื่อเสียง แต่พรรคพลังธรรมมีข้อจำกัดคือมีสัญญาประชาคม
ที่สำคัญ พรรคพลังธรรมถือว่านักการเมืองของพรรคต้องทำงานด้วยความมีคุณธรรม
ต้องทำงานให้กับประชาชน และเข้าถึงประชาชนจริง ๆ โดยไม่มีเรื่องอามิส
สินจ้างและใช้ผลงานเป็นเครื่องต่อรอง อันนี้เป็นการทวนกระแสพรรคอื่น

แสดงให้เห็นว่าพรรคพลังธรรมได้อาศัยภาวะผู้นำทางการเมืองของพลตรีจำลอง
ศรีเมือง เป็นสิ่งที่เรียกคะแนนจากประชาชน ประกอบกับชูประเด็นเรื่องคุณธรรมทางการเมือง

^{๑๗} สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

โดยอาศัยแนวทางการปฏิบัติตามสัญญาประชาคม* ของพรรคเป็นแนวทางปฏิบัติ ทำให้พรรค
พลวัติมีแนวทางการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ๆ จน
พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ เรียกว่าเป็นการ "ทวนกระแส" ทางการเมือง นอกจากนี้
นายแพทย์กระแส ชนวงค์ นายแพทย์รางวัลแม็กไซไซ ยังได้เพิ่มน้ำหนักให้คำกล่าวของ
พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ และนายสุทิน นพเกตุ มีความหนักแน่นยิ่งขึ้น โดยที่นายแพทย์กระแส
ชนวงค์ ได้กล่าวว่า^{๑๑}

ความซื่อสัตย์ใคร ๆ ก็พูดได้ แต่การประพฤติปฏิบัติที่พิสูจน์ได้กาลเวลา
คุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) สามารถทำให้คนพิสูจน์ได้ว่าไม่คดโกง ทั้ง
ต่อหน้าและลับหลัง เพราะฉะนั้นก็เชื่อว่า เมื่อมาเป็นพรรค ซึ่งนำโดยคุณจำลอง
ศรีเมือง ก็ทำให้คนเชื่อว่า พรรคนี้จะซื่อสัตย์สุจริต หรืออย่างน้อยที่สุด ก็เชื่อว่า
คุณจำลองต้องสามารถควบคุมเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต นอกจากนั้นความซื่อสัตย์ไป
ถึงประชาชน คนยากคนจน คุณจำลองก็ทุ่มเทให้ ลักษณะอย่างนั้นจึงเกิดความศรัทธา
ชื่นชม นอกจากนั้นในเรื่องศีลธรรม ความสมถะ มีกน้อย ก็ทำให้เพิ่มความเชื่อถือ
มากขึ้น เป็นเชื่อถือได้ ท่านไม่มีลูก และมีภรรยาที่มีศีลธรรมที่มีการประพฤติปฏิบัติ
มีคุณธรรมทางศาสนาก็ยิ่งเพิ่มค่าเพิ่มความหมาย ที่ท่าน (พลตรีจำลอง ศรีเมือง)
พูดมากขึ้น ที่ผ่านมาก็บอกว่าพรรคพลวัติ เป็นภาพของคุณจำลองค่อนข้างมาก
แม้ว่าพวกเขาจะมีคณดี ๆ อยู่จำนวนมากพอสมควรในพรรคพลวัติ แต่คนเหล่านี้

*สัญญาประชาคมของพรรคพลวัติได้แก่

1. หลังและรับเฉพาะสิ่งที่ฟังได้โดยชอบธรรมเท่านั้น
2. ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกข้าวของเพื่อแลกกับคะแนนเสียง
3. ไม่หวังและไม่แย่งกันเป็นใหญ่
4. ไม่โป๊ปดมดเท็จ จ้วงจาบหยาบช้า ให้ร้ายป้ายสี

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายกระแส ชนวงค์, 10 มิถุนายน 2536.

ยังไม่ได้แสดงศักยภาพเท่าที่ควร และคนอื่นก็ยังไม่ค่อยได้เห็นเพราะคุณจำลองได้
ทำมากจนคนเห็นแต่คุณจำลองต้องยอมรับว่าพรรค (พรรคพลังธรรม) เจริญเติบโต
ก้าวหน้ามาจนทุกวันนี้และประสบความสำเร็จที่ผ่านมามีต้องให้เครดิตแก่คุณจำลอง

ในส่วนของคุณจำลองของพรรคที่ดำเนินการทางการเมืองนั้น นายแพทย์กระแส ชนวงค์
ได้กล่าวว่า^{๓๐} "คนของพรรคพลังธรรมถ่ายแบบจาก คุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง)
แม้มีลูกมีภรรยา กินข้าววันละหลายมื้อแต่ก็มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม
ประชาชนก็ยอมรับ ชื่นชม ครัทธา"

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าภาวะผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีผลกระทบต่อ
การดำเนินงานทางการเมืองของพรรคพลังธรรมมาก คุณลักษณะทางการเมืองของพลตรีจำลอง
ศรีเมือง กลายมาเป็นคุณลักษณะของพรรคพลังธรรม ทำให้พรรคพลังธรรมมีภาพลักษณ์ของพรรค
การเมืองที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เสียสละ ประชาชนเชื่อถือพรรคพลังธรรมเพราะสิ่งเหล่านี้และ
ยังมีพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นผู้คอยดูแลอยู่ การประพฤติปฏิบัติ ผู้ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง
เมือง และพรรคให้เป็นไปตามแนวทางที่พรรคตั้ง ในด้านบุคลากรของพรรคพลังธรรมนั้น
พลตรีจำลอง ศรีเมืองมั่นใจในการประพฤติปฏิบัติตนว่าสอดคล้องกับสัญญาประชาคมของพรรค
พลังธรรม พลตรีจำลอง ศรีเมือง จึงกล่าวว่า^{๓๑}

แน่นอนเพราะทุกครั้งที่มีการประชุมปรึกษาหารือเราจะเห็นว่าเรานั้นมีเป้าหมาย
อย่างไร เรามีสัญญากับประชาชนไว้อย่างไร พรรคพลังธรรมจะดำเนินงานทาง
การเมืองต่อไปได้โดยยึดมั่นรักษา ปฏิบัติตามสัญญาประชาคม 4 ข้อ ซึ่งทุกคนเข้าใจ
ใจดี และได้มีการถกแถลงกันมาหลายครั้งแล้วก่อนจะมาสู่พรรคพลังธรรม เมื่อ

^{๓๐}สัมภาษณ์ นายกระแส ชนวงค์, 10 มิถุนายน 2536.

^{๓๑}สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

มาถึงพรรคสังคมนิยมแล้วจะต้องอย่างนี้ แต่ความจริงก็มีอยู่ว่าเราไม่สามารถทำให้หลาย ๆ คนมาเหมือนกับใครคนใดคนหนึ่ง ก็คงมีการแตกต่างกันไป แต่ในเกณฑ์เฉลี่ยแล้ว จะต้องอยู่ในเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ ค่อนข้างจะเคร่งครัดในสัญญาประชาคม 4 ข้อ

จากคำกล่าวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้ที่ปฏิบัติงานทางการเมืองของพรรคสังคมนิยมจะได้รับการเน้นย้ำอยู่เสมอถึงแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ทั้งนี้โดยมีสัญญาประชาคม 4 ข้อของพรรคสังคมนิยมเป็นแนวทาง ซึ่งพลตรีจำลอง ศรีเมือง มั่นใจว่าโดยเฉลี่ยแล้วเป็นไปตามแนวทางทั่วไปไว้

นายอูธร ตันติสุนทร รองหัวหน้าพรรคสังคมนิยมได้แสดงความคิดเห็นถึงภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคสังคมนิยม ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะของพรรคสังคมนิยมที่สามารถมีอิทธิพลต่อประชาชน และสามารถระดมการสนับสนุนจากประชาชนได้เป็นอย่างมากไว้ดังนี้⁴¹

ประการแรกคือ พรรคสังคมนิยม ชูคุณธรรมเป็นจุดเด่น เรามั่นใจว่าการเป็นนักการเมืองคือผู้ที่อาสาเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาของบ้านเมือง ด้วยการยึดถือหลักของความซื่อสัตย์สุจริต และมีคุณธรรม หลักการนี้ได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไป ประการที่สอง การก่อตั้งพรรคสังคมนิยมขึ้นมาเน้นแสดงให้เห็นถึงการเป็นมิติใหม่ของพรรคการเมือง โดยทั่วไปแล้ว พรรคการเมืองจะเป็นไปในลักษณะของการแย่งกันเป็นใหญ่ แย่งตำแหน่งกัน เป็นที่มาของความเสื่อมศรัทธาของประชาชนจริง ๆ แล้วเรื่องของการเมืองเป็นเรื่องของประชาชน ของประเทศชาติ เรื่องของประเทศชาติ จำเป็นต้องเสียสละในการเข้ามารับใช้บ้านเมือง แต่นักการเมืองทั่วไปเข้ามาหวังกอบโกย พรรคสังคมนิยมมีภาพแตกต่างออกไป จุดนี้จึงแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น เนื้อแท้ที่ทำให้ประชาชนมองเห็นความ

⁴¹ สัมภาษณ์ นายอูธร ตันติสุนทร, 10 มิถุนายน 2536.

แตกต่างของพรรคหลังธรรม กับพรรคการเมืองอื่น ๆ คือนักการเมืองในพรรค
หลังธรรม กับในพรรคการเมืองอื่นจะมีความแตกต่างกันในตัว เพราะว่าตลอด
เวลาที่ผ่านมา พรรคการเมืองอื่น เป็นพรรคที่ประชาชนมองเห็นว่า พรรคการเมือง
ที่จะมาปกครองบ้านเมืองนั้น แสวงหาประโยชน์ และมีคอร์รัปชัน แม้พิสูจน์
ได้หรือไม่ได้ก็ตาม ประชาชนก็รู้กันอยู่ทั่วไปอยู่แล้ว

จากคำกล่าวของนายอุตร ตันติสุนทร รองหัวหน้าพรรคหลังธรรมข้างต้น แสดงให้
เห็นว่าพรรคหลังธรรมเกิดภาวะผู้นำได้ด้วยการแสดงออกถึงคุณธรรม ความซื่อสัตย์ เสียสละ
ไม่โกงกิน ซึ่งเป็นการประพฤติปฏิบัติที่สวนทางหรือทวนกระแสกับพรรคการเมืองอื่น ๆ โดยทั่วไป
ในประเด็นเดียวกันนี้สอดคล้องกับความคิดเห็น นักการเมืองในพรรคหลังธรรมที่เป็นสายนักวิชาการ
อย่างนายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 5 กรุงเทพมหานคร รัฐมนตรี
ช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข ผู้เคยมีตำแหน่งเป็นเลขาธิการพรรคหลังธรรมในระยะเริ่มแรก
โดยนายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ได้กล่าวไว้ว่า⁴²

ผมคิดว่าสิ่งที่เด่นชัดกว่าพรรคการเมืองอื่นก็คือการประกาศด้านคุณธรรม ชู
ความดี ชูคุณธรรม เพราะว่าอันนี้คงจะเป็นความรู้สึกรวมของ อย่างน้อยผมคนหนึ่งละ
ผมไม่คิดว่าประชาชนคนอื่นเขาคงจะไม่ต่างจากผมเท่าไร คือการเมืองบ้านเรา
หรือพรรคการเมืองส่วนใหญ่เน้นให้ความสำคัญด้านคุณธรรมน้อยมาก แล้วข้อ 2 ก็
คือเรื่องของบทบาทซึ่งสืบทอดมาจากภาพพจน์ของคุณจำลองเองหรือกลุ่มรวมพลัง
เองตรงที่ว่าเป็นคนใจซื่อ มือสะอาด มีความจริงใจจริงจัง อันนี้คงจะเป็นจุดที่ทำให้
ให้พรรคนี้ความรู้สึกว่าต่างจากพรรคอื่น

⁴²สัมภาษณ์ นายอุดมศิลป์ ศรีแสงนาม, 10 มิถุนายน 2536.

ซึ่งสอดคล้องกับข้อเขียนของ นายแพทย์ ดร.ชิตพงษ์ ไชยาลู ผู้ร่วมก่อตั้งพรรคพลังธรรม และ อดีตเลขาธิการพรรคพลังธรรม ซึ่งได้สรุปว่า^{๔๓}

เพราะพลังธรรมมีลักษณะบางอย่าง ที่แปลกใหม่กว่าพรรคการเมืองที่เคยมีมา ในอดีต ลักษณะแปลกใหม่ที่ว่านั้น คือการเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน การเกิดโดยกลุ่ม คนที่ส่วนใหญ่ไม่มีชื่อเสียงทางการเมืองมาก่อน การเชิดชูคุณธรรมเพื่อด้านกระแส ธุรกิจการเมือง ทำให้เป็นที่เข้าใจกันว่า เวลาตกฟากของพรรคพลังธรรม คือ ยามที่บรรยากาศการเมืองของเมืองไทยกำลังอึมครึมอย่างที่สุด พลังธรรมจึง เสมือนแสงเทียนที่จุดสว่างขึ้นท่ามกลางความมืดมิดของบรรยากาศสยามนั้น ความสนใจ ความสนับสุนน จึงเกิดขึ้นอย่างท่วมท้น

ในประเด็นดังกล่าว นายชัยวัฒน์ สุรวิชัย หัวหน้าสำนักนโยบายและแผน พรรคพลังธรรมได้ให้ สัมภาษณ์ว่า^{๔๔}

สาเหตุสำคัญที่ทำให้พรรคพลังธรรมได้รับเลือกตั้ง คือ ประการแรกเนื่องจาก ตอนเริ่มตั้งพรรค (พรรคพลังธรรม) ระบบการเมืองไทยมันเริ่มมีการคอร์รัปชัน มาก มีการโกงกิน พรรคการเมืองไม่เป็นที่หวังของประชาชน เพราะว่าในแง่ตัว บุคคลก็มีการคอร์รัปชันสูง ด้านพรรคการเมืองก็รู้สึกว่าพรรคการเมืองไม่ได้ เป็น ตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง พรรคการเมืองนั้นเป็นตัวแทนของคนเพียงไม่กี่คน อำนาจการตัดสินใจไม่ได้อยู่ที่สมาชิกของพรรค เพราะฉะนั้นเมื่อความรู้สึก ของประชาชนต่อพรรคการเมืองเป็นด้านลบ พรรคพลังธรรมเกิดขึ้นมาเป็นที่ มี คุณธรรม มีนโยบายจริงใจต่อประชาชนจริงใจต่อปัญหาของประชาชน หลังจาก พลตรีจำลอง ศรีเมืองได้บริการกรุงเทพมหานครมาก่อนหน้านั้น มาแก้ปัญหาเพื่อ

^{๔๓} พรรคพลังธรรม, พลังธรรมสามปี (ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2534), หน้า 35.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ สุรวิชัย, 19 มิถุนายน 2536.

สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชนว่าพรรคการเมืองมีคุณสมบัติ มีคุณธรรม ไม่คด ไม่โกง มีความจริงใจแก้ปัญหา ไม่มีการคอร์รัปชัน ตั้งใจทำงาน และเป็นพรรคของคนทั่วไป ไม่ใช่พรรคของคนมีเงิน จากจุดนี้เองที่ได้รับความเชื่อถือของประชาชน ส่วนในแง่บุคคลเป็นภาพลักษณ์ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยเฉพาะบุคคลิกที่เป็นลักษณะของคนที่ไม่ยึดติดกับตำแหน่ง ลาออกจากตำแหน่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ลาออกจากทหารเพื่อจะมาสร้างคุณธรรมทางการเมือง ด้านหนึ่งก็เป็นคุณสมบัติส่วนตัว พอตั้งพรรคขึ้นมาก็มีลักษณะอย่างนี้ คนที่ตามเข้ามาก็ต้องมีคุณลักษณะตามสัญญาประชาคม 4 ข้อของพรรค

จากที่กล่าวมานั้นหากจะแยกแยะปัจจัยสำคัญที่ทำให้ก่อเกิดภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคคนหลังธรรมนั้น สามารถชี้ให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. ภาวะผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่ได้ประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นคุณลักษณะในทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง อันเป็นการดำเนินการทางการเมืองที่มีภาพลักษณ์ของความเป็นคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ สมถะ มีความสามารถ เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน

2. การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคคนหลังธรรมที่แสดงออกถึงคุณธรรมทางการเมือง โดยมีแนวทางปฏิบัติตามสัญญาประชาคม 4 ข้อทางพรรคคนหลังธรรม อันได้แก่

1. หวังและรับเฉพาะสิ่งที่พึงได้โดยชอบธรรมเท่านั้น
2. ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกข้าวของเพื่อแลกกับคะแนนเสียง
3. ไม่หวังและไม่แย่งกันเป็นใหญ่
4. ไม่ไปปิด มดเท็จ จ้วงจาบ หยาบช้ำ ให้ร้ายป้ายสี การปฏิบัติเช่นนี้ทำให้

พรรคคนหลังธรรมมีความโดดเด่นแตกต่างไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ จึงเป็นที่เชื่อถือของประชาชน

3. สถานการณ์ทางการเมือง ประชาชนเริ่มเบื่อพรรคการเมืองที่ดำเนินการทางการเมืองแบบเดิม ๆ มีการคอร์รัปชันสูงจนกลายเป็น "ธุรกิจการเมือง" เมื่อพรรคคนหลังธรรมได้เสนอแนวทางใหม่ของประชาชน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพรรคพลังธรรมจะปราศจากสถานการณ์แทรกซ้อนนับแต่การถูก
 โจมตีเรื่องสันติอโศก และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 คลี่คลายลงไป แต่ต่อมากการถูกโจมตี
 เรื่องการพาดคนไปตายของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในเหตุการณ์ "พฤษภาทมิฬ" ก็มีขึ้นซึ่ง
 เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ พลตรีจำลอง ศรีเมือง มีบทบาทอย่างมากในการเป็นหัวขบวนการประท้วง
 พลเอกสุจินดา คราประยูร เพื่อให้ลาออกจากนายกรัฐมนตรีน จนเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ อัน
 เป็นเหตุให้มีการเสียชีวิตของผู้ไปร่วมชุมนุมประท้วงเป็นจำนวนไม่น้อย ภายหลังที่พลเอกสุจินดา
 คราประยูร ได้ลาออกแล้ว นายอานันท์ ปันยารชุน ก็ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้
 มีการยุบสภาผู้แทนราษฎร พร้อมทั้งได้กำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการ
 ทั่วไปเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2535 ในการเลือกตั้งครั้งนี้พรรคการเมืองคู่แข่งของพรรคพลังธรรม
 ได้หยิบยกประเด็นเหตุการณ์พฤษภาทมิฬมาหาเสียงโดยโจมตีพลตรีจำลอง ศรีเมือง ว่าเป็นผู้
 พาดคนไปตาย ซึ่งก็หมายถึงหมายถึงการโจมตีพรรคพลังธรรม แม้ว่าช่วงเวลาดังกล่าว พลตรีจำลอง
 ศรีเมืองจะไม่อยู่ในตำแหน่งหัวหน้าพรรคพลังธรรมก็ตาม โดยเฉพาะพรรคประชากรไทยคู่แข่ง
 สำคัญของพรรคพลังธรรมได้ให้การโจมตีพรรคพลังธรรมในเรื่องของเหตุการณ์พฤษภาทมิฬเป็น
 ประเด็นหลักในการหาเสียง ทั้งนี้จะสังเกตได้จากแผ่นป้ายหาเสียงของพรรคประชากรไทย
 ส่วนใหญ่ จะปรากฏข้อความที่เป็นกลอนที่แต่งโดยนายสมิคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย
 ซึ่งกล่าวถึงพลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมว่า

ถ้าการเมืองบ้านเราจะเข้ายุค

ที่คนปลุกมีอบพาไปอาลัย

เป็นหัวหน้าจลาจลคนสำคัญ

เขายกกันว่าประเสริฐเลิศกว่าใคร

แม้แต่นายสุทัศน์ เงินหมื่น รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ยังเสนอความคิดเห็น
 ตีกระทบบพลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมในเนื้อหาเช่นเดียวกับที่นายสมิคร สุนทรเวช
 และพรรคประชากรไทยได้กระทำ โดยนายสุทัศน์ เงินหมื่น ได้กล่าวว่า⁴⁵

⁴⁵ หนังสือพิมพ์มติชน (วันพฤหัสบดีที่ 23 กรกฎาคม 2535), หน้า 3.

ขณะออกไปพบประชาชนในเขตเลือกตั้งมักจะได้รับคำถามเสมอว่า กรณีพฤษภาวิไลมีคนตายมาก มีหัวหน้าพรรคการเมืองบางพรรคพาคนไปตายนั้นผมไม่ทราบจริง ๆ ขอให้สอบถามเอาจากหัวหน้าพรรคหรือสมาชิกพรรคนั้นเอาเอง เพราะพรรคประชาธิปัตย์มีจุดยืนอยู่ที่ให้เล่นการเมืองในสภาแต่ไม่มีใครฟัง

พรรคพลังธรรมเองก็ตระหนักในข้อ โจมตีนี้อยู่เหมือนกัน จะเห็นได้จากเอกสาร "10 คำถามเกี่ยวกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง และเหตุการณ์พฤษภาวิไล" คำถามที่ 8 ข้อ ฉ. ของหน้า 15 ได้อธิบายความสงสัยในประเด็นนี้ไว้ด้วยดังนี้

การที่นักการเมืองบางคนจากพรรคการเมืองบางพรรค ฉกฉวยโอกาสหาเสียง ด้วยการกล่าวหา พลตรีจำลอง ศรีเมือง ว่าเป็นตัวการที่พาประชาชนไปตาย จึงเป็นข้อกล่าวหาที่ไม่เป็นธรรม

หากนักการเมืองผู้นั้นอยู่ในพรรคร่วมรัฐบาลก็ควรจะถูกตำหนิยิ่งกว่า เพราะการกลับคำพูดของ 5 พรรคร่วมรัฐบาล หรือที่สื่อมวลชนตั้งฉายาว่า "5 พรรคมาร" โดยตะถ่วงไม่ยอมเร่งแก้ไขรัฐธรรมนูญดังที่ประกาศในตอนแรก คือสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การชุมนุมของประชาชนอย่างเนืองแน่นในคืนวันที่ 17 พฤษภาคม 2535 หรือหากนักการเมืองผู้นั้นอยู่ในพรรคฝ่ายค้าน ก็ยังไม่สมควรจะแสดงความไร้จริยธรรมทางการเมือง ด้วยการฉกฉวยโอกาสหาเสียงโดยการกล่าวหาบุคคลที่เสี่ยงเอาชีวิตของตัวเองเป็นเดิมพันเพื่อโค่นล้มเผด็จการรุ่นสุดท้ายจนประสบผลสำเร็จ ทำให้พรรคการเมืองฝ่ายค้านของตนมีโอกาสเชิดหน้าชูตาขึ้น ทั้งที่ไม่ได้เสี่ยงหรือออกเรี่ยวแรงในการต่อสู้แต่อย่างใด

ทำไมในนาที่ที่ประชาชนเสี่ยงชีวิตเข้าต่อสู้เพื่อขับไล่เผด็จการจนจึงหลบลี้หนีหน้าเอาตัวรอดไปอยู่เคียงข้างประชาชน แต่เมื่อต่อสู้จนประสบผลสำเร็จก็ออกมาเสนอหน้าทวงบุญคุณและเอาความดีความชอบจากประชาชน

พฤติกรรมของนักการเมืองที่คอยแต่ฉกฉวยโอกาสแทงคนอื่นข้างหลัง และต่อสู้อย่างฉวยฉวยเพียงด้วยเล่ห์ลิ้นคารมเพื่อการหาเสียงให้กับตนเองเช่นนี้ เป็นการกระทำที่น่าละอายและน่าตำหนิ

ซึ่งนายจรัส พัวช่วย รองเลขาธิการพรรคพลังธรรมได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า^{๕๖}

ก็ไปทุกวัน ก็ร่วมทุกวัน มันเป็นขบวนการประชาธิปไตย คนที่ไม่เข้าใจท่าน (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ก็บอกว่าท่านไปเดินนอกกลุ่มนอกทาง ไปใช้ความอะไร ต่อมืออะไรมีข่าวออกมาแล้ว แต่ปล่อยกันไม่แก้ข่าว ก็มีผลกระทบพอสมควรทีเดียว แต่ถ้าทุกวันนี้เราไม่มองกัน ที่จริงแล้วมันเป็นการเริ่มต้นเข้าไปสู่ประชาธิปไตย ที่เดินทางมาถึง 10 ปี มันก็ดีแล้ว มันเป็นจุดที่ทำให้คนไทยตื่นตัว ต้องย้อนไปดูวัน เด็นชบวน ไม่ใช่นักศึกษา ไม่ใช่เด็ก เป็นนักธุรกิจทั้งนั้น ถือมือถือทั้งนั้น ยิ่งต่อไป ใครปฏิวัติอีกก็มาเดินกันเอง พวกนักธุรกิจมันเป็นจุดที่เด่นมาก เปลี่ยนแปลง ประชาธิปไตยจากหน้ามือเป็นหลังมือ ชนชั้นกลางกลับมีบทบาทมากขึ้นในการเมือง ไทย ไม่ใช่กรรมกรอย่างเดียว ไม่ใช่กรรมกรแล้ว ในแง่ประชาธิปไตยครับ

ทั้งนี้ นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ นายทะเบียนพรรคพลังธรรม และรองผู้ว่าราชการ กรุงเทพมหานคร ได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นเดียวกันนี้ว่า^{๕๗}

ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬต้องถือว่าผมร่วมด้วยกันมา ผมก็ถือว่าพลตรีจำลองไม่ได้ทำเพื่อความโกรธแค้นแต่เป็นการทำเพื่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในสังคม เพราะว่า ในเวลานั้นสังคมเริ่มสับสน และเป็นเรื่องที่ว่าทำผิดครรลองที่ถูกต้องและก็เป็นบรรทัดฐานที่ไม่ดีงามในลักษณะที่ว่าไม่รักษาคำพูด ก็เป็นตัวอย่างไม่ดีในอนุชนรุ่นหลัง ฉะนั้นในการต่อสู้เพื่อให้เกิดสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาเพื่อต่อสู้ แต่ไม่ใช่เกิดขึ้นมาเพื่อแก้แค้นใคร ไม่ได้ต่อสู้เพราะเห็นใครเป็นศัตรู แต่ต่อสู้เพื่อให้เกิดสิ่งดีงามในบ้านเราและถูกแปลความว่าต้องการให้เกิดความรุนแรง ก็แสดงว่าต้องการ วัตถุประสงค์ของผู้ที่พูดเรื่องนี้ว่ามองออกอย่างไร มองตื่นหรือมองลึกลงอย่างไร

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายจรัส พัวช่วย, 10 พฤษภาคม 2536.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์, 11 พฤษภาคม 2536.

นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ ได้แสดงความคิดเห็นถึงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และผลจากการ
โจมตีโดยนักการเมืองและพรรคการเมืองคู่แข่งว่า⁴⁰

มันก็มีผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกที่ได้รับเป็นพรรคที่กล้าต่อสู้เพื่อ
ประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสังคมเป็นพรรคที่มีการต่อสู้กับเผด็จการ แต่แล้วก็ถูก
กล่าวหาว่าลักษณะที่ว่าต้องการให้เกิดความรุนแรง ต้องการให้สูญเสียชีวิต ตอน
นั้นก็อยู่ที่ว่าคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นอย่างไร เท่าที่ผ่านมาหลังจากการเลือกตั้งแล้ว
ได้รับความไว้วางใจหรือยอมรับระดับหนึ่ง

แสดงให้เห็นว่าการโจมตีพรรคพลังธรรม และพลตรีจำลอง ศรีเมือง นั้นมีผลกระทบต่อพรรค
พลังธรรมอยู่บ้าง แต่ก็ได้ทำให้ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลังธรรมลดลงนัก เป็น
เพียงสถานการณ์แทรกซ้อนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะผลการเลือกตั้งที่พรรคพลังธรรมได้รับนั้นอยู่ใน
ระดับที่พรรคพลังธรรมยอมรับได้ ประกอบกับนักวิชาการที่ติดตามผลงานและการดำเนินการทาง
การเมืองของพรรคพลังธรรมอย่างสมบัติ จันทรวงศ์ ซึ่งได้กล่าวยืนยันว่า⁴¹ "การถูกโจมตี
เรื่องสันติอโศกก็ดี พฤษภาทมิฬก็ดี ภาวะผู้นำมันไม่ได้เปลี่ยนไปหรือหมดไปหรอก มันยังคงมีอยู่
ถือว่าเป็นสถานการณ์แทรกซ้อน"

แม้ว่าภาวะผู้นำทางการเมืองไม่ได้เปลี่ยนไปเพราะผลการเลือกตั้งก็ยังอยู่ในระดับ
น่าพอใจ แต่พรรคพลังธรรมก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีผลต่อภาพพจน์ของพรรคพลังธรรมอยู่พอสมควร
เพราะแทนที่จะได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปให้กับการรณรงค์หาเสียงในเชิงรุก กลับต้องมาตั้งรับคอย
แก้ข้อกล่าวหาของนักการเมืองและพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามอยู่ตลอดเวลา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁰ สัมภาษณ์ นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์, 11 พฤษภาคม 2536.

⁴¹ สัมภาษณ์ นายสมบัติ จันทรวงศ์, 2 กรกฎาคม 2536.

2. การจัดองค์การทางการเมืองของพรรค

พรรคการเมืองที่เกิดขึ้นย่อมจะมีจุดมุ่งหมายของตนเอง และการจะบรรลุถึงจุดมุ่งหมายนั้นใช้ว่าจะเกิดโดยปริยายหลังจากตั้งพรรคการเมืองขึ้น ตรงกันข้ามพรรคการเมืองจะต้องใช้ทรัพยากรของตน เพื่อดำเนินการทางการเมืองภายใต้ระบบของพรรคเพื่อให้พรรคบรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ดังนั้นความสามารถในการใช้ทรัพยากรเพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับพรรคการเมือง การที่พรรคการเมืองจะสามารถดำเนินการทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องอาศัยการจัดองค์การ (organizing) ที่ดี กล่าวคือ การจัดองค์การ เป็นการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน ทุน วัสดุอุปกรณ์มาใช้อย่างเป็นระบบเหมาะสม เป็นระเบียบและสอดคล้องเพื่อผลักดันให้องค์การสามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ พรรคพลหลังธรรมก็เช่นกันได้มีความพยายามที่จะจัดองค์การให้สามารถดำเนินการทางการเมือง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการเมือง การจัดองค์การของพรรคพลหลังธรรมสามารถพิจารณาแยกแยะได้เป็นสองประเด็นด้วยกันคือ โครงสร้างการบริหารพรรค และการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้ง

2.1 โครงสร้างการบริหารพรรค

พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 ฉบับที่มีผลใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ กำหนดโครงสร้างพรรคเพื่อการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคการเมืองไว้คร่าว ๆ ในมาตรา 32 และ 33 ว่าประกอบด้วย

1. ที่ประชุมใหญ่ของพรรคประกอบด้วยสมาชิก หรือผู้แทนสมาชิก
(มาตรา 32)

2. คณะกรรมการบริหารพรรค ประกอบด้วยหัวหน้าพรรค รองหัวหน้าพรรค เลขานุการพรรค รองเลขานุการพรรค และกรรมการบริหารอื่นอีกไม่น้อยกว่า 7 คน

พรรคพลหลังธรรมก็เช่นกันการจัดองค์การส่วนใหญ่เป็นไปตามพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 ที่ได้กล่าวมาข้างต้น และยังมีกลไกที่สำคัญในการบริหารงานของพรรคอีกประการหนึ่ง คือ สำนักงานพรรค โครงสร้างของพรรคพลหลังธรรมสามารถแสดงด้วยแผนภูมิได้ดังนี้ (แผนภูมิที่ 4.1 แสดงโครงสร้างการบริหารพรรคพลหลังธรรม)

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงโครงสร้างการบริหารพรรคพลังธรรม

- ฝ่ายบุคคล
- ฝ่ายรับเรื่องราวร้องทุกข์
- ฝ่ายธุรการ
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์
- ฝ่ายบัญชี
- ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์
- ฝ่ายศูนย์ประสานงาน
- โรงเรียนการเมือง

2.1.1 ที่ประชุมใหญ่

โดยปกติพรรคการเมืองจะมีที่ประชุมใหญ่ของพรรคและมีกำหนดเวลาไว้แน่นอน พรรคพลั้งธรรมก็เช่นกันได้กำหนดสาระสำคัญเกี่ยวกับที่ประชุมใหญ่ ไว้ในข้อบังคับพรรคพลั้งธรรม พ.ศ. 2531 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2531 ข้อ 47 ถึงข้อ 51 โดยมีรายละเอียดดังนี้

ข้อ 47. ให้มีการประชุมใหญ่สามัญประจำปีหนึ่งครั้ง โดยคณะกรรมการบริหารพรรคจัดให้มีการประชุมตามวัน เวลา สถานที่ และระเบียบวาระที่กำหนดไว้

เมื่อกิจการใดที่คณะกรรมการบริหารพรรคเห็นว่ามีควมจำเป็น ก็อาจเรียกประชุมใหญ่วิสามัญได้

ข้อ 48. ที่ประชุมใหญ่ประกอบด้วยกรรมการบริหารพรรค สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรค ประธานสาขาพรรค และผู้แทนสมาชิกสามัญ

ในการประชุมใหญ่ ต้องมีผู้มาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิเข้าประชุม ไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการบริหารพรรค สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรค และประธาน สาขาพรรครวมกันจึงจะเป็นองค์ประชุม

ข้อ 48. ทวิ ในจังหวัดใดที่มีสมาชิกสามัญจำนวนตั้งแต่สามร้อยคนขึ้นไป ให้สมาชิกในจังหวัดนั้น ทำการเลือกตั้งสมาชิกสามัญในจังหวัดของตนเป็นผู้แทนสมาชิกสามัญในจังหวัดนั้น จำนวนเท่าจำนวนเขตเลือกตั้งในจังหวัดดังกล่าว

ให้มีการเลือกตั้งผู้แทนสมาชิกสามัญล่วงหน้าไม่เกินสี่สิบห้าวัน ก่อนการประชุมใหญ่แต่ละคราว ตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่พรรคกำหนด

ข้อ 49. ในกรณีที่สมาชิกไม่ครบองค์ประชุมตามข้อ 48. ให้งดประชุม และนัดประชุมใหม่ภายในกำหนดสี่สิบห้าวันนับแต่วันซึ่งงดการประชุมนั้น เมื่อมีสมาชิกมาประชุมแล้วเท่าใด ก็ให้ดำเนินการประชุมต่อไป

ข้อ 50. ให้หัวหน้าพรรค หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากหัวหน้าพรรคเป็นประธานของที่ประชุม

ข้อ 51. ให้คณะกรรมการบริหารพรรค ออกกฎหรือระเบียบในการประชุมใด ๆ ได้ในกรณีที่มีได้มีการออกกฎหรือระเบียบใด ๆ ไว้ ให้นำข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎรมาใช้บังคับโดยอนุโลม

จะเห็นได้ว่าพรรคพลังธรรมได้ระบุถึงที่ประชุมใหญ่ของพรรคไว้อย่างละเอียดในข้อบังคับพรรค ทั้งกำหนดระยะเวลา ผู้มีสิทธิ เข้าประชุม องค์ประชุม ประธานในที่ประชุม และระเบียบในการประชุม ที่ประชุมของพรรคพลังธรรมนี้มีส่วนเป็นกลไกหลักในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรค ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากข้อบังคับพรรคพรรคพลังธรรม ดังนี้

ข้อ 30. ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า "คณะกรรมการบริหารพรรค" ซึ่งเลือกตั้งจากสมาชิกสามัญโดยที่ประชุมใหญ่ของพรรค มีหน้าที่ในการบริหารงานของพรรค

ข้อ 60. คณะกรรมการบริหารพรรคอาจเสนอขอแก้ไขแนวนโยบายพรรค หรือข้อบังคับต่อที่ประชุมใหญ่ของพรรค หรือสมาชิกสามัญจำนวนไม่น้อยกว่าสองร้อยคน อาจยื่นญัตติขอแก้ไขข้อบังคับต่อเลขาธิการพรรคก่อนวันประชุมใหญ่สามัญประจำปี ไม่น้อยกว่าสามสิบวัน

ข้อ 61. มติให้แก้ไขแนวนโยบายพรรค ต้องได้รับความเห็นชอบด้วยคะแนนเสียง ไม่น้อยกว่าสามในสี่ของที่ประชุมใหญ่

ข้อ 52. มติให้แก้ไขข้อบังคับ ต้องได้รับความเห็นชอบด้วยคะแนนเสียง ไม่น้อยกว่าสองในสามของที่ประชุมใหญ่

จากข้อบังคับพรรคที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพรรคพลังธรรมได้กำหนดกิจการของที่ประชุมใหญ่ของพรรคไว้สอดคล้องกับมาตรา 31 ของพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2524 ซึ่งกำหนดกิจการของที่ประชุมใหญ่พรรคการเมืองไว้โดยสรุปดังนี้

1. เลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพรรคการเมือง
2. แก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบังคับพรรคการเมือง
3. แก้ไขเปลี่ยนแปลงนโยบายพรรคการเมือง

2.1.2 คณะกรรมการบริหารพรรค

คณะกรรมการบริหารพรรคพลังธรรม เป็นองค์การของพรรคที่มีส่วนสำคัญไม่น้อยในการดำเนินงานของพรรคเพราะต้องเป็นองค์การที่ต้องดำเนินงานต่าง ๆ ในนามของพรรค พรรคพลังธรรมได้กำหนด ที่มา องค์ประกอบ วาระการดำรงตำแหน่ง และ

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารพรรคไว้ในข้อบังคับพรรคพลั้งธรรม พ.ศ. 2531 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532 โดยมีรายละเอียดดังนี้

ข้อ 30. ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการบริหารพรรค" ซึ่งเลือกตั้งจากสมาชิกสามัญโดยที่ประชุมใหญ่ของพรรค มีหน้าที่ในการบริหารพรรค คณะกรรมการบริหารพรรคมีจำนวนไม่น้อยกว่าสิบห้าคน และไม่เกินยี่สิบห้าคน ประกอบด้วย

- (1) หัวหน้าพรรค เป็นประธาน
 - (2) รองหัวหน้าพรรค ไม่เกินสามคน เป็นรองประธาน
 - (3) เลขาธิการ เป็นกรรมการและเลขานุการ
 - (4) รองเลขาธิการ ไม่เกินสามคน เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขาธิการ
 - (5) กรรมการบริหารอื่น ไม่น้อยกว่าเจ็ดคน
- การเลือกตั้งกรรมการบริหารพรรค ให้ทำโดยวิธีลงคะแนนลับ

ข้อ 31. คณะกรรมการบริหารพรรคให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละสองปี และอาจได้รับเลือกตั้งอีกได้

คณะกรรมการบริหารพรรค จะต้องจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพรรคใหม่ก่อนสิ้นสุดการดำรงตำแหน่งตามวาระ แต่ละคราวล่วงหน้าไม่น้อยว่า หกสิบวัน

ข้อ 32. การเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพรรคนั้น ให้ที่ประชุมใหญ่เลือกหัวหน้าพรรคก่อน เสร็จแล้วจึงเลือกกรรมการอื่น

ข้อ 33. ผู้ได้รับเลือกตั้งเป็นหัวหน้าพรรคจะต้องได้รับคะแนนเสียงไม่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่งของผู้ที่มาประชุมใหญ่ ในกรณีที่คะแนนเสียงไม่ถึงกึ่งหนึ่ง ให้จัดให้มีการลงคะแนนเสียงอีกครั้งหนึ่งทันที โดยในครั้งนี้นำผู้ที่ได้คะแนนสูงสุดสองคนมาเป็นที่ประชุมใหญ่เลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ผู้ใดได้คะแนนเสียงมากกว่า ถือว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้งเป็นหัวหน้าพรรคหากคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ใช้วิธีจับฉลาก

ข้อ 34. หัวหน้าพรรคมีอำนาจแต่งตั้ง กรรมการบริหารพรรค ให้ดำรงตำแหน่ง รองหัวหน้าพรรค เลขาธิการพรรค รองเลขาธิการพรรค และตำแหน่งอื่น ๆ

ตามที่จะเห็นสมควร เมื่อตำแหน่งหัวหน้าพรรคสิ้นสุดลงก่อนครบวาระ ก็ให้ดำรงตำแหน่งตามที่หัวหน้าพรรคแต่งตั้งตามข้อนี้สิ้นสุดลงด้วย แต่ให้รักษาการในตำแหน่งต่อไปจนกว่าจะมีการเลือกตั้งซ่อมหัวหน้าพรรคใหม่

หัวหน้าพรรคใหม่ ที่มาจากการเลือกตั้งซ่อม ให้อยู่ในตำแหน่งต่อไปเท่าที่วาระของคณะกรรมการบริหารพรรคเหลืออยู่

ข้อ 35. คณะกรรมการบริหารพรรคมีอำนาจหน้าที่ดำเนินกิจการต่าง ๆ ของพรรคทั้งให้มีอำนาจหน้าที่ต่อไปนี้ด้วย

(1) ดำเนินการทางการเมืองให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วย "พรรคการเมือง" และการเลือกตั้ง ตามแนวนโยบายของพรรค

(2) กำหนดนโยบายบริหาร และวิธีการดำเนินการของพรรค โดยมีหัวหน้าพรรคเป็นผู้รับผิดชอบ

(3) พิจารณาผู้สมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรค

(4) พิจารณากำหนดตัวผู้จะดำรงตำแหน่งทางการเมืองของพรรคและผู้ที่จะทำหน้าที่ต่าง ๆ ในสภาผู้แทนราษฎร

(5) พิจารณารับหรือให้สมาชิกพ้นจากสมาชิกภาพ

(6) อนุมัติการทำนิติกรรมใด ๆ ในนามของพรรค

(7) พิจารณาอนุมัติให้จัดตั้งหรือยุบเลิกสาขาพรรค

(8) ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับนี้ และตามที่กฎหมายกำหนดไว้

(9) รักษาการตามข้อบังคับนี้ และให้มีอำนาจในการออกกฎระเบียบต่าง ๆ

เพื่อปฏิบัติตามข้อบังคับนี้ด้วย

ข้อ 36. มติของคณะกรรมการบริหารพรรค หากมิได้กำหนดไว้เป็นอย่างอื่นให้ถือเสียงข้างมากของกรรมการที่มาประชุมเป็นเกณฑ์

องค์ประชุมของคณะกรรมการบริหารพรรค ต้องมีไม่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมด การประชุมแต่ละครั้งจะต้องจดบันทึกรายงานการประชุมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ข้อ 37. นอกจากถึงคราวออกตามวาระแล้ว กรรมการบริหารพรรคแต่ละคน จะต้องพ้นตำแหน่งเมื่อ

- (1) ขาดจากสมาชิกภาพพรรค
- (2) ลาออกโดยยื่นหนังสือต่อหัวหน้าพรรค และได้รับอนุมัติจากหัวหน้าพรรคแล้ว คณะกรรมการบริหารพรรคอาจตั้งสมาชิกสามัญแทนตำแหน่งกรรมการที่ว่างได้ และให้อยู่ในตำแหน่งเท่าระยะเวลาแห่งวาระที่เหลือ

ข้อ 38. คณะกรรมการบริหารพรรคเมื่อมีจำนวนกรรมการบริหารเหลืออยู่ในตำแหน่งไม่ถึงกึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมด และวาระของคณะกรรมการบริหารพรรคชุดนั้นเหลือมากกว่าหนึ่งร้อยแปดสิบวัน ให้คณะกรรมการบริหารพรรคเป็นอันสิ้นสุดลง แต่ยังคงให้รักษาการต่อไปจนกว่าจะจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพรรคชุดใหม่โดยเร็วภายในเก้าสิบวัน นับตั้งแต่วันที่จำนวนกรรมการบริหารพรรคเหลือไม่ถึงกึ่งหนึ่ง

ข้อ 40. กรรมการบริหารพรรคแต่ละตำแหน่ง มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- (1) หัวหน้าพรรคมีอำนาจหน้าที่เป็นผู้นำพรรค และควบคุมดูแลกิจการของพรรค
- (2) รองหัวหน้าพรรค มีอำนาจหน้าที่ช่วยควบคุมดูแลกิจการของพรรคตามที่หัวหน้าพรรคมอบหมาย
- (3) เลขาธิการพรรค มีอำนาจหน้าที่บริหารงานของพรรคโดยทั่วไป
- (4) รองเลขาธิการพรรคมีอำนาจหน้าที่ช่วยบริหารงานของพรรคตามที่เลขาธิการพรรคมอบหมาย
- (5) กรรมการบริหารพรรคตำแหน่งอื่น ๆ มีอำนาจหน้าที่ตามที่หัวหน้าพรรคมอบหมาย

จากข้อบังคับพรรคหลังธรรมที่กล่าวมานั้น ในประเด็นที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของคณะกรรมการบริหารพรรคซึ่งประกอบด้วย หัวหน้าพรรค รองหัวหน้าพรรค เลขาธิการพรรค รองเลขาธิการพรรค และกรรมการบริหาร แต่ในความเป็นจริงพบว่าพรรคหลังธรรมได้แต่งตั้งกรรมการบริหารให้ดำรงตำแหน่งเพิ่มเติมจากที่ข้อบังคับพรรคกำหนดไว้ เช่น ตำแหน่งเหรัญญิกพรรค นายทะเบียนพรรค เป็นต้น ในส่วนของการให้อำนาจหัวหน้าพรรค แต่งตั้งกรรมการ

บริหารพรรค ให้ดำรงตำแหน่งรองหัวหน้าพรรค เลขาธิการพรรค รองเลขาธิการพรรค และตำแหน่งอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรนั้น สะท้อนถึงกฎเหล็กแห่งคณาธิปไตย (iron law of oligarchy) ในองค์การของ Robert Michels ได้เป็นอย่างดีและสอดคล้องกับ "ธรรมชาติ" ของพรรคพลั้งธรรมที่ผ่านมามีอันหมายถึงการมีศูนย์กลางของพรรคอยู่ที่หัวหน้าพรรค โดยเฉพาะช่วงเวลาที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค ในส่วนของการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารพรรคนั้น นายประเสริฐ นาสมนันท์ กรรมการบริหารพรรคพลั้งธรรม และประธานสภากรุงเทพได้สรุปไว้ว่า^{๕๐}

กรรมการบริหารพรรคเนี่ยก็มีหน้าที่ดูแลงานนโยบายทั้งหมดเกี่ยวกับพรรคทั้งหมดว่าจะดำเนินแนวทางการเมืองไปอยู่ในทางไหน จัดคนเข้าร่วมรัฐบาลอะไร ทำนองนี้แหละครับ จัดการเลือกตั้งทั่วไป จัดทุกอย่างทางการเมืองให้มันเป็นระเบียบ เข้าเรียกว่ากรรมการบริหารพรรค จะจัดการเมืองอย่างไร จะพัฒนาการเมืองอย่างไรให้นักการเมืองเนี่ยเป็นนักการเมืองของประชาชนจริง ๆ ในระบบให้มันเกิดความสากลในการทำงาน ระบบพรรค

ส่วนอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งต่าง ๆ ของคณะกรรมการบริหารพรรค ที่กำหนดไว้ในข้อบังคับพรรคพลั้งธรรมขึ้น ในความเป็นจริงพบว่า กรรมการบริหารพรรคได้แสดงบทบาทและหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับพรรคพลั้งธรรม เช่น ตำแหน่งรองเลขาธิการพรรค นายจรัส พัวช่วย รองเลขาธิการพรรคพลั้งธรรมให้สัมภาษณ์ว่า^{๕๑}

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายประเสริฐ นาสมนันท์, 7 พฤษภาคม 2536.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายจรัส พัวช่วย, 10 พฤษภาคม 2536.

เป็นรองเลขธิการพรรค ก็มีหน้าที่ทำตามกฎหมายพรรคการเมือง ตามที่ เลขธิการพรรคจะมอบอำนาจให้ทำการแทนได้ ในกรณีที่เลขธิการพรรคไม่ว่าง จะมีอำนาจทำสัญญา ทำอะไรต่อมิอะไรหลายอย่าง ทำข้อผูกพันแทนเหมือนกับ เลขธิการพรรคฯ ซึ่งในพรรคมีแต่หัวหน้า รองหัวหน้า เลขฯ รองเลขฯ เท่านั้น ที่ทำนิติกรรมได้

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายจรัส พิวช่วย รองเลขธิการพรรคพลังธรรมจะเห็นว่าได้แสดงบทบาท และหน้าที่ไปตามที่ข้อบังคับพรรคพลังธรรมกำหนดไว้คือ รองเลขธิการพรรคมีอำนาจหน้าที่ ช่วยบริหารงานของพรรคตามที่เลขธิการพรรคมอบหมาย

2.1.3 ศูนย์ประสานงานพรรค

ศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมเป็นชื่อเรียกสาขาพรรค พลังธรรม แม้ข้อบังคับพรรคพลังธรรม พ.ศ. 2531 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532 จะกำหนดชื่อ หน่วยงานดังกล่าวว่า "สาขาพรรค" ก็ตาม แต่ในความเป็นจริงพบว่าพรรคพลังธรรมนิยมใช้คำว่า "ศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรม" มากกว่าคำว่า "สาขาพรรคพลังธรรม" พรรคพลังธรรม ได้กำหนดคุณลักษณะของสาขาพรรคหรือศูนย์ประสานงานพรรคไว้ในข้อบังคับพรรค มีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ 41. ในเขตเลือกตั้งที่มีสมาชิกสามัญจำนวนตั้งแต่หนึ่งพันคนขึ้นไปและพร้อม ที่จะจัดตั้งสาขา ให้สมาชิกในเขตเลือกตั้งนั้น ขอมติจัดตั้งสาขาพรรคต่อคณะกรรมการบริหารพรรค คณะกรรมการบริหารพรรคอาจพิจารณาอนุมัติให้จัดตั้ง สาขาพรรคหรือส่งยุบเลิกสาขาพรรคได้ตามที่เห็นสมควร

ข้อ 42. ให้สาขาพรรคแต่ละสาขา มีคณะกรรมการบริหารสาขาพรรคจำนวน ไม่เกินเจ็ดคน ประกอบด้วย

- (1) ประธานสาขา
- (2) รองประธานสาขา
- (3) เลขานุการ

(4) กรรมการบริหารสาขา อื่น

คณะกรรมการบริหารสาขาพรรคให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละสองปี และอาจได้รับเลือกตั้งอีกได้

ข้อ 43. ให้ที่ประชุมใหญ่สาขาพรรคเลือกตั้งประธานสาขา และเลือกกรรมการอื่นก่อนแล้วให้ประธานสาขาแต่งตั้งกรรมการอื่น ที่ได้รับเลือกตั้งดังกล่าวแล้วให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ และมีอำนาจเปลี่ยนแปลงหรือสับเปลี่ยนผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ได้ตามความเหมาะสม

ข้อ 44. นอกจากถึงคราวออกตามวาระแล้ว กรรมการบริหารสาขาพรรค จะต้องพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(1) ขาดจากสมาชิกภาพ

(2) ลาออกโดยยื่นหนังสือต่อหัวหน้าพรรค และได้รับอนุมัติจากหัวหน้าพรรคแล้ว คณะกรรมการบริหารพรรคอาจตั้งสมาชิกสามัญในเขตสาขาพรรคนั้น แทนตำแหน่งกรรมการที่ว่างได้ และให้อยู่ในตำแหน่งเท่าระยะเวลาที่เหลือ

ข้อ 45. คณะกรรมการบริหารสาขาพรรค มีอำนาจหน้าที่

(1) เผยแพร่นโยบายและอุดมการณ์ของพรรค และขยายสมาชิก

(2) บริหารกิจการของสาขาพรรค ตามที่คณะกรรมการบริหารพรรคมอบหมาย

(3) บริหารการเงินของสาขาพรรค ตามที่คณะกรรมการบริหารพรรคมอบหมาย

ข้อ 46. การดำเนินการประชุมสาขาพรรค หากมิได้มีการกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น ให้ดำเนินการประชุมตามวิธีการประชุมใหญ่ของพรรค โดยอนุโลม

สาขาพรรค หรือ ศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมนั้น⁵² เป็นองค์กรย่อยของพรรคพลังธรรม ซึ่งเป็นศูนย์รวมของสมาชิกพรรคพลังธรรมและผู้สนับสนุน มีวัตถุประสงค์ดังนี้

⁵² สุทิน นพเกตุ, "ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาของศูนย์ประสานงานของพรรคพลังธรรม," สารสินพลังธรรม, ปีที่ 3 ฉบับที่ 14 (มกราคม, 2535), หน้า 12-13.

1. ดำเนินกิจกรรมการเมืองอย่างต่อเนื่องตามนโยบายของพรรค
 2. เผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง
 3. เพิ่มสมาชิกที่มีคุณธรรม : คุณภาพ
 4. นำปัญหาสาธารณประโยชน์ต่อประชาชน
 5. เพื่อร่วมพัฒนาและเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้องและมี
- คุณธรรม
6. เพื่อมีส่วนร่วมในการสรรหาและเลือกเฟ้น ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง
- ทุกระดับ
7. เป็นศูนย์สนับสนุนการทำงานของผู้แทนทุกระดับที่สังกัดพรรคพลังธรรม
 8. บริการสมาชิกและประชาชนในพื้นที่ที่ศูนย์ตั้งอยู่
 9. เพื่อช่วยเหลือประสานงานและป้องกันการเอา รัดเอาเปรียบที่จะ
- เกิดแก่ประชาชน
10. เพื่อมีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกทางการเมืองที่เหมาะสม แก่
- มวลสมาชิก
11. เพื่อมีส่วนร่วมในการสร้างความตื่นตัวทางการเมือง แก่ประชาชน
- ในพื้นที่
12. เพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาสมาชิกและพัฒนาการทำงานของสมาชิก
- ในรูป "ทีมงาน"
13. เพื่อเปิดโอกาสให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นในรูปแบบต่าง ๆ
- สำคัญ ๆ สรุปได้ดังนี้^{๕๖}
1. เป็นองค์กรตัวแทนของพรรคซึ่งเปรียบเสมือนรากแก้วซึ่งเป็นที่รวมของมวลสมาชิกพรรคพลังธรรม และผู้สนับสนุนเพื่อดำเนินงานทางการเมือง ตามอุดมคติแนวนโยบายของพรรค ในแต่ละเขตอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน.

2. ทำหน้าที่รับใช้ประชาชนอย่างทั่วถึง
3. เผยแพร่อุดมการณ์และนโยบายพรรค
4. เป็นปากเสียง และตัวแทนประชาชน
5. ขยายกิจกรรม และเพิ่มสมาชิก
6. ค้นหาผู้สมัครรับเลือกตั้งแทนพรรค
7. จัดองค์การบริหารอย่างเป็นระบบ
8. ประสานงานกับพรรค และตัวแทนทุกระดับ
9. ประสานงานกับศูนย์ประสานงานอื่น ๆ ของพรรค รวมทั้งองค์กร

อื่น ๆ เพื่อร่วมกิจกรรมทางการเมือง

นอกจากนี้ นายสุทิน นพเกตุ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 5 กรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรม และประธานศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมเขตห้วยขวาง ได้ให้สัมภาษณ์ถึงศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมดังนี้^{๕๔}

ภาวะปกติในแต่ละพื้นที่เรามีผู้แทนในพื้นที่ เรามี ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) เรามี ส.ก. (สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร) เรามี ส.ช. (สมาชิกสภาเขต) เรามีสมาชิกพรรค เราทำงานโดยต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งหรือไม่มี การเลือกตั้งก็ตาม เราจะมีการประชุมสมาชิก เรียกว่าศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรม อยู่ในพื้นที่อยู่ในเขตเลือกตั้ง เป็นที่รวม ที่พบปะของบรรดาส.ส. ส.ก. ส.ช. และสมาชิกพรรค รวมทั้งผู้สนับสนุนพรรค เรามีเจ้าหน้าที่ประจำเมื่อรับรู้เรื่องราวจาก ส.ก. ส.ช. และผู้ช่วย ส.ส. ส.ก. ส.ช. จะเป็นหลักในพื้นที่

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายสุทิน นพเกตุ, 10 มิถุนายน 2536.

เมื่อกล่าวถึงกิจกรรมที่สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของศูนย์
ประสานงานพรรคพลังธรรมในแต่ละพื้นที่ นายสุทิน นพเกตุ กล่าวว่^{๕๕}

ของเรามีโครงการพลังธรรมเคลื่อนที่ คือแทนที่เราจะให้สมาชิกหรือประชาชน
มาพบเรา เราก็ไปพบเขา เข้าไปในชุมชน โดยให้การบริการ ที่มีความจำเป็น
แก่ชุมชน เช่นตัดผมฟรี จำหน่ายสินค้าราคาถูก ซึ่งเราทำได้หลายรูปแบบ เราจะ
นัดร้านทิ้ง บริษัทเก่าๆมาจำหน่าย เราไม่ต้องลงทุน บางครั้งเราไปสั่งสินค้า
จากร้านพลังบุญมาจำหน่าย บางครั้งเราไปซื้อสินค้าที่อื่นที่มันถูกจริง ๆ เราไม่มี
กำไร บางทีเขาครัทธาพลตรีจำลอง ศรีเมือง เขาครัทธาเราเขาก็ขายให้ถูก
มาก ๆ เราก็เอามาขายในราคาถูก ๆ เรามีบริการทางการแพทย์เคลื่อนที่
รักษาพยาบาล ตรวจร่างกาย ตรวจสุขภาพ จ่ายยาฟรี เราประสานโดยอาศัย
ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับโรงพยาบาล หรือพยาบาลที่เขาต้องการจะเสียสละ ยินดีที่
จะเสียสละทำงานให้สังคม เป็นกิจกรรมที่เราทำได้เต็มที่ เราแต่งตัวแบบพรรค
พลังธรรมติดเครื่องหมายพรรคพลังธรรม อันนี้ประชาชนเขาเข้าใจ เราไปแต่ละ
ครั้งมีประชาชนร้องทุกข์มา เราก็ช่วยได้มาก เราติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน
ต่าง ๆ ให้ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ กทม. (กรุงเทพมหานคร) เราแก้
ปัญหาได้ดี

นอกจากนี้ นายชัยวัฒน์ สุวิชัย หัวหน้าสำนักนโยบายและแผน พรรค
พลังธรรมยังได้กล่าวถึงบทบาทของศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมในการเป็นสื่อกลางระหว่าง
พรรคพลังธรรมกับประชาชนดังนี้^{๕๖}

^{๕๕}สัมภาษณ์ นายสุทิน นพเกตุ, 10 มิถุนายน 2536.

^{๕๖}สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ สุวิชัย, 19 มิถุนายน 2536.

ศูนย์ประสานงานพรรคเป็นตัวกลางระหว่างพรรคหลังธรรมกับประชาชน เอา
นโยบายไปให้ประชาชนทราบ เอาโครงการต่าง ๆ ไปให้ประชาชนทราบ ให้
ประชาชนรับรู้ ขณะเดียวกันก็รับรู้ปัญหา ความต้องการของประชาชน คือเป็นสื่อ
กลางระหว่างพรรคหลังธรรมกับประชาชน รับฟังปัญหา รับเรื่องราวจากประชาชน
ซึ่งไม่เหมือนพรรคอื่นที่ไปให้เอาโครงการ ไปให้แต่ไม่ได้รับรู้ปัญหา ซึ่งอยากจะทำ
อะไรก็เอาไปให้ แต่ไม่ได้รับรู้ว่าตรงกับความต้องการของประชาชนหรือเปล่า

นายชัยวัฒน์ สุวิชัย ยังได้กล่าวการพัฒนาศูนย์ประสานงานพรรคหลังธรรมในอนาคต
ต่อไปว่า "เรามีแนวความคิดเสนอว่า การจัดตั้ง จุดสมบรูณ์มันอยู่ตรงไหน เราพยายามรับทราบ
ปัญหา และพยายามปรับปรุง เพื่อให้ศูนย์ประสานงานของพรรคทำงานให้สมบรูณ์"

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การจัดองค์การทางการเมืองของพรรคหลังธรรมใน
ส่วนของศูนย์ประสานงานพรรคหลังธรรมนั้น สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงได้ไม่น้อย
เพราะศูนย์ประสานงานพรรคหลังธรรมได้ ทำงานแทนพรรคอยู่ตลอดเวลาและเป็นการเกาะติด
พื้นที่เพื่อให้พร้อมอยู่เสมอสำหรับการเลือกตั้ง โดยเฉพาะบทบาทในการให้บริการหรือสงเคราะห์
ประชาชนของศูนย์ประสานพรรคหลังธรรมในเขตพื้นที่ต่าง ๆ นั้นถือได้ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนผล
ประโยชน์ระหว่างพรรคหลังธรรมกับประชาชน ประชาชนย่อมรู้สึกผูกพันที่จะต้องการตอบแทน
ผลประโยชน์^{๕๗} เป็นการลงทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกว่าการพึ่งพาอาศัย ซึ่งก่อให้เกิดความ
ผูกพันที่มีต่อกัน (commitment) และความผูกพันนี้กลับมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเชื่อถือ
และข้อผูกมัดทางจิตใจที่มีต่อกันมากขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมในอนาคต ประกอบกับความเชื่อ
เรื่องบาปบุญคุณโทษ และความกตัญญูทศเวทิต่อบุคคลผู้มีพระคุณของคนไทยก็ย่อมจะทำให้ประชาชน
ที่ได้รับการบริการจากพรรคหลังธรรมกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพรรคหลังธรรมในการ
เลือกตั้ง

^{๕๗} Jonathan H.T. Vener, The Structure of Sociological Theory
(Illinois : The Dorsey Press, 1962), pp. 245-246.

เมื่อพิจารณาบทบาทของศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรม ซึ่งมีอยู่ในทุกเขตเลือกตั้งของกรุงเทพมหานครแล้วจะพบว่า ศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมมีความสำคัญต่อพรรคพลังธรรมและการเมืองไทยมากเพราะศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมมีบทบาทในการสร้างผู้นำทางการเมืองในระดับท้องถิ่น (training for local leadership) กล่าวคือ^{๕๐} สมาชิกพรรคพลังธรรมหรือผู้สนใจสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมได้ในความเป็นจริงพบว่าบุคคลดังกล่าวมีโอกาสเป็นประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ หรือปฏิคมของศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมได้ และในการประชุมใหญ่ของพรรคพลังธรรมยังเปิดโอกาสให้ประธานศูนย์ประสานงานพรรคเข้าร่วมประชุมด้วย นับว่าเป็นการสร้างผู้นำทางการเมืองในระดับท้องถิ่นได้ทางหนึ่ง และจะทำให้พรรคการเมืองเป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมผู้นำทางการเมืองมาตั้งแต่ระดับรากฐานของประเทศอย่างแท้จริง ศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมให้มีความเข้มแข็งเพื่อให้พรรคพลังธรรม เป็นพรรคการเมืองที่มีลักษณะเป็นสถาบันทางการเมือง พรรคพลังธรรมยังได้รับประโยชน์จากบทบาทของศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมในแง่ของการเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ บ้อนให้กับพรรค (data collection) เพราะศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่ ศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมยังได้ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ที่สนใจนโยบายและวิธีดำเนินงานทางการเมืองของพรรค และหาสมาชิกของพรรคพลังธรรมได้เพิ่มขึ้น ในอนาคตพรรคพลังธรรมจะจัดให้มีการศึกษาอบรมทางการเมือง (political education) แก่ประชาชนในเขตที่ศูนย์ประสานงานพรรคตั้งอยู่ โดยจะจัดทำการศึกษาอบรมวิชาการทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนได้รู้จักหน้าที่และความรับผิดชอบในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะให้รู้จักพรรคพลังธรรมในฐานะพรรคการเมืองและจะได้ใช้บริการพรรคพลังธรรมให้เกิดประโยชน์ ซึ่งต่อไปในอนาคตผู้ผ่านการฝึกอบรมจะต้องรู้สึกผูกพันกับพรรคพลังธรรมจนกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม และบทบาทที่ผ่านมาของศูนย์ประสานงานพรรคพลังธรรมคือการสนับสนุน

^{๕๐}ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองไทยและปัญหาพรรคการเมืองไทย

(กรุงเทพมหานคร : บริษัทไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2524), หน้า 100.

การเลือกตั้งของพรรคหลังรัฐธรรมนูญระดับ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งทั่วไป (general election) การเลือกตั้งซ่อม (by-election) หรือการเลือกตั้งสภาท้องถิ่น (local election) โดยเฉพาะสภากรุงเทพมหานคร และสภาเขต ศูนย์ประสานงานพรรคหลังรัฐธรรมนูญได้ทำหน้าที่รณรงค์หาเสียงในพื้นที่โดยมีสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภาเขตเป็นกำลังหลักในการดำเนินงาน ศูนย์ประสานงาน พรรคหลังรัฐธรรมนูญ ยังมีส่วนช่วยพิจารณาสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคหลังรัฐธรรมนูญ โดยเสนอชื่อไปยังคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งจะได้นำเสนอคณะกรรมการบริหารพรรคหลังรัฐธรรมนูญให้ตัดสินใจ นอกจากนี้ศูนย์ประสานงานพรรคหลังรัฐธรรมนูญยังเป็นสื่อประสานหรือสื่อกลาง (link) ระหว่างพรรคหลังรัฐธรรมนูญกับสมาชิกและประชาชนผู้สนใจพรรคหลังรัฐธรรมนูญในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าบทบาทของศูนย์ประสานงานพรรคหลังรัฐธรรมนูญนั้น สามารถทำหน้าที่ "สาขาพรรค" ได้เป็นอย่างดีจนมีส่วนสำคัญในการช่วยสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคหลังรัฐธรรมนูญในเขตกรุงเทพมหานคร

2.1.4 สำนักงานพรรค

สำนักงานพรรคหลังรัฐธรรมนูญ เป็นหน่วยงานสนับสนุนการบริหารงานของพรรคหลังรัฐธรรมนูญ โดยทำหน้าที่ที่เป็นฝ่ายอำนวยการกลางของพรรคหลังรัฐธรรมนูญที่ทำหน้าที่ประสานงาน ติดตามประเมินผล ตลอดจนปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนทุกส่วนของพรรคให้มีประสิทธิภาพ และยังช่วยสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจระหว่างสมาชิกพรรคหรือบุคคลในพรรคหลังรัฐธรรมนูญ ในสำนักงานพรรคหลังรัฐธรรมนูญได้แบ่งงานเป็นสำนักนโยบายและแผนและฝ่ายต่าง ๆ มีรายละเอียดดังนี้

2.1.4.1 สำนักนโยบายและแผน

สำนักนโยบายและแผนพรรคหลังรัฐธรรมนูญเป็นหน่วยงานหนึ่งของพรรคหลังรัฐธรรมนูญที่สังกัดอยู่กับสำนักงานพรรค โดยความรับผิดชอบแล้วสำนักนโยบายและแผน จะรับผิดชอบสนับสนุนงานของพรรคโดยการศึกษาวិเคราะห์สถานการณ์ทางการเมือง เพื่อจะจัดทำเป็นนโยบายและแผนของพรรคหลังรัฐธรรมนูญในการดำเนินการทางการเมือง ซึ่งจะสามารถทำให้พรรคหลังรัฐธรรมนูญมีระบบในการทำงานในฐานะพรรคการเมืองมากขึ้น ทั้งนี้สำนักนโยบายและแผนจะได้ทำการวิเคราะห์แล้วนำเสนอต่อพรรคหลังรัฐธรรมนูญเพื่อจะได้นำข้อเสนอจากสำนักนโยบายและแผนไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของพรรคหลังรัฐธรรมนูญในด้านต่าง ๆ นายวัชรพันธุ์

จันทรชจร สมาชิกชั้นนำของพรรคพลังธรรมและบรรณาธิการบทความวารสารข่าวพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ถึงสำนักนโยบายและแผนพรรคพลังธรรมไว้ดังนี้^{๕๙}

ในส่วนของสำนักนโยบายและแผน ผมคิดว่าเมื่อเรามีคณะกรรมการบริหารชุดใหม่ มีองค์ประกอบอะไรใหม่ ๆ ขึ้นมาคือจุดเริ่มต้นที่ค่อนข้างจะเปิดโอกาสให้เราทำอะไรเป็นระบบมากขึ้นเป้าหมายของในส่วนที่มีการตั้งนโยบายและแผนขึ้นมาก็คือ การที่คิดว่าทุกอย่างมันจะต้องมีแผนงานรองรับ และแผนงานนั้นมันจะต้องมีทั้งแผนใหญ่และแผนรองในการปฏิบัติเรื่องที่เราได้นำเสนอ คือ คณะประชาสัมพันธ์ของพรรค นอกจากนี้ยังมีรายละเอียดของคณะรัฐมนตรีพลังธรรม พบสมาชิกพรรค หรือพบประชาชนและยังมีแผนงานเกี่ยวกับคณะกรรมการเตรียมการเลือกตั้งถาวรไม่ใช่พอจะเลือกตั้ง ก็มาตั้งกันครั้งหนึ่งแต่จะเป็นทีมทำงานกันตลอด

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายวัชรพันธุ์ จันทรชจรจะเห็นได้ว่าสำนักนโยบายและแผนของพรรคพลังธรรมได้นำเสนอแผนการปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์ต่อพรรคพลังธรรมในการที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมือง เช่น การเสนอให้มีคณะทำงานด้านประชาสัมพันธ์ของพรรค เสนอให้รัฐมนตรีของพรรคพลังธรรมได้มีโอกาสปะทะสังสรรค์กับสมาชิกพรรคและประชาชน เสนอให้มีคณะกรรมการเตรียมพร้อมสำหรับการเลือกตั้ง แสดงให้เห็นว่าสำนักนโยบายและแผนพรรคพลังธรรมได้ตระหนักถึงการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของพรรคพลังธรรมต่อประชาชน อันจะส่งผลให้ประชาชนเชื่อถือ ศรัทธา และผูกพันกับพรรคพลังธรรมจนกลายเป็นฐานคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง

ในส่วนหน้าที่ความรับผิดชอบของสำนักนโยบายและแผนพรรคพลังธรรมนั้น นายชัยวัฒน์ สุวิชัย หัวหน้าสำนักนโยบายและแผน พรรคพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๖๐}

^{๕๙}สัมภาษณ์ นายวัชรพันธุ์ จันทรชจร, 19 มิถุนายน 2536.

^{๖๐}สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ สุวิชัย, 19 มิถุนายน 2536.

เราเริ่มต้นจากความเป็นจริง หลาย ๆ แห่ง (พรรคการเมือง) อยากจะตั้ง
 สำนักนโยบายและแผน แต่ก็ไม่สำเร็จ แต่พรรคพลังธรรมค่อย ๆ สร้างขึ้นมา มี
 หน้าที่ความรับผิดชอบอยู่ 3 ประการใหญ่ ๆ คือ เรื่องที่หนึ่งเรื่องนโยบายของ
 พรรคคือเริ่มตั้งแต่ถ้าเป็นพรรคฝ่ายค้าน เราจะต้องมีนโยบายเตรียมเป็นรัฐบาล
 เรา กระทรวงต่าง ๆ เราจัดแบ่งงานตามหน้าที่ของรัฐบาลและเราก็หาข้อมูล
 ของแต่ละกระทรวงเหล่านั้น และเราก็หาว่าปัญหาหลัก ๆ ของประเทศชาติมี
 อะไรบ้าง ปัญหาของแต่ละภาคมีอะไรบ้างที่เป็นปัญหาหลัก ๆ สำคัญ สำคัญการ
 แก้ปัญหาไม่ใช่จะแก้ทุกปัญหา เอาเรื่องที่หลัก ๆ สำคัญ แล้วจัดทำนโยบายของ
 กระทรวงต่าง ๆ ว่าพรรคมีนโยบายอย่างไร ถ้าไปเป็นรัฐบาลจะผลักดันนโยบาย
 ที่วางไว้ ส่วนเรื่องที่สองคือนโยบายในการพัฒนาพรรคการเมือง ถ้าเกิดว่าพรรค
 การเมืองจะแก้ปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริงแล้ว จะต้องเป็นพรรคการเมือง
 ของประชาชน นั่นคือจะต้องมีที่มาจากประชาชน จะต้องมีส่วนร่วมควบคุมพรรค
 ให้ประชาชนควบคุมสมาชิกควบคุมพรรค ในส่วนนี้จะต้องพัฒนาพรรคพลังธรรมให้
 เป็นพรรคการเมืองของประชาชน ต้องมีการปรับปรุงเรื่องโครงสร้างของพรรค
 องค์การของพรรคจะต้องเสนอแนวทางการพัฒนาพรรค ให้เป็นพรรคการเมืองของ
 ประชาชนอย่างแท้จริง ในส่วนที่สามเป็นเรื่องราวทั่ว ๆ ไป ถ้าหัวหน้าพรรค
 กรรมการบริหารพรรค หรือ ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ของพรรคต้อง
 การข้อมูลในด้านไหน หรือมีเรื่องอะไรต่าง ๆ เราก็ประสานข้อมูล หาข้อมูลให้
 พรรค บางครั้งก็ให้ความรู้แก่สมาชิก จัดสัมมนา จัดอธิบายให้กับสมาชิกของพรรค
 รวมทั้งมีเอกสารสิ่งพิมพ์ เผยแพร่แนวความคิดของพรรคให้แก่สมาชิกและสะท้อน
 แนวความคิดของสมาชิกลงสู่พรรค

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายชัยวัฒน์ สุวิชัย หัวหน้าสำนักนโยบาย
 และแผนพรรคพลังธรรม แสดงให้เห็นถึงภารกิจและบทบาทของสำนักนโยบายและแผน พรรค
 พลังธรรมอย่างชัดเจนในการช่วยเหลือการดำเนินงานของพรรคพลังธรรมในด้านนโยบายและ
 แผนเป็นอย่างดี เพราะได้ทำหน้าที่เตรียมพร้อมให้กับพรรคพลังธรรมถ้าหากพรรคพลังธรรมได้มี
 ส่วนในการเป็นผู้ใช้อำนาจทางการเมืองในฐานะรัฐบาล ก็จะได้ดำเนินนโยบายที่สำนักนโยบายและ

แผนวิเคราะห์จัดทำไว้ไปบริหารประเทศโดยนำนโยบายไปปฏิบัติผ่านกลไกระบบราชการ แต่ถ้าหากพรรคพลังธรรมเป็นฝ่ายค้านก็จะได้นำนโยบายที่วางไว้ในควบคุม ตรวจสอบนโยบายและการปฏิบัติงานของฝ่ายรัฐบาล ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นหน้าที่สำคัญของพรรคการเมือง นอกจากนี้สำนักนโยบายและแผนพรรคพลังธรรมยังมีบทบาทและหน้าที่ในการพัฒนาพรรคพลังธรรม ให้เป็นที่ยอมรับของประชาชนในลักษณะของพรรคมวลชน (mass party) เพื่อที่จะพัฒนาพรรคการเมือง ให้เป็นสถาบันหลักในระบอบประชาธิปไตยของการเมืองไทย สำนักนโยบายและแผนของพรรคพลังธรรม ยังมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนด้านข้อมูลให้แก่บุคลากรทางการเมืองของพรรคพลังธรรม จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าสำนักนโยบายและแผนพรรคพลังธรรมมีบทบาทสำคัญ ในการช่วยเหลือพรรคพลังธรรมให้เข้มแข็ง เพื่อที่จะสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียง โดยสามารถดึงความศรัทธาและเชื่อมั่นของประชาชนมาสู่พรรคพลังธรรม ในสำนักนโยบายและแผนพรรคพลังธรรมนี้จะมีบุคลากรรับผิดชอบทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการประสานงานรัฐสภา จึงทำให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานด้านนโยบายและแผนอย่างมาก

2.1.4.2 ฝ่ายบุคคล

มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการบริหารบุคคล

(personnel administration) ของสำนักงานพรรคพลังธรรมตั้งแต่การสรรหาเจ้าหน้าที่ (recruitment) จนถึงการออกจากงานและยังทำหน้าที่ในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ของสำนักงานรวมทั้งงานการรับบริจาค และใช้จ่ายสต็อกของสำนักงานพรรคพลังธรรม

2.1.4.3 ฝ่ายรับเรื่องราวร้องทุกข์

ทำหน้าที่ประมวลเรื่องราวร้องทุกข์จากศูนย์

ประสานงานพรรค และจากประชาชนทั่วไป แล้วนำเสนอคณะกรรมการบริหารพรรค หรือสมาชิกคนสำคัญของพรรคเพื่อจะได้แก้ไขปัญหาให้แก่ผู้ร้องทุกข์ต่อไป

2.1.4.4 ฝ่ายธุรการ

ฝ่ายธุรการมีหน้าที่และความรับผิดชอบด้านงาน

สารบรรณของพรรค งานประวัตินักการเมือง งานจัดเก็บข้อมูลสมาชิกของพรรค งานดูแลยาน

พาหนะและงานบริการทั่วไป

2.1.4.5 ฝ่ายประชาสัมพันธ์

รับผิดชอบงานต้อนรับสมาชิกและผู้มาติดต่อพรรค
พลั้งธรรม ติดต่อประสานงานกับสื่อมวลชน เพื่อภาพลักษณ์ที่ดีของพรรคโดยพยายามป้อนข่าวที่ดี ๆ
เด่น ๆ ของพรรคให้แก่สื่อมวลชน นอกจากนี้ยังรับผิดชอบการสมัครเป็นสมาชิกพรรคพลั้งธรรม
อีกด้วย นอกจากนี้ยังประสานงานการจัดทำหนังสือของพรรค เช่น สารสนพลั้งธรรม เป็นต้น

2.1.4.6 ฝ่ายบัญชี

ทำหน้าที่ด้านการจัดทำบัญชีการเงิน การคลังของ
พรรค มีบทบาทสำคัญในการจัดทำงบประมาณประจำปีให้แก่คณะกรรมการบริหารพรรคพลั้งธรรม

2.1.4.7 ฝ่ายโสตทัศนอุปกรณ์

มีหน้าที่ในการบริการห้องประชุม แสงสีเสียง
การสื่อสาร งานศิลป์และโฆษณาของพรรคพลั้งธรรม

2.1.4.8 ฝ่ายศูนย์ประสานงาน

ต่อศูนย์ประสานงานกับศูนย์ประสานงานพรรค
พลั้งธรรมตั้งแต่การขอจัดตั้งศูนย์ประสานงานพรรคจากคณะกรรมการบริหาร การสนับสนุนการ
ปฏิบัติงานของศูนย์ประสานงานพรรคพลั้งธรรม

2.1.4.9 โรงเรียนการเมือง

รับผิดชอบการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ของ
โรงเรียนการเมือง เช่น หลักสูตรวิศวกรการเมือง หลักสูตรพัฒนานักบริหารการเมือง
 เป็นต้น

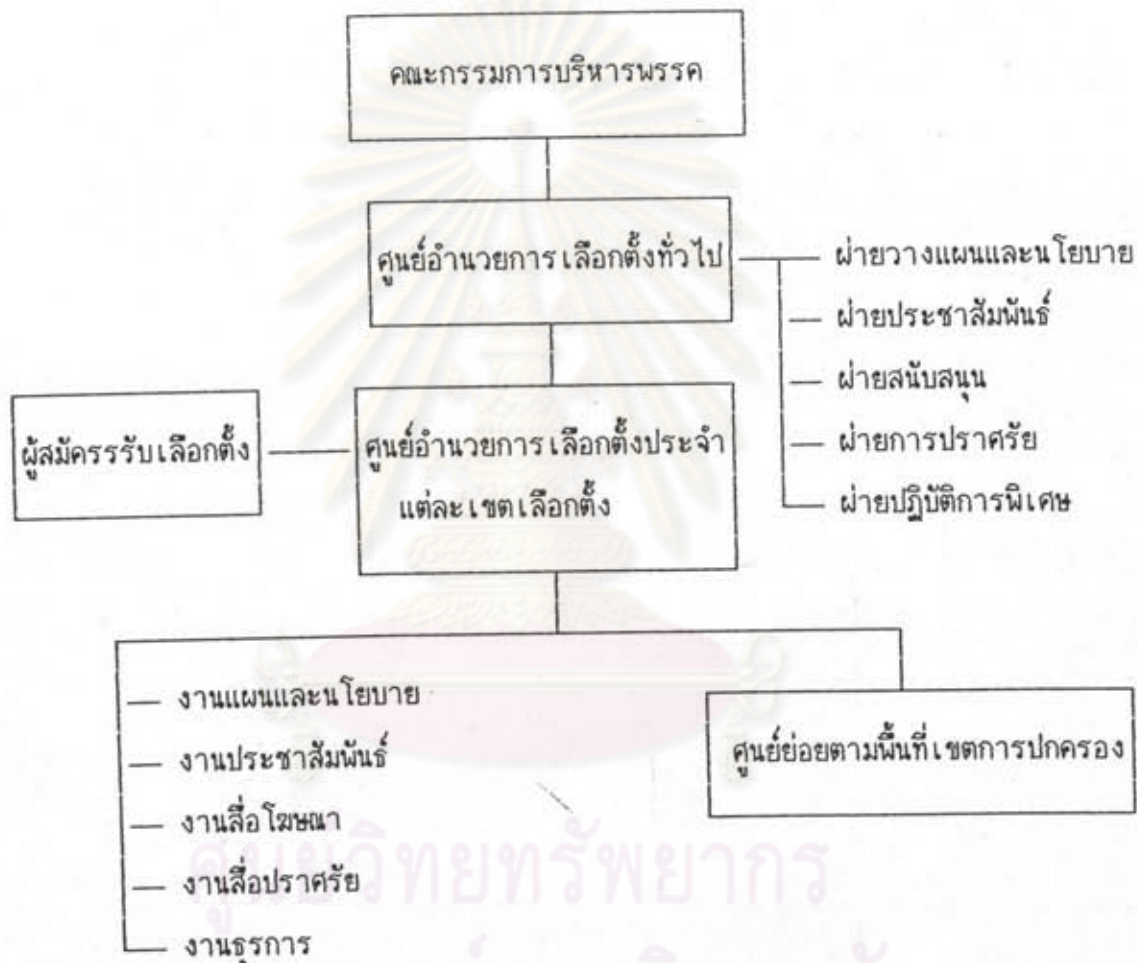
จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าสำนักงานพรรคพลังธรรมได้ช่วยเหลือสนับสนุนการปฏิบัติงานของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดีมีการแบ่งงานสำนักงานครอบครัวการช่วยเหลือพรรคพลังธรรมในทุกด้าน นอกจากนี้งานในสำนักงานพรรคพลังธรรมยังสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมให้เป็นอย่างดีเช่น งานของฝ่ายรับเรื่องราวร้องทุกข์ โดยรับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชน เพื่อรับทราบถึงปัญหาความทุกข์ร้อน ความต้องการของประชาชน และทางพรรคพลังธรรมได้จัดปัญหาให้เช่น โดยการติดต่อประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้ช่วย แก้ปัญหาให้กับประชาชนที่ต้องการความช่วยเหลือ แนะนำวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามกฎหมายให้กับผู้ร้องทุกข์ หรือกรณีเป็นเรื่องส่วนรวม พรรคพลังธรรมก็จะให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรดำเนินการทางด้านรัฐสภาเพื่อเร่งรัดหน่วยงานหรือออกกฎหมายมาช่วยเหลือประชาชน เป็นต้น นอกจากนี้ในความเป็นจริงยังพบว่าบุคลากรที่ปฏิบัติงานในสำนักงานพรรคพลังธรรมหลายคนเป็นผู้ผ่านการดำเนินงานทางการเมืองมาอย่างโชกโชนเช่น นายไพรัช ช่างตีพญาที่ หัวหน้าสำนักงานพรรคพลังธรรมเคยลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในนามพรรคพลังธรรม นายทองดี พริ้งกลาง เจ้าหน้าที่ฝ่ายการเมือง สำนักงานนโยบายและแผนพรรคพลังธรรม เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการกลุ่มยุวประชาธิปไตย และหัวหน้างานนโยบายและแผนของพรรคประชาธิปไตย นายวิสา คัญทัพ บรรณาธิการบริหารวารสารข่าวพลังธรรม เคยเป็นผู้นำนิสิตนักศึกษา สมัยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และยังคงเคยสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สังกัดพรรคพลังธรรม จะเห็นได้ว่าสำนักงานพรรคพลังธรรมมีบุคลากรที่ผ่านประสบการณ์ทางการเมืองมามาก ย่อมจะนำประสบการณ์เหล่านั้นมาแปรเป็นความสามารถในการช่วยเหลือสนับสนุนพรรคพลังธรรมได้ไม่น้อย

2.2 การจัดการเพื่อการเลือกตั้ง

ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการเลือกตั้งคือการรณรงค์หาเสียงเพื่อให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมาใช้สิทธิเลือกตั้งและลงคะแนนให้ตนเองให้มากที่สุด ฉะนั้นพรรคการเมืองจึงต้องแสวงหายุทธวิธีในการรณรงค์หาเสียงที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อชัยชนะในการเลือกตั้ง ในอดีตนั้นการรณรงค์หาเสียงมักจะเน้นหนักที่ตัวบุคคล ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในการหาเสียง ปัจจุบันพัฒนาการของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งมีมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีระบบการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งมีการจัดการที่เป็นระบบโดยมีบุคลากรรับผิดชอบมากขึ้น ในส่วนของพรรคพลังธรรม

ที่เช่นเดียวกันมีแบบแผนการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้ง ตามแผนภาพที่ 4.2 แสดงการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้งของพรรคพลังธรรม

แผนภาพที่ 4.2 แสดงการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้งของพรรคพลังธรรม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2.1 คณะกรรมการบริหารพรรค

คณะกรรมการบริหารพรรคคนหลังธรรมจะดูแลในระดับนโยบายของการเลือกตั้ง โดยการปฏิบัติการต่าง ๆ จะมอบหมายให้ส่วนอื่น ๆ ของพรรครับผิดชอบ เริ่มตั้งแต่การสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งจนถึงการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ในการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นคณะกรรมการบริหารพรรคคนหลังธรรมจะแต่งตั้งคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งประกอบด้วยที่ปรึกษาคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้ง ประธานคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้ง กรรมการและประธานคณะทำงานสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งในกรุงเทพมหานคร กรรมการและประธานคณะทำงานสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือภาคละ 1 คน คณะกรรมการชุดนี้จะสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งโดยพิจารณาจากคุณสมบัติต่าง ๆ แล้วทำการให้คะแนน ซึ่งหลักเกณฑ์ให้คะแนนมีดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ
2. ผลงาน
3. ความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่
4. การร่วมกิจกรรมของพรรค
5. บุคลิกภาพและมนุษยสัมพันธ์
6. ความพร้อมที่จะช่วยเหลือตนเองในการเลือกตั้ง
7. สุขภาพกายและจิต

จากหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าหลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคคนหลังธรรมเน้นเน้นลักษณะของคนดีคือ ซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละมีความรู้ความสามารถเหมาะสมมีสุขภาพ และจิตดี และการร่วมกิจกรรมของพรรค แต่หลักเกณฑ์ที่แตกต่างจากพรรคการเมืองโดยทั่วไป คือ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือตนเองในการเลือกตั้ง ซึ่งประเด็นนี้พรรคคนหลังธรรมจะช่วยเหลือผู้สมัครน้อยมาก โดยเฉพาะเรื่องงบประมาณในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ในความเป็นจริงพบว่าพรรคคนหลังธรรมจะช่วยเหลือผู้สมัครในรูปของเอกสารสิ่งพิมพ์ สื่อโฆษณาหาเสียงและการช่วยปราศรัยหาเสียงของบรรดาผู้นำของพรรค

เมื่อคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งได้ตัวบุคคลผู้สมัครรับเลือกตั้งเรียบร้อยแล้วก็จะส่งรายชื่อพร้อมคุณสมบัติของผู้ถูกคัดเลือกให้แก่หัวหน้าพรรคเพื่อเสนอคณะกรรมการบริหารพรรคคนหลังธรรมได้พิจารณาให้ความเห็นชอบในการสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคคนหลังธรรม ในความเป็นจริงพบว่ามีผู้สมัครรับเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยที่ไม่ผ่านกระบวนการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค ซึ่งนายอุดร ตันติสุนทร รองหัวหน้าพรรคคนหลังธรรมให้สัมภาษณ์ว่า^{๕๑}

เท่าที่ผ่านมาผู้ที่สมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคคนหลังธรรมจะต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งเมื่อชุดนี้พิจารณาผ่านแล้ว ก็จะนำเข้าที่ประชุมกรรมการบริหาร (คณะกรรมการบริหารพรรคคนหลังธรรม) แต่ถ้าหัวหน้าพรรค (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ทาบทามาให้เกียรติ เอาเลยไม่ต้องคัดเลือก ให้เกียรติหัวหน้าพรรคเอาเลย แสดงว่าถ้าหัวหน้าจะทาบทามาใครต้องคิดดีแล้ว

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายอุดร ตันติสุนทร รองหัวหน้าพรรคคนหลังธรรม แสดงให้เห็นถึงบารมีของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการบริหารงานเลือกตั้งของพรรคคนหลังธรรมที่ผ่านมาเมื่อพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นหัวหน้าพรรคคนหลังธรรมสามารถตัดสินใจได้เลยว่าจะส่งบุคคลใดลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคคนหลังธรรม ซึ่งการกระทำดังกล่าวสะท้อนภาพลักษณ์ของพรรคคนหลังธรรม จนไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าพรรคคนหลังธรรมไม่ใช่พลตรีจำลอง ศรีเมือง และพลตรีจำลอง ศรีเมือง คือ พรรคคนหลังธรรม ในการปฏิบัติการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนั้น คณะกรรมการบริหารพรรคคนหลังธรรมจะแต่งตั้งผู้อำนวยการเลือกตั้งทั่วไปเป็นผู้รับผิดชอบดูแลการทำงานของศูนย์อำนวยความสะดวกเลือกตั้งทั่วไป และศูนย์อำนวยความสะดวกเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายอุดร ตันติสุนทร, 10 มิถุนายน 2536.

2.2.2 ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป

ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป จะมีผู้อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการบริหารพรรคหลังธรรม เป็นผู้รับผิดชอบ ควบคุมดูแล ทั้งนี้ จะมีรองผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป และคณะกรรมการอำนวยการเลือกตั้งเป็นผู้ช่วยเหลือในการทำงาน รองผู้อำนวยการศูนย์เลือกตั้งทั่วไปจะแบ่งหน้าที่กันในการรับผิดชอบ พื้นที่ของกรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ในส่วนของคณะกรรมการอำนวยการเลือกตั้งทั่วไปนั้นมักจะแต่งตั้งจากคณะกรรมการบริหารพรรคหลังธรรมที่ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง

ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งพรรคหลังธรรมจะตั้งอยู่ที่สำนักงานพรรค มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการวางแผนอำนวยการ กำกับดูแล และประสานงานการรณรงค์ในการเลือกตั้งทั่วไปทั้งการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภาเขต

พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครของพรรคหลังธรรมและเคยเป็นประธานคณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งพรรคหลังธรรมได้ให้สัมภาษณ์ถึงบทบาทของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไปว่า^{๕๒} "ในการเลือกตั้งมีศูนย์อำนวยการเลือกตั้งดูแลเป็นการทั่วไป ประสานงานและอำนวยความสะดวก ช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ในการเลือกตั้ง ในแต่ละเขตเลือกตั้งก็จะต้องมีศูนย์เลือกตั้งในพื้นที่ขึ้นตรงต่อศูนย์อำนวยการเลือกตั้ง"

นายอาจอง ชุ่มสาย ๗ อัยการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 5 กรุงเทพมหานคร พรรคหลังธรรม ได้กล่าวถึงบทบาทของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป

^{๕๒}สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

ไว้ว่า^{๑๑} "แต่ละเขตมีผู้อำนวยการเลือกตั้ง ดูแลการหาเสียง และมีผู้อำนวยการศูนย์เลือกตั้ง ดูแลทั่วประเทศอยู่ เราทำงานเป็นระบบ ส่วนกลางจะสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ ผลิตป้ายโฆษณา ดูแลสื่อให้เป็นไปในทางเดียวกันเป็นสัญลักษณ์ของพรรค"

จะเห็นได้ว่าศูนย์อำนาจการเลือกตั้งทั่วไปของพรรคพลังธรรม มีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลการรณรงค์หาเสียงของพรรคทั้งยังเป็นหน่วยสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ ในการรณรงค์หาเสียงของพรรคเพื่อให้เป็นไปตามที่พรรควางแนวนโยบายไว้

ภายในศูนย์อำนาจการเลือกตั้งทั่วไปของพรรคพลังธรรมมีการ แบ่งงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ เพื่อประสิทธิภาพของการดำเนินงานของศูนย์อำนาจการเลือกตั้ง ทั่วไป ดังนี้

2.2.2.1 ฝ่ายวางแผนและนโยบาย ทำหน้าที่วางแผนและ จัดทำนโยบายกำหนดยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งทั้งหมดโดยปรึกษาหารือ กับคณะกรรมการอำนาจการเลือกตั้งทั่วไป และหัวหน้าพรรค รองหัวหน้าพรรค เลขาธิการพรรค ฝ่ายวางแผนและนโยบาย จะเก็บข้อมูลการหาเสียงเลือกตั้งมาปรับปรุงการรณรงค์หาเสียง กำหนดเป้าหมายและขั้นตอนของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ภายในฝ่ายวางแผนและนโยบาย จะมีเจ้าหน้าที่ประจำที่จะทำงานด้านต่าง ๆ ดังนี้

- งานเขียนนโยบาย บทความวิชาการ และคำถาม คำตอบ ต่าง ๆ ที่จะใช้หาเสียงเลือกตั้ง และชี้แจงประเด็นข้อหาเสียงแก่ประชาชน
- งานประเมินสถานการณ์ ติดตาม ตรวจสอบ และประเมิน ผลการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง
- งานติดคำขวัญ และข้อความโฆษณา นิจารณาสถานที่ที่จะติด ตั้งแผ่นป้ายขนาดใหญ่ (cut-out) และใบปิดหาเสียง (poster) ส่วนกลางของพรรค

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, 9 มิถุนายน 2536.

- งานสนับสนุนด้านวิชาการ และข้อมูลให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้ปราศรัย และศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง

2.2.2.2 ฝ่ายประชาสัมพันธ์ จะรับผิดชอบงานประชาสัมพันธ์ และงานออกแบบสื่อ โฆษณาหาเสียงด้วย โดยฝ่ายประชาสัมพันธ์จะเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม และแจกจ่ายข้อมูลข่าวสารของพรรค อีกทั้งยังทำหน้าที่แถลงข่าว และประสานสัมพันธ์กับสื่อมวลชน ทุกสาขา ฝ่ายประชาสัมพันธ์มีหน้าที่ประจำรับผิดชอบงานต่าง ๆ ดังนี้

- งานรวบรวมข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนทุกสาขา จัดระเบียบ การจัดเก็บข้อมูล และแจกจ่ายข้อมูลเหล่านั้นแก่ผู้ต้องการใช้

- งานรับและแจกจ่ายข้อมูลข่าวสาร ระหว่างศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป และศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง

- งานวางแผนรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งด้วยการประชาสัมพันธ์ เป็นระยะเวลายาวตามขั้นตอนของการเลือกตั้ง

- งานแถลงข่าวแก่สื่อมวลชนทุกประเภท ทั้งข่าวปกติ ข่าว แก่ข่าวกว่าหา และข่าวโต้ตอบเชิงรุก

- งานสร้างภาพพจน์ของพรรคและผู้สมัครรับเลือกตั้ง และ งานสร้างศรัทธาความคาดหวังให้แก่ประชาชน ถ้าเลือกผู้สมัครพรรคคนหลังธรรมเข้ามามาก ๆ

- งานศิลปกรรม การผลิตสื่อ และภาพการ์ตูนต่าง ๆ

2.2.2.3 ฝ่ายสนับสนุน ทำหน้าที่สนับสนุนทุก ๆ ด้านแก่ ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป และศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง ฝ่ายสนับสนุนเป็นฝ่ายที่มีเจ้าหน้าที่ประจำทำงานมากที่สุด ประกอบด้วยงานต่าง ๆ ดังนี้

- งานบริหารการบุคคล ทำหน้าที่จัดหาและรวบรวมอาสาสมัคร และเจ้าหน้าที่เพื่อปฏิบัติงานตามฝ่ายต่าง ๆ ตลอดจนทำหน้าในฐานะการเบิกจ่ายเบี้ยเลี้ยง โดยประสานงานกับงานการเงิน

- งานสถานที่ อำนวยความสะดวกในด้านการจัดสถานที่บริการ ให้ฝ่ายต่าง ๆ ได้ทำงานโดยสะดวก

- งานด้านการเงิน จัดทำบัญชี ควบคุมการเบิกจ่ายเงินที่ฝ่ายต่าง ๆ ต้องการใช้ จัดทำระเบียบอัตราการเบิกจ่ายและวิธีการเบิกจ่าย
- งานวัสดุอุปกรณ์ จัดหา ควบคุม แจกจ่ายวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ทั้งที่ใช้ในศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไปและแจกจ่ายไปตามศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง
- งานยานพาหนะ จัดหาและควบคุมการใช้งานยานพาหนะต่าง ๆ ของพรรคทั้งรถยนต์นั่ง รถยนต์บรรทุกและรถจักรยานยนต์พร้อมด้วยคนขับ
- งานการพิมพ์ เตรียมพร้อมด้านการพิมพ์ทั้งอุปกรณ์และบุคลากรให้เพียงพอ และดำเนินการติดต่อการพิมพ์กับโรงพิมพ์ต่าง ๆ ด้วย
- งานติดตั้งและรื้อถอนใบปลิวหาเสียง (poster) และแผ่นป้ายขนาดใหญ่ (cut-out) ของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป และสนับสนุนศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง
- งานจัดเลี้ยงอาหาร เครื่องดื่ม ในศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป สำหรับอาสาสมัครและผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด
- งานติดต่อสื่อสาร จัดหาอุปกรณ์การสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โทรสารและอุปกรณ์การสื่อสารอื่น ๆ รวมทั้งจัดพนักงานติดต่อสื่อสารและการรับส่งไปรษณีย์ นิสิตภัณฑ์ทั้งหลาย
- งานอื่น ๆ ตามที่ได้รับการร้องขอสนับสนุนจากศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป และศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง

2.2.2.4 ฝ่ายการปราศรัย มีหน้าที่วางแผนและเตรียมการปราศรัยใหญ่ของพรรค สนับสนุนการปราศรัยใหญ่ของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง รวมทั้งจัดตารางปราศรัย และกำหนดเนื้อหาให้แก่ผู้ปราศรัยในแต่ละคราว ฝ่ายการปราศรัยมีเจ้าหน้าที่ประจำและแบ่งงานเป็นแต่ละงานดังนี้

- งานวางแผนและกำหนดการปราศรัยใหญ่ รวมทั้งจัดตารางกำหนดเวลาให้หัวหน้าพรรค และกลุ่มผู้นำพรรคที่มีชื่อเสียงของพรรคเดินทางไปช่วยปราศรัยในเขตเลือกตั้งต่าง ๆ

* ความเหมาะสมของพื้นที่ด้วย

- งานเตรียมและติดตั้งอุปกรณ์ การปราศรัย รวมทั้งพิจารณา
- งานกำหนดเนื้อหาและผู้ปราศรัย รวมทั้งการจัดตารางเวลาปราศรัย และกำกับเวที
- งานสนับสนุนการปราศรัยของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง รวมทั้งประสานแผนงานซึ่งกันและกัน

2.2.2.5 ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษ มีหน้าที่ปฏิบัติงานพิเศษในหลายลักษณะรวมทั้งการประสานงานช่วยเหลือสนับสนุนศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้งในกิจการพิเศษต่าง ๆ ฝ่ายกิจการพิเศษมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- งานรักษาความปลอดภัย ทำหน้าที่วางแผนและปฏิบัติงานด้านการรักษาความปลอดภัยให้แก่บุคคลสำคัญของพรรค ติดต่อประสานงานกับตำรวจและหน่วยความ
- งานจัดเตรียมหน่วยเคลื่อนที่เร็วในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อให้พร้อมอยู่ตลอดเวลาที่จะเดินทางไปยังที่เกิดเหตุ เพื่อช่วยเหลือด้านกฎหมาย
- งานประสานงานศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง เมื่อฝ่ายต่าง ๆ ร้องขอให้จับบุคคลไปแทน รวมทั้งการเดินทางไปประเมินสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่
- งานปฏิบัติการพิเศษอื่น ๆ ตามที่ผู้อำนวยการเลือกตั้งทั่วไปมอบหมาย

จากการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป พรรคพลังธรรมจะเห็นได้ว่า ครอบคลุมทุกด้านของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง สามารถสนับสนุนช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้ง และศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า^{๕๔}

^{๕๔}สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

ถึงแม้เราจะเป็นพรรคที่มีอายุเพียง 5 ปี แต่เราก็ผ่านการเลือกตั้งมาเยอะ ทำให้เราคุ่นเคยกับการเลือกตั้ง เรามีการจัดเตรียมการเรื่องนี้เป็นอย่างดี โดยจัดรูปองค์การว่าตรงนั้นควรจะทำอะไร ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งจะเป็นอย่างไร คนที่จะมาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์การนั้นจะเป็นอย่างไร ก็คือการทำงานอย่างเป็นระบบ

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง แสดงให้เห็นว่า พรรคพลังธรรมมีประสบการณ์ในการจัดการเลือกตั้งสูงจึงสามารถจัดองค์การได้เหมาะสม และหาบุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งในองค์การมาทำงานได้ดี

การปฏิบัติงานของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไปพรรคพลังธรรม โดยเฉพาะด้านการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนนั้นมีประสิทธิภาพสูง และสามารถมีส่วนร่วมสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการติดต่อประสานงานกับสื่อมวลชน โดยเฉพาะโทรทัศน์ และวิทยุ ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้จากผลการวิจัยขององค์การกลาง^๕ ซึ่งพบว่าผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตกรุงเทพมหานครจำนวนเกินกว่ากึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างชอบเปิดรับสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 และผู้รับสารของสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 ช่อง 7 และช่อง 11 จะนิยมพรรคพลังธรรมเป็นอันดับแรกหรืออันดับถัดมา องค์การกลางยังได้ให้ข้อสังเกตว่าปริมาณของข่าวสารการเลือกตั้งและกิจกรรมของสถานีโทรทัศน์ขึ้นอยู่กับพรรคการเมืองที่มีหัวหน้าพรรคลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ต่อพรรคพลังธรรมอีกทางหนึ่งด้วย สำหรับสถานีวิทยุกระจายเสียงนั้น ผู้มีสิทธิเลือกตั้งชอบที่จะเปิดรับวิทยุกระจายเสียงในเครือกรมประชาสัมพันธ์มากกว่าสถานีวิทยุใน

^๕ คณะกรรมการติดตามและสอดส่องดูแลการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 22 มีนาคม 2535 (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอลโล่การพิมพ์ (1988) จำกัด, 2535), หน้า 136-137.

เครื่องหาร แต่ไม่ว่าผู้เลือกตั้งจะเปิดรับสถานีวิทยุในเครื่องก็ตาม ผู้รับสารมักจะชอบเลือกพรรคมากกว่าตัวบุคคล ผู้เลือกตั้งที่รับสารจากสถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือกรมประชาสัมพันธ์ จะมีแนวโน้มในการเลือกพรรคหลังธรรมมาก จากผลการวิจัยขององค์กรกลางแสดงให้เห็นว่า พรรคหลังธรรมได้รับประโยชน์ในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงโดยผ่านสื่อมวลชน ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ในการปฏิบัติงานของศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป พรรคหลังธรรม

2.2.3 ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง

รับผิดชอบวางยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการรณรงค์หาเสียงทั้งหมด โดยความรับผิดชอบของผู้อำนวยการศูนย์ฯ ทั้งนี้การรณรงค์จะต้องเป็นไปตามกรอบการหาเสียงของพรรค โดยมีงานด้านต่าง ๆ สนับสนุนศูนย์ย่อยตามพื้นที่ดังนี้

ก. งานด้านแผนนโยบาย ทำหน้าที่ในการประเมินสถานการณ์ ติดตาม ตรวจสอบและเตรียมคำขวัญ คำถาม-คำตอบต่าง ๆ ที่ใช้ในการหาเสียงและชี้แจงแก่ประชาชน

ข. งานด้านประชาสัมพันธ์ ทำหน้าที่แถลงข่าวและประชาสัมพันธ์กับสื่อมวลชนทุกสาขา โดยวางแผนรณรงค์การหาเสียงด้วยการประชาสัมพันธ์เป็นระยะเวลาทั้งเชิงรุกและเชิงรับ สร้างภาพพจน์ของพรรค และของผู้สมัคร

ค. งานสื่อโฆษณา ทำหน้าที่วางแผนการผลิตสื่อชนิดต่าง ๆ เช่น แผ่นป้ายขนาดใหญ่ (cut-out) แผ่นพับ ฯลฯ ทั้งนี้จะมีการวางแผนเป็นขั้นตอน ตามระยะเวลาการหาเสียง

ง. งานปราศรัย ทำหน้าที่วางแผนและเตรียมการปราศรัยขนาดกลางและขนาดย่อยจัดตั้งและกำหนดเนื้อหาให้ผู้ปราศรัยและประสานการปราศรัยให้กับทางพรรค รวมทั้งจัดเวทีปราศรัย และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบก่อนการปราศรัย

จ. งานธุรการสนับสนุน ทำหน้าที่สนับสนุนการรณรงค์หาเสียงของทุกฝ่ายให้ดำเนินไปได้ ได้แก่ ด้านบุคคล ซึ่งทำหน้าที่จัดหาอาสาสมัคร แจกจ่ายไปยังหน่วยต่าง ๆ งานการเงินและบัญชี มีหน้าที่ควบคุมการเบิกจ่ายเงิน งานวัสดุ-อุปกรณ์ ทำหน้าที่จัดหาแจกจ่ายและดูแลวัสดุอุปกรณ์ งานพาหนะทำหน้าที่จัดหาและควบคุมการใช้ยานพาหนะต่าง ๆ

งานจัดเลี้ยงทำหน้าที่บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มแก่ผู้ปฏิบัติและแขกทั่วไปในศูนย์ฯ

2.2.3.1 ศูนย์ย่อยตามพื้นที่ ทำหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติการในการรณรงค์หาเสียง จะมีโครงสร้างการทำงานดังนี้

ก. ฝ่ายหาเสียง นำโดยทีมนักการเมืองท้องถิ่นของพรรค เช่น สมาชิกสภากรุงเทพมหานครและสมาชิกสภาเขต จะนำผู้สมัครไปหาเสียงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งทางลึก คือการพบหัวคะแนนกลุ่มบุคคลเคาะประตูบ้านประชาชนโดยตรง หรือทางกว้าง คือ การปราศรัย การแห่ เป็นต้น

ข. ฝ่ายติดตั้งสื่อโฆษณา จะทำหน้าที่ติดตั้งสื่อโฆษณาในพื้นที่เขตของตน ที่ผลิตมาจากศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไปและศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง ตามเวลาที่กำหนดไว้ ตลอดจนทำการรื้อออกเมื่อเสร็จงาน

ค. ฝ่ายธุรการ เป็นฝ่ายสนับสนุนในการรณรงค์หาเสียงให้ดำเนินไปได้ โดยมีงานต่าง ๆ เหมือนศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง

จากที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป พรรคพลังธรรมจะมีสภาพเป็นศูนย์บัญชาการเลือกตั้ง (campaign headquarters) ส่วนศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำแต่ละเขตนั้นจะมีสภาพเป็นศูนย์การเลือกตั้ง (campaign center) มีผู้อำนวยการศูนย์เป็นผู้นำแผนที่กำหนดไว้ไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จโดยมีเจ้าหน้าที่ บุคลากรและอาสาสมัครที่พรรคสามารถระดมได้เป็นผู้ช่วยเหลือในการปฏิบัติการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในความเป็นจริงพบว่ากลุ่มบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการช่วยพรรคพลังธรรมรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ๆ คือ

1. บุคคลที่มีตำแหน่งในพรรคหรือทางการเมือง
2. บุคคลที่มีรับค่าตอบแทนจากพรรค
3. อาสาสมัครของพรรค

บุคคลที่มีตำแหน่งในพรรคหรือในเมือง เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับพรรคพลังธรรมโดยตรงและมีบทบาทใกล้ชิดกับพรรค โดยเฉพาะบุคคลที่มีตำแหน่งในคณะ

กรรมการบริหารพรรคสังคมนั้นจะมีบทบาทสำคัญในการปราศรัยหาเสียงช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส่วนบุคคลที่มีตำแหน่งในทางการเมืองของพรรคสังคมนั้นมีส่วนสำคัญและเป็นกำลังหลักในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในเขตกรุงเทพมหานคร คือ สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ช.) ซึ่งนางเครือวัลย์ สมณะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 3 กรุงเทพมหานคร พรรคสังคมนั้นได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๕๖}

ส.ก. (สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร) ส.ช. (สมาชิกสภาเขต) เป็นพื้นฐานสำคัญให้พรรค (พรรคสังคมนั้น) เพราะเป็นการบริหารระดับท้องถิ่น ทำให้เราได้รับความนิยมนมากเพราะรับปัญหา สัมผัสประชาชน ได้ข้อมูลความเดือดร้อนของประชาชนอย่างแท้จริง เรามี ส.ก. ส.ช. เป็นฐานสำคัญในแต่ละเขต มีศูนย์อำนวยการเลือกตั้ง ได้ ส.ก. ส.ช. เป็นผู้ดูแล ทำงานให้พรรคในระดับพื้นฐาน เราได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับคำกล่าวของนางกฤษนันท์ เหลืองวีรนา ผู้ช่วยดำเนินงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สำนักงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคสังคมนั้นเขต 3 กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำเขตเลือกตั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร มาเป็นเวลานาน ซึ่งได้กล่าวว่า^{๕๗}

ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งนั้น จำเป็นจะต้องมีห้วคະແນช่วยหาเสียง พรรคสังคมนั้นมีนโยบายที่แน่นอนว่าไม่ซื้อเสียง ดังนั้นการจัดตั้งห้วคະແນค่อนข้างเป็นไปด้วยความลำบาก แต่เนื่องจากพรรคสังคมนั้น มีนักการเมืองระดับท้องถิ่น ได้แก่ ส.ก. และ ส.ช. ทุกเขตเป็นจำนวนมาก และ ส.ก. ส.ช. เหล่านี้มีผลงานเป็นที่ยอมรับของประชาชน ประกอบกับชื่อเสียงและนโยบายของพรรคทำให้เป็นที่เชื่อถือของประชาชน ทำให้มีผู้นำโดยธรรมชาติของชุมชน

^{๕๖}สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ สมณะ, 10 มิถุนายน 2536.

^{๕๗}สัมภาษณ์ นางกฤษนันท์ เหลืองวีรนา, 10 มิถุนายน 2536.

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ช.) ได้มีส่วนในการรณรงค์หาเสียงสนับสนุนพรรคพลังธรรมเป็นอย่างมาก ประกอบกับบุคคลเหล่านี้ผ่านประสบการณ์ในการสมัครรับเลือกตั้ง เป็นผู้แทนของประชาชนในระดับท้องถิ่น จึงมักที่รู้จักของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ อีกทั้งบุคคลเหล่านี้ยังสามารถดึงงบประมาณต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครมาตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ด้วย จึงมีความใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่ ประกอบการชำนาญในพื้นที่จึงสามารถช่วยเหลือพรรคพลังธรรมในการรณรงค์หาเสียงได้เป็นอย่างดี

บุคคลประเภทที่สองที่มีส่วนสำคัญในการช่วยพรรคพลังธรรมรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง คือ บุคคลที่รับค่าตอบแทนจากพรรคมีทั้งรับค่าตอบแทนเป็นรูปเงินเดือนคือเจ้าหน้าที่ประจำของพรรค และรับค่าตอบแทนเป็นเบี้ยเลี้ยงรายวัน ได้แก่ บุคคลที่มาทำงานให้พรรคพลังธรรมเมื่อมีการเลือกตั้งเป็นคราว ๆ ไป นายสุธรรม นทีทอง โฆษกสภากรุงเทพมหานคร สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตบางรัก พรรคพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ประเด็นดังกล่าวว่า^{๑๑} "ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งก็มีคนมาช่วยหลายประเภท ทั้งอาสาสมัคร และเจ้าหน้าที่ของพรรค แต่บางส่วนเราก็ต้องจ้างเป็นเบี้ยเลี้ยงรายวัน ส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียน นักศึกษาเนะ ก็มอบหมายงานให้ทำมีทั้งติดโปสเตอร์ แจกใบลิว จนถึงช่วยเคาะประตูบ้าน"

ในความเป็นจริงพบว่าบุคคลที่มีรับค่าตอบแทนจากพรรคพลังธรรมและทำงานให้พรรคในแบบ "มืออาชีวะ" มีไม่มากนักทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับผู้มีตำแหน่งทางการเมืองของพรรค ซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่ามีมากทั้งปริมาณและคุณภาพ

บุคคลประเภทที่สามที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือพรรคพลังธรรมรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งคืออาสาสมัคร ซึ่งจะช่วยเหลือพรรคพลังธรรมด้วยความสมัครใจ ประกอบด้วยกลุ่มญาติธรรมชาวสันติอโศก ที่สนิทสนมกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง จนถือว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายสุธรรม นทีทอง, 17 มิถุนายน 2536.

เป็นญาติทางธรรมอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มผู้เคยทำงานร่วมกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพมหานคร และยังมีกลุ่มเพื่อนร่วมรุ่นโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า รุ่นที่ 7 รุ่นเดียวกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง แม้กลุ่มนี้จะมีปริมาณน้อยแต่มีความสามารถระดมทรัพยากรบุคคลช่วยเหลือพรรคคนหลังธรรมได้มาก ทั้งสามกลุ่มข้างต้นมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งพรรคคนหลังธรรมดังที่กล่าวในรายละเอียดมาแล้วในบทที่สาม และอาสาสมัครอีกประเภทหนึ่งคือ ผู้ที่สนิทชิดเชื้อกับผู้สมัครของพรรคคนหลังธรรม ทั้งที่มีความสัมพันธ์กันเป็นการส่วนตัวหรือเคยเป็นผู้ร่วมงานกับผู้สมัคร ซึ่งจะปรากฏชัดเจนในการที่ผู้สมัครที่เป็นนักธุรกิจ นายแพทย์หรืออาจารย์ ดังที่นายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกรุงเทพมหานคร เขต 5 กรุงเทพมหานคร ได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๖๖}

คนไข้ช่วยผมมากเลย คนไข้เก่า ๆ ซึ่งผมจำไม่ได้แล้ว 10 กว่าปี ชมรมนักวิ่ง เพื่อนฝูงก็ช่วยผมมากเลย ผมมีรถถึง 15 คัน พร้อมคนขับ มีวัสดุ โปสเตอร์เอเย่ผ้าเอเย่ ต่าง ๆ ฟรีหมด เพราะเขาช่วย อันนี้ที่คนไข้จ่ายไปแยะ ค่าใช้จ่ายจริง ๆ เป็นค่าน้ำมันรถมากกว่า

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนามนั้นสอดคล้องกับความคิดเห็นของ นายสมบุรณ์ เผ่าบรรจง ผู้ช่วยดำเนินงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ของ นายอากูร ฮุนตระกูล อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เขต 1 พรรคนหลังธรรม ซึ่งได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๖๗}

^{๖๖}สัมภาษณ์ นายอุดมศิลป์ ศรีแสงนาม, 10 มิถุนายน 2536.

^{๖๗}สัมภาษณ์ นายสมบุรณ์ เผ่าบรรจง, 18 มิถุนายน 2536.

ก่อนหน้าที่ผมจะมาช่วยงาน ส.ส.อากร (นายอากร อุตรตระกูล) ผมทำงานในบริษัทรับเหมาก่อสร้างของเครืออิมพีเรียล พอ ส.ส.อากรลงสมัครก็มาช่วยงาน คนในเครือก็มาช่วยเยอะ พนักงานของโรงแรม (โรงแรมอิมพีเรียล) ก็มาเยอะ ส.ส.อากรมีเพื่อน ๆ เป็นนักธุรกิจเยอะก็ระดมมาช่วยกัน แต่พอได้เป็น ส.ส. พวกนี้ก็ไม่มีสิทธิ์อะไรนะ ขนาดฝากลูกเข้าโรงเรียน ส.ส.อากรยังไม่ทำให้เลย

จากคำสัมภาษณ์ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอาสาสมัครที่ช่วยเหลือการรณรงค์หาเสียงของพรรคพลังธรรมมักจะเป็นบุคคลที่คุ้นเคยกับผู้สมัคร โดยมีความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวมาก่อน อันสะท้อนถึงโครงสร้างสังคมไทยที่ถูกผูกเข้าด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นสำคัญ แม้แต่กลุ่มญาติธรรมชาวสันติอโศกก็เข้ามาสนับสนุนพรรคพลังธรรมด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวกับ พลตรีจำลอง ศรีเมือง จนนับถือกันเป็นญาติทางธรรม และกลุ่มญาติธรรมส่วนใหญ่ก็คุ้นเคยกับผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคพลังธรรมด้วย ดังคำให้สัมภาษณ์ของนางเครือวัลย์ สมณะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เขต 3 พรรคพลังธรรม ซึ่งกล่าวว่า⁷¹

ดิฉันมีเพื่อนสันติอโศกเป็นคนดี ๆ เยอะ มีอุดมการณ์มาก เสียสละ ระเบียบมาก กลุ่มญาติธรรมได้มีส่วนช่วยพรรคพลังธรรมหาเสียงมาก เพราะเป็นพวกที่ค่อนข้างจะจริงจังและจริงจังต่อสังคม ไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง กลุ่มญาติธรรมได้ช่วยให้พรรคพลังธรรมเติบโต จริง ๆ แล้ว เป็นคนที่มีคุณภาพทางการเมือง มีความซื่อสัตย์สุจริต

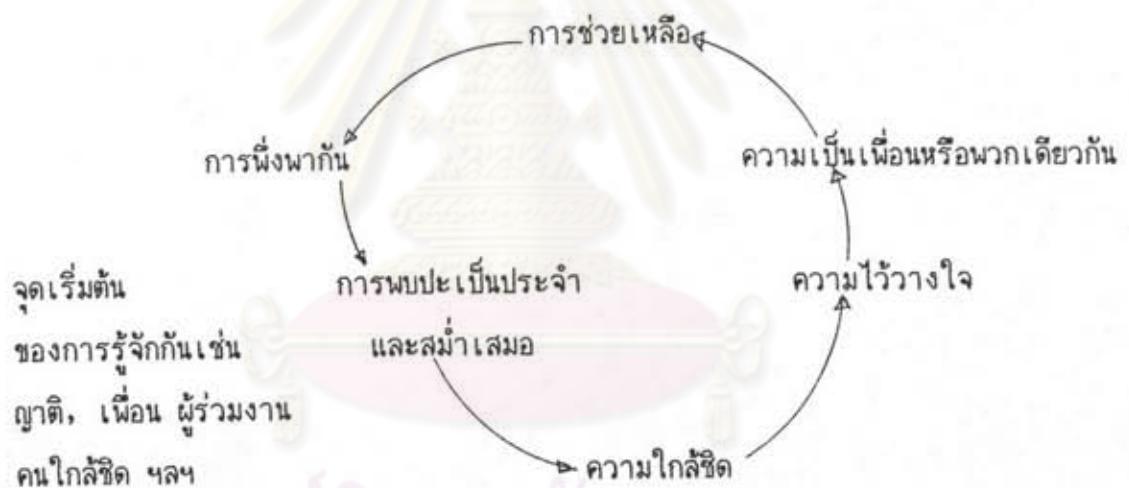
จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอาสาสมัครส่วนใหญ่ของพรรคพลังธรรมที่ช่วยเหลือพรรคพลังธรรมในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งจะมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับบุคคลในพรรคพลังธรรม และได้ช่วยเหลือในการหาเสียงมาก ซึ่งธรรมชาติของกระบวนการเลือกตั้งนั้น

⁷¹ สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ สมณะ, 10 มิถุนายน 2536.

ถ้าผู้สมัครคนใดสามารถมีเพื่อนหรือพวกคอยช่วยหาคะแนนเสียงมาก กระจายไปในทุก ๆ พื้นที่ทั่วเขตเลือกตั้ง ก็จะมีโอกาสได้รับเลือกตั้งมากกว่าผู้สมัครที่มีเพื่อนหรือพวกคอยช่วยหาคะแนนเสียงน้อย ทั้งนี้เนื่องจากเขตเลือกตั้งกว้าง จึงเป็นการยากที่ผู้สมัครจะตระเวนหาเสียงได้ครบทุกพื้นที่ทั่วเขตเลือกตั้ง

จากการที่พรรคสังคมนิยมได้รับการช่วยเหลือจากอาสาสมัครในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นเครื่องผูกมัดนั้นสอดคล้องกับระบบความสัมพันธ์ของคนไทยที่ กนก วงศ์ตระหง่าน ได้เสนอรูปแบบไว้ดังนี้⁷²

แผนภาพที่ 4.3 แสดงวงจรความสัมพันธ์ของคนไทย

ภายใต้ความสัมพันธ์ของคนไทยลักษณะที่พบเสมอคือการเริ่มต้นของการรู้จักกัน ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่ต่างกันได้ ที่พบเสมอ ๆ คือการเป็นญาติ เป็นเพื่อนนักเรียน เพื่อนร่วมงาน เป็นคนใกล้ชิดกัน

⁷² กนก วงศ์ตระหง่าน, ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการศึกษาการเมือง และการเมืองไทย, "มิติทางการเมืองในปรากฏการณ์ของสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 331-363.

เป็นต้น เมื่อบุคคลเหล่านี้รู้จักกันแล้วประเด็นสำคัญต่อมา คือ "มีการไปมาหาสู่กันเป็นประจำ และสม่ำเสมอ" ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มี "ความใกล้ชิด" ก็จะเกิดขึ้นตามมา ความใกล้ชิดเป็นรากฐานสำคัญสำหรับคนไทย ที่จะทำให้เกิด "ความไว้วางใจ" ต่อกัน ความไว้วางใจนี้ จึงตั้งอยู่บนรากฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นสำคัญ บุคคลที่มีความไว้วางใจต่อกันจะถือว่าบุคคลนั้นมีคุณสมบัติของ "ความเป็นเพื่อนหรือพวกเดียวกัน" และเมื่อถือว่าเป็นเพื่อนหรือพวกเดียวกันแล้วจะมีพันธะที่จะต้องช่วยเหลือกัน การช่วยเหลือกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ ได้สร้างเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ตามมาคือ "การพึ่งพากัน" นั้นหมายความว่าคนที่เบื่อกันจำเป็นที่จะต้องพึ่งพากันต่อไป โดยอาศัยความเป็นเพื่อนเป็นพื้นฐาน ถ้าความเป็นเพื่อนหมดไปแล้ว การช่วยเหลือกันก็มักจะหมดไปด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อยังคงต้องการพึ่งพากันอยู่ในลักษณะดังกล่าว ก็จำเป็นที่จะต้องพยายามรักษา "การพบปะกันเป็นประจำสม่ำเสมอ" ไว้เพื่อรักษาความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีอยู่ให้คงอยู่ หรือมีมากขึ้นต่อไป เมื่อถึงจุดนี้วงจรระบบความสัมพันธ์ของคนไทยก็จะหมุนตามตรรกะเดิมอีก

จากที่ได้กล่าวถึงการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้งและบุคลากรที่ช่วยเหลือพรรคพลังธรรมมาแล้วนั้น มีประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรคพลังธรรมนั้น ทั้งสื่อและวิธีการของพรรคพลังธรรมล้วนแต่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในความเป็นจริงพบว่าพรรคพลังธรรมมีการใช้สื่อและวิธีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพื่อสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงดังนี้

1. การใช้ใบปิด (poster) พรรคพลังธรรมจะมีใบปิดโฆษณาหาเสียงที่เป็นเอกลักษณ์ของพรรค คือมีรูปพลตรีจำลอง ศรีเมือง และเครื่องหมายของพรรคพลังธรรมติดตามมาด้วยรูปผู้สมัครพร้อมหมายเลขที่ได้รับในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ประเด็นที่แตกต่างจากใบปิดของพรรคการเมืองอื่นคือการที่ใบปิดจะมีรูปพลตรีจำลอง ศรีเมืองสวมเสื้อม่ออ่อม แม้ว่าพลตรีจำลอง ศรีเมืองจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแล้วก็ตาม

2. การใช้ป้าย (cut-out) พรรคพลังธรรมมักจะไม่ใช้ขนาดใหญ่สัก เพราะหากติดตั้งแผ่นป้ายขนาดใหญ่มาแล้วจะไม่เป็นตามแนวทางการรณรงค์หาเสียงที่พรรคพลังธรรมกำหนดคือ เน้นการประหยัดและเรียบง่าย แผ่นป้ายของพรรคพลังธรรมจะมีลักษณะคล้ายใบปิดแต่มีขนาดใหญ่กว่าสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนมักจะติดตั้งไว้ในที่สังเกตเห็นได้

เด่นชัด

3. การใช้วัสดุเหลือใช้ผลิตสื่อโฆษณาหาเสียง พรรคพลังธรรมมีวิธีการที่แปลกไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ ด้วยการนำวัสดุที่เหลือใช้มาประดิษฐ์เป็นสื่อโฆษณาหาเสียง อาทิ การนำเสื้อลำแพนเก่ามาติดรูปผู้สมัครพร้อมหมายเลข การนำเอาฟางข้าวมาทำเป็นหุ่นไล่กา ติดหมายเลขผู้สมัคร การนำฝาแข็งไม้ไผ่มาติดรูปและหมายเลขผู้สมัคร การนำกระดาษหนังสือพิมพ์เก่ามาทำเป็นรูปตุ๊กตาเด็ก และรูปผลทรีจำลอง ศรีเมือง พร้อมกับติดคำขวัญเชิญชวนให้เลือกพรรคพลังธรรม เช่น "แน่แน่ ๆ ถ้าพ่อแม่ไม่เลือก" "พ่อจำ...แม่จำ...ช่วยลุงจำลองด้วย" เป็นต้น

4. การปราศรัยหาเสียง ในความเป็นจริงพบว่าพรรคพลังธรรมมีการปราศรัยอยู่สองประเภทใหญ่ ๆ คือการปราศรัยใหญ่ และการปราศรัยย่อยตามเขตเลือกตั้ง การปราศรัยใหญ่ของพรรคพลังธรรมจะเป็นการปราศรัยที่เป็นพิธีการ เต็มรูปแบบ มีการจัดเวทีปราศรัยและมีการนัดหมายหรือประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมารับฟังมาก ๆ สถานที่ที่มักจะเป็นบริเวณที่สามารถจุผู้ฟังได้มาก เช่น บริเวณสนามหลวง สนามไชย เป็นต้น การปราศรัยใหญ่ของพรรคพลังธรรมนั้นนอกจากจะได้แรงค์หาเสียงกับผู้มาฟัง ณ สถานที่ปราศรัยแล้วยังเป็นการประชาสัมพันธ์โดยผ่านทางสื่อมวลชนอีกทีหนึ่ง การปราศรัยใหญ่ของพรรคพลังธรรมจะมีบุคคลสำคัญของพรรคมาร่วมเป็นจำนวนมาก แต่จะขาดเสียไม่ได้คือพลตรีจำลอง ศรีเมือง การปราศรัยใหม่นี้มักจะสงวนไว้สำหรับการปราศรัยนัดแรกซึ่งถือว่าเป็น "นัดเปิดตัว" และวันสุดท้ายหรือช่วงสุดท้ายของการหาเสียง โดยมักจะกำหนดในวันหยุดราชการและในช่วงเวลาหลัง 16.00 น. เป็นต้นไปเพราะช่วงเวลาดังกล่าวประชาชนเสร็จจากภารกิจประจำวัน

การปราศรัยย่อยตามเขตเลือกตั้ง มักจะกำหนดสถานที่ตามแหล่งชุมชน เช่น ตามวัด โรงเรียน ตลาด สวนสาธารณะ หรือสนามกีฬาของชุมชน เป็นต้น ช่วงเวลาที่ปราศรัยมักจะกำหนดช่วงเวลาหลัง 17.000 น. เป็นต้นไปโดยไม่เลือกที่จะเป็นวันหยุดหรือไม่ การปราศรัยย่อยจะมีบุคคลสำคัญของพรรคพลังธรรมมาช่วยปราศรัยเกือบทุกครั้ง แต่พลตรีจำลอง ศรีเมือง และเลขาธิการพรรคพลังธรรมจะมาช่วยปราศรัยหาเสียงในเขตเลือกตั้งอย่างน้อยหนึ่งครั้ง ต่อการเลือกตั้งในแต่ละครั้ง

แบบแผนของการปราศรัยหาเสียงของพรรคพลังธรรมส่วนใหญ่จะเป็นการพูดเพื่อจูงใจ (persuasion) โดยจะพูดจูงใจให้ประชาชนสนับสนุน ทั้งนี้จะพูดถึงมีประสบการณ์

ชีวิตหรือการทำงานมาอย่างไรบ้าง มีความเชื่อศรัทธาอย่างไร ส่วนการปราศรัยโดยการพูดโจมตี (attack) ฝ่ายตรงข้ามนั้นไม่ใช่แนวทางของพรรคสังคมนิยม แต่โดยที่พรรคสังคมนิยม "ชาย" แนวปฏิบัติและวิธีการรณรงค์หาเสียงที่อ้างอิง "คุณธรรม" จึงทำให้กระทบกระทั่งกับคู่แข่งกันไปโดยปริยาย

5. การจัดขบวนแห่พลตรีจำลอง ศรีเมือง และผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคสังคมนิยมจะมีการจัดขบวนแห่ พลตรีจำลอง ศรีเมือง และผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคไปตามถนน ตรอก และซอยใหญ่ ๆ อันเป็นการแนะนำตัวและหมายเลขของผู้สมัครรับเลือกตั้งให้ประชาชนได้รู้จัก เมื่อขบวนแห่พลตรีจำลอง ศรีเมือง และผู้สมัครรับเลือกตั้งผ่านบริเวณตลาดหรือชุมชนจะมีการปราศรัยแบบ "จรรยา" "

6. การใช้โทรสารด่วนจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง ทั้งนี้พลตรีจำลอง ศรีเมือง จะเขียนจดหมายถึงประชาชนโดยลายมือของพลตรีจำลอง ศรีเมือง แล้วส่งเป็นโทรสารตามบริษัท ห้างร้าน บ้านเรือนของประชาชน ซึ่งพรรคสังคมนิยมเรียกวิธีการนี้ว่า "ไวรัสแฟกซ์" เนื้อหาในโทรสารมักจะเป็นการขอให้ผู้รับโทรสารที่ได้รับไปยังบุคคล บริษัท ห้างร้านในกรุงเทพมหานครที่ผู้รับโทรสารรู้จักอีก 10 ราย และขอร้องให้ถ่ายสำเนาเอกสาร แจกจ่ายหรือปิดประกาศให้สำนักงานที่ได้รับโทรสาร

7. การเขียนจดหมายจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง ถึงสมาชิกพรรค พรรคสังคมนิยม และผู้สนับสนุนพรรคสังคมนิยม โดยขอให้ผู้ที่ได้รับจดหมายช่วยสนับสนุนพรรคสังคมนิยมในการเลือกตั้ง ทั้งยังขอให้โทรค้นหาก็ไปยังญาติ เพื่อน คนรู้จักให้บุคคลเหล่านั้นออกมาใช้สิทธิเลือกตั้ง และแสดงประมุขมติเลือกพรรคสังคมนิยมไปบริหารประเทศ

8. การใช้โทรค้นหาก็เชิญชวนประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งพรรคสังคมนิยม จะใช้วิธีการโทรค้นหาก็เชิญชวนประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง โดยจะไม่ชักชวนให้เลือกพรรคสังคมนิยม แต่เชิญชวนให้ไปลงคะแนน ทั้งนี้พรรคสังคมนิยมตระหนักดีว่ากลุ่มพลังเงียบที่พรรคสังคมนิยมโทรค้นหาก็ไปเชิญชวนนั้นเป็นกลุ่มที่นิยมพรรคสังคมนิยม วิธีการเช่นนี้พรรคสังคมนิยมเรียกว่า "การจัดหน่วยแซะ"

9. การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งแบบเคาะประตูบ้าน คือการที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งพรรคสังคมนิยมและผู้สนับสนุนไปแนะนำตัวพร้อมหมายเลขของผู้สมัครรับเลือกตั้งต่อประชาชนถึงบ้านหรือสถานที่ทำงาน โดยชักชวนให้ลงคะแนนเสียงเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งจาก

พรรคพลังธรรม พรรคพลังธรรมจะให้สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ช.) นำผู้สมัครรับเลือกตั้งไปพบปะกับประชาชนในลักษณะเคาะประตูบ้าน

จากที่กล่าวมาถึงสื่อและวิธีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพื่อสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมจะพบว่ามีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพรรคพลังธรรม ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของพรรคพลังธรรม เช่นการเสนอใบปิดโฆษณา (poster) และป้าย (cut-out) ที่มีรูปพลตรีจำลอง ศรีเมือง และเครื่องหมายพรรคพลังธรรมก็เพราะพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีภาวะผู้นำสูง จนสามารถระดมการสนับสนุนจากประชาชนต่อพรรคพลังธรรมได้ การใช้วัสดุเหลือใช้มาผลิตสื่อโฆษณหาเสียงเลือกตั้งนั้นสอดคล้องกับแนวทางของพรรคพลังธรรมที่เน้นการประหยัดและเรียบง่ายอันเป็นการสร้างภาพพจน์ทางบวกให้แก่พรรคพลังธรรม การปราศรัยหาเสียงที่เน้นการจูงใจมากกว่าการโจมตีผู้สมัครจากพรรคการเมืองอื่นก็เป็นการแสดงถึง "คุณภาพ" ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม การจัดขบวนแห่พลตรีจำลอง ศรีเมือง การใช้โทรสารด่วนจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง หรือการเขียนจดหมายถึงสมาชิกพรรคพลังธรรมและผู้สนับสนุนโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ล้วนแต่เกิดจากการวิเคราะห์แล้วว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นบุคคลที่ได้รับความนิยมจากประชาชน จนเป็น "จุดขาย" ของพรรคพลังธรรม การใช้โทรศัพท์เชิญชวนประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งโดยไม่ได้เชิญชวนให้เลือกพรรคพลังธรรมก็เป็นการแสดงออกถึงความหวังดีต่อประชาธิปไตย แต่พรรคพลังธรรมก็ได้ประโยชน์เพราะกลุ่มเป้าหมายที่พรรคพลังธรรมดำเนินการด้วยวิธีนี้มักจะเป็นกลุ่มพลังเงียบที่นิยมพรรคพลังธรรม การนำผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคพลังธรรมไปพบปะกับประชาชนในลักษณะ "เคาะประตูบ้าน" โดยการนำของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ช.) ของพรรคพลังธรรม ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ถือว่าเป็นการใช้หนักการเมืองท้องถิ่นผู้มีความชำนาญในหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นว่าสื่อและวิธีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรคพลังธรรมนั้นมีประสิทธิภาพจนสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงให้พรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดีโดยมีผลการเลือกตั้งที่ผ่านเป็นดรรชนีชี้วัด

3. โรงเรียนการเมืองของพรรค

ในการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย พรรคการเมืองมีบทบาทและหน้าที่ที่จะให้การศึกษอบรมด้านการเมืองแก่ประชาชน (political education) เพื่อให้ประชาชนทราบว่า การปกครองประเทศมิใช่เป็นเรื่องของชนชั้นหนึ่งชนชั้นใด⁷³ หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่เป็นเรื่องของประชาชนทุกคน ที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกัน การให้การศึกษาหรือการเรียนทางการเมืองของพรรคการเมือง อาจกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น การอธิบายหรือแถลงนโยบาย แนวทางปฏิบัติทางการเมืองของพรรคในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษาผ่านทางสื่อมวลชน ตลอดจนการเข้าถึงประชาชนโดยตรง อาทิ การจัดการฝึกอบรม การอภิปราย การปาฐกถา การบรรยายตามสถานที่ต่าง ๆ พรรคหลังธรรมได้ทำหน้าที่ของพรรคการเมืองในด้านดังกล่าวโดยผ่านกระบวนการเรียนทางการเมืองของพรรคมาโดยตลอด กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคหลังธรรม ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างและรักษาฐานะและชื่อเสียงของพรรคหลังธรรม ได้แก่ โรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรม โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคหลังธรรม และการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชน

3.1 โรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรม

โรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรม ได้ทำหน้าที่ให้การเรียนรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน โดยการให้การฝึกอบรมประชาชนที่สนใจกิจกรรมทางการเมืองและสมัครเข้ารับการฝึกอบรม สำหรับหลักสูตรที่ใช้ในการฝึกอบรมนี้ พรรคหลังธรรมเรียกว่า "หลักสูตรวิชาการเมือง" บุคคลที่ผ่านการอบรมจากโรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรมนี้ พรรคหลังธรรมจะเรียกว่า "วิศวกรการเมือง" หรือ "ว.ก.ม." พรรคหลังธรรมมีหลักการและเหตุผลรวมทั้งวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งโรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรมคือ⁷⁴ การที่พรรคการเมืองต่าง ๆ

⁷³ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย, หน้า 15.

⁷⁴ พรรคหลังธรรม, โรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรม (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดพันธ์บลิซซิ่ง, 2532), หน้า 4.

แม้ได้ถูกจัดตั้งมานานเพียงใด แต่ก็ยังไม่ก้าวเข้าสู่การเป็นพรรคการเมืองมวลชนได้ ยังคงเป็นพรรคการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอิทธิพล กลุ่มเศรษฐกิจ ที่ดำเนินการทางการเมืองแบบธุรกิจการเมือง ใช้อำนาจเงินเป็นเครื่องมือช่วงชิงอำนาจการเมือง ส่วนพรรคพลั้งธรรมนั้น ได้ตั้งเจตน์จำนงอย่างแน่วแน่ที่จะดำเนินการทางการเมืองด้วยคุณธรรม จะไม่ใช้อำนาจเงินเป็นเครื่องมือดำเนินการทางการเมือง จึงต้องอาศัยความศรัทธาของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับ แนวนโยบาย อุดมการณ์และวิธีดำเนินการทางการเมืองของพรรคพลั้งธรรม จะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการสร้างพรรคให้เป็นพรรคการเมืองมวลชนอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถเอาชนะอำนาจเงินให้ได้ โรงเรียนการเมืองพลั้งธรรมมีจุดประสงค์ดังนี้

1. ให้การศึกษาแนวความคิดทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ตามแนวนโยบาย ปรัชญา อุดมการณ์และวิธีดำเนินการของพรรค แก่ประชาชนทั่วไป ในเขตพื้นที่เป้าหมายก่อนเขตอื่น
2. ให้การศึกษาและฝึกอบรมสมาชิกพรรคให้เข้าใจ ชาบซึ่ง เลื่อมใส และศรัทธาต่อแนวนโยบาย ปรัชญา อุดมการณ์และวิธีดำเนินการของพรรค ให้มีความผูกพัน แน่นแฟ้น เสียสละ เพื่อพรรค
3. ให้การศึกษาและฝึกอบรม "แก่นแกน" ให้มีความสามารถ ในการดำเนินการทางการเมือง การประกาศ อุดมการณ์ การขยายผลพรรค การเป็นปากเป็นเสียง ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

จากหลักการและเหตุผลพร้อมทั้งวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง โรงเรียนการเมืองพลั้งธรรมจะเห็นว่าสะท้อนถึงความพยายามที่จะสร้างปริมาณและคุณภาพของบุคคลที่สนับสนุนพรรคพลั้งธรรมเพื่อจะเป็นรากฐานของพรรคพลั้งธรรมในการที่จะพัฒนาพรรคพลั้งธรรมเป็นพรรคมวลชน (mass party) ซึ่งก็สอดคล้องกับความคิดเห็นของนายสุเทพ อรรถากร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 2 กรุงเทพมหานคร รองหัวหน้าพรรคพลั้งธรรม รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย และผู้อำนวยการโรงเรียนการเมืองพลั้งธรรม ที่ให้สัมภาษณ์ว่า⁷⁵

⁷⁵สัมภาษณ์ นายสุเทพ อรรถากร, 19 มิถุนายน 2536.

เท่าที่ผมฟังเสียงหลาย ๆ คนที่เรียกร้อง ก็คือจะต้องสร้างเป็นพรรคมวลชน ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจริง ๆ ให้ได้เพราะว่าเรารู้แน่นอนว่าเราจะไม่สามารถไปทำลายอำนาจเงินได้ เพราะเราไม่สามารถเอาเงินเข้าไปแข่งได้แล้ว เราต้องไม่ทำด้วย เพราะฉะนั้นก็คิดกันว่าเราจะต้องสร้างฐานสมาชิกให้เป็นสมาชิกจริง ๆ ฐานมวลชนจริง ๆ ให้เลื่อมใสในอุดมการณ์จริง ๆ และพร้อมที่จะทำงานให้พรรคอย่างเสียสละ ถ้าได้คนนี้มากเท่าไรงานของเราจะมากขึ้นเท่านั้น มีความคิดก็คือจะต้องทำฐานมวลชนให้ได้ จะต้องให้การศึกษาทางการเมืองให้ได้ มีการเรียกร้องกันมากที่สุดคุยกันว่าต้องทำ ๆ ผมก็ โอ.เค ผมจะต้องจัดทำ

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายสุเทพ อัครการ แสดงให้เห็นว่าการจัดตั้งโรงเรียนการเมืองพลั้งธรรมนั้นอยู่บนพื้นฐานความคิดที่จะหาฐานมวลชน สนับสนุนพรรคพลั้งธรรม อันเป็นการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลั้งธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเป็นพรรคมวลชน (mass party)

เนื้อหาของการฝึกอบรมหลักสูตรวิศวกรการเมืองของโรงเรียนการเมืองพลั้งธรรมจะเป็นการให้ความรู้ประชาธิปไตยแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมทั้งด้านอุดมการณ์ประชาธิปไตย (ideology) รูปแบบของรัฐบาล (form of government) และประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต (way of life) ซึ่งพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พรรคพลั้งธรรมได้ให้สัมภาษณ์ถึงกระบวนการให้การเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลั้งธรรม ผ่านโรงเรียนการเมือง ทั้งที่มาและเนื้อหาของหลักสูตรว่า⁷⁶

⁷⁶สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

พรรคอื่นพยายามจะทำแต่ไม่สามารถทำได้อย่างต่อเนื่อง เรามีโครงการฝึกอบรม ว.ก.ม. (วิศวกรการเมือง) โดยโรงเรียนการเมืองพลั้งธรรมของพรรคพลั้งธรรม เราถือเป็นโครงการหลักที่จะให้การฝึกอบรมประชาชนให้มีความเข้าใจในด้านการเมืองในระบบประชาธิปไตย เราไม่เคียงว่าจะมาเป็นสมาชิกพรรคเรา ใครสนใจเราก็ยินดีที่จะรับเข้ามา เมื่อเสร็จแล้วจะเป็นสมาชิกพรรคเราก็ได้ หลักสูตรประมาณสองวัน วันเสาร์ อาทิตย์ เราจะนัดกันในเนื้อหาว่าประชาธิปไตยเป็นอย่างไร ทั้งในเรื่องความเป็นมาในอดีต ในปัจจุบัน ปัญหาอุปสรรคมันอยู่ที่ไหน ทำไมบ้านเมืองถึงติดขัดอยู่อย่างนี้ ทำไมไม่ก้าวหน้า เราเอาปัญหาอย่างนี้มาพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ซึ่งความคิดเห็นของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพก็สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 5 กรุงเทพมหานคร พรรคพลั้งธรรม และที่ปรึกษาวิชาการโรงเรียนการเมืองพลั้งธรรม ซึ่งกล่าวว่า⁷⁷

โรงเรียนการเมืองพลั้งธรรม เปิดกว้างไม่ใช้รับเฉพาะสมาชิกพรรคพลั้งธรรมเท่านั้น ใครมาเรียนก็ได้ เป้าหมายคือทำการเมืองให้มีคุณธรรม บางครั้งมีคนของพรรคการเมืองอื่นมาอบรมด้วย เรายินดีหากทุกพรรคมีคุณธรรม การอบรมจะอบรมหลักการประชาธิปไตยทั้งที่เป็นปรัชญาหรืออุดมการณ์ รูปแบบของรัฐบาลหรือวิถีชีวิต นอกจากนี้จะมีส่วนที่เป็นอุดมการณ์ของพรรคพลั้งธรรมทั้งแนวทางในการดำเนินงานการเมืองของพรรค ประวัติการดำเนินงานทางการเมืองของพรรค เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจการเมือง เรียกว่าหลักสูตรวิศวกรการเมือง

⁷⁷ สัมภาษณ์ นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, 9 มิถุนายน 2536.

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ และนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา จะเห็นว่าโรงเรียนการเมืองพลตำรวจได้ทำหน้าที่ในการอบรมกลุ่มเลขาธิการการเมือง (political socialization) ให้ประชาชนที่เข้าอบรมได้เข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยและยังได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับพรรคพลตำรวจให้แก่ประชาชนผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และจะนำมาซึ่งความรู้สึกร่วมกันต่อพรรคพลตำรวจเป็นประการต่อมา และพรรคพลตำรวจยังได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ารับการอบรมดังกล่าวด้วยซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งให้สัมภาษณ์ว่า^{๗๐}

หลักสูตรวิศวกรรมการเมืองนี้มุ่งจะให้ความรู้แก่พี่น้องประชาชนว่าพรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตยควรจะทำอย่างไร ขึ้นตอนของระบอบประชาธิปไตยมีอย่างไร โดยที่ถ้าเราเปิดกว้างถึงขนาดไม่ได้มุ่งหวังว่าผู้มารับการอบรมจะต้องยึดติดอยู่กับพรรคพลตำรวจ อาจจะไปอยู่พรรคไหนก็ได้ทั้งนั้น ขอให้มีความรู้ทางการเมือง เราก็ดำเนินการฝึกอบรมมาแล้ว 60 กว่ารุ่น รุ่นหนึ่งก็ประมาณ ร้อยกว่าคน ถึงสามร้อยกว่าคน

ประชาชนที่สมัครเข้ารับการอบรมหลักสูตรวิศวกรรมการเมือง โรงเรียนการเมืองพลตำรวจนั้นในความเป็นจริงพบว่าเป็นบุคคลที่มีความตื่นตัวทางการเมืองสูง มีระดับความรู้ทางการเมืองดีพอสมควร ดังที่นายกระแส ชนวงค์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกรุงเทพมหานคร เขต 12 พรรคพลตำรวจให้สัมภาษณ์ว่า^{๗๑}

^{๗๐}สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

^{๗๑}สัมภาษณ์ นายกระแส ชนวงค์, 10 มิถุนายน 2536.

การอบรม ว.ก.ม. หรือที่เรียกว่าวิศวกรการเมืองนั้น ผมคิดว่าหลักใหญ่ ๆ คือ ทำให้คนสนใจการเมืองอยู่แล้ว เข้าใจระบบประชาธิปไตยในแนวเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน สังเกตดูคนที่เข้ามาอบรมมักสนใจการเมืองอยู่แล้ว มีความรู้ความเข้าใจการเมืองอยู่พอสมควร เหมือนกับคนที่พูดเก่ง พูดเป็นพอสสมควรอยู่แล้ว จึงไปอบรมการพูด มีบางส่วนเท่านั้นที่มาเพราะเพื่อนฝูงชวนมา เราเพียงแนะนำให้เขาออกความเห็น คนที่เข้ามาอบรมมักจะออกความเห็นมากกว่าวิทยากรด้วยซ้ำ มันถูกต้องตามปรัชญาการเรียนการสอนสมัยใหม่ เราช่วยให้เขาเรียนรู้ เรากล่าวนำ เป็นรูปแบบของประชาธิปไตย วิทยากรจะกระตุ้นเท่านั้น วิธีการเป็นการศึกษาที่ช่วยให้เขาเป็นผู้นำ คิดเองเป็น เราไม่ใช่บอกว่าจะต่อไปนี้ต้องนั่งต้องนอน 3 ชั่วโมง 5 ชั่วโมง การอบรมเป็นการเสริมศักยภาพที่เขา มีอยู่แล้ว เป็นศูนย์กลางที่เขาจะได้พบปะกับบุคคลอื่น ๆ แต่จริง ๆ แล้วพรรคก็ได้ประโยชน์จากการที่เขามีส่วนแนะนำพรรค และกลายเป็นตัวแทนของพรรค แม้บางคนไม่สมัครเป็นสมาชิกเขาก็ช่วยเหลือพรรคอยู่

คำให้สัมภาษณ์ของนายกระแสด ชนวงค์ จะแสดงให้เห็นว่าผู้ที่มาอบรมหลักสูตรวิศวกรการเมือง โรงเรียนการเมืองพลั้งธรรมนั้นเป็นผู้มีความตื่นตัวทางการเมืองที่มาใช้การอบรมดังกล่าวเป็นเวทีแสดงความคิดเห็นและพบปะสังสรรค์กับบุคคลอื่น

จากที่กล่าวจะเห็นว่าพรรคพลั้งธรรมได้ทำหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของพรรคการเมืองคือ การให้การเรียนรู้ทางการเมืองหรือการให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชน ซึ่งนายอุดร ตันติสุนทร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตาก รองหัวหน้าพรรคพลั้งธรรมได้แสดงความคิดเห็นถึงหน้าที่ประการสำคัญดังกล่าวของพรรคพลั้งธรรมว่า^{๑๐}

^{๑๐}สัมภาษณ์ นายอุดร ตันติสุนทร, 10 มิถุนายน 2536.

เราถือว่าพรรคการเมืองมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ เผยแพร่ความรู้ทางการเมืองให้แก่ประชาชน พรรคพลังธรรมทำหน้าที่นี้โดยผ่านโรงเรียนการเมืองพลังธรรม โรงเรียนการเมืองพลังธรรมนี้จะเป็นส่วนสำคัญเป็นหน้าที่ของพรรคประการหนึ่ง ที่จะเสริมความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ประชาชนทั่วไปนั้นหลังจากเขาอบรมในโรงเรียนการเมืองของเราแล้ว เรียกว่าวิศวกรการเมือง เรามีการอบรมทั้งในต่างจังหวัดและกรุงเทพมหานคร คนเหล่านี้จะมีความรู้ความเข้าใจการเมือง มีโอกาสสังสรรค์กับผู้บริหารของพรรคจะได้ซักถามพูดคุยในปัญหาของบ้านเมือง

ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดเห็นของนางเครือวัลย์ สมณะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 3 กรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรม ที่ปรึกษากิจการบ้านการเมือง ซึ่งเห็นว่าการให้การศึกษาด้านการเมืองเป็นหน้าที่สำคัญของพรรคการเมือง โดยนางเครือวัลย์ สมณะ ให้สัมภาษณ์ว่า^๑

พรรคการเมืองมีหน้าที่ที่จะให้การศึกษากับประชาชนทางด้านการเมือง เรามีวิศวกรการเมืองเปิดกว้างให้คนทุกรูปแบบจะเป็นสมาชิกหรือไม่ก็ตาม สามารถเข้ามารับความรู้ทางการเมือง เราไม่ได้จัดเฉพาะในกรุงเทพมหานครเท่านั้น ต่างจังหวัดก็ทำ ภายหลังมักจะมาสมัครเป็นสมาชิก

จากการที่พรรคพลังธรรมได้ทำหน้าที่ในการให้การเรียนรู้ทางการเมืองหรือการให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชนนี้ พรรคพลังธรรมก็ได้รับ "อานิสงส์" จากการกระทำดังกล่าว เพราะในความเป็นจริงพบว่าวิศวกรการเมืองที่ผ่านการอบรมนี้มักจะสมัครเข้าเป็นสมาชิกพรรคพลังธรรม ทั้งยังได้ชักชวนผู้รู้จักมารับการอบรมด้วย ประกอบกับวิศวกรการเมืองเหล่านี้มีมากทั้งปริมาณและคุณภาพ จึงเป็นผู้สนับสนุนพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่ง

^๑ สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ สมณะ, 10 มิถุนายน 2536.

พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรม
ได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๒}

บุคคลเหล่านี้เมื่อจบการอบรมไปแล้วมีส่วนช่วยเหลือพรรคมาก เราต้องถือว่า
อันนี้คือการสร้างฐานมวลชนสมาชิกของพรรค เป็นการสร้างฐานที่สำคัญพรรคเรา
ทวนกระแสของพรรคอื่น พรรคอื่น ๆ เขาไม่สนใจเรื่องสมาชิกพรรค มีสมาชิก
ตามกฎหมายกำหนดแล้วก็เลิก แต่พรรคพลังธรรมไม่ใช่อย่างนั้น พรรคพลังธรรม
ถือว่าต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม เมื่อประชาชนมีส่วนมากก็เป็นสมาชิกพรรค เมื่อ
เป็นสมาชิกพรรคก็ช่วยเหลือพรรคโดยเฉพาะช่วงเลือกตั้ง

คำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ถึงการช่วยเหลือพรรค
พลังธรรมของวิศวกรการเมืองนั้นสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของนายอุดร ตันติสุนทร สมาชิก
สภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตาก รองหัวหน้าพรรคพลังธรรม ซึ่งได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๓}

วิศวกรการเมืองมีส่วนช่วยเรามาก เราไม่บังคับหรือขอร้อง เขามาด้วยแรง
ศรัทธา ที่เราเคยทำอยู่คือว่าในการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งทั่วไป
หรือเลือกตั้งซ่อมก็มีวิศวกรการเมือง อาสาเข้ามาช่วยเหลือในเขตเลือกตั้งต่าง ๆ
เป็นผู้ให้การสนับสนุนพรรคไปในตัว โดยเขามีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง
อยู่แล้ว เป็นตัวหลักในการช่วยเหลือพรรค

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ และนายอุดร
ตันติสุนทร แสดงให้เห็นว่าวิศวกรการเมืองของพรรคพลังธรรมมีความผูกพันกับพรรคพลังธรรม
ไม่ใช่เฉพาะแต่ช่วงเข้ารับการฝึกอบรมในโรงเรียนการเมืองพลังธรรมเท่านั้น แต่หลังจากการ

^{๑๒}สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

^{๑๓}สัมภาษณ์ นายอุดร ตันติสุนทร, 11 มิถุนายน 2536.

ฝึกอบรมแล้วยังทำการช่วยเหลือพลังธรรมอยู่จนกลายเป็นฐานสำคัญของพรรคพลังธรรม นั่นก็หมายความว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้อย่างดี เพราะนอกจากวิศวกรการเมืองของพรรคพลังธรรมจะช่วยเหลือสนับสนุนพรรคพลังธรรมเป็นการส่วนตัวแล้วยังรวมตัวกันสนับสนุนพรรคพลังธรรมในรูปแบบของ "ชมรมวิศวกรการเมือง"

ชมรมวิศวกรการเมือง (political engineer's club) ตั้งอยู่สำนักงานพรรคพลังธรรม มีสมาชิก 3 ประเภทคือ สมาชิกกิตติมศักดิ์ที่คณะกรรมการบริหารชมรมเชิญเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกสามัญ คือ วิศวกรการเมืองที่ผ่านการอบรมตามหลักสูตรของโรงเรียนการเมืองพลังธรรม และสมาชิกวิสามัญ ได้แก่ ผู้ไม่มีคุณสมบัติที่สมัครเป็นสมาชิกสามัญ แต่มีความสนใจสมัครเข้าเป็นสมาชิกและคณะกรรมการบริหารชมรมรับเข้าเป็นสมาชิกของชมรม ซึ่งก็เท่ากับเปิดโอกาสให้วิศวกรการเมืองชักชวนบุคคลที่รู้จักมากสมัครเป็นสมาชิกชมรมวิศวกรการเมืองพรรคพลังธรรมได้ อันจะเป็นการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้อีกทางหนึ่ง ที่ผ่านมานั้นชมรมวิศวกรการเมืองพรรคพลังธรรม มีส่วนสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมเป็นอย่างมาก เช่น เป็นอาสาสมัครในการรณรงค์เลือกตั้ง จัดหาอาสาสมัครเข้าช่วยทำงานตามศูนย์เลือกตั้งประจำแต่ละเขตเลือกตั้ง เสนอแนวทางการขยายการฝึกอบรมวิศวกรการเมืองแก่โรงเรียนการเมืองพลังธรรม เสนอตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ แก่คณะกรรมการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งพรรคพลังธรรม หาสมาชิกพรรคพลังธรรมเพิ่ม ขยายอุดมการณ์วิศวกรการเมืองพรรคพลังธรรม และขยายฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมไปยังกลุ่มบุคคลที่ตนสังกัด จัดทำสารสัมพันธ์ชมรมวิศวกรการเมือง เพื่อเผยแพร่ชมรมวิศวกรการเมืองและพรรคพลังธรรมให้ประชาชนได้รู้จักและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก และจัดประชุมทางวิชาการเพื่อเสนอนโยบายของพรรคพลังธรรมที่จะแถลงต่อประชาชน (policy platform) เป็นที่น่าสังเกตว่าภายในคณะกรรมการบริหารชมรมวิศวกรการเมือง นั้นมีบุคคลชั้นนำของพรรคพลังธรรมอยู่ด้วย อาทิ นางเครือวัลย์ สมณะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เขต 3 พรรคพลังธรรม นายไพรัช ขำทิพย์พาทิ หัวหน้าสำนักงานพรรคพลังธรรม และกรรมการบริหารพรรคพลังธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชมรมวิศวกรการเมืองพรรคพลังธรรมไม่ใช่องค์กรของคนที่ขาดประสบการณ์ทางการเมืองตรงกันข้าม กับเป็น

องค์การที่เต็มไปด้วยบุคคลที่มีความรู้มีประสบการณ์ทางการเมือง ทั้งในแง่วิชาการ และการปฏิบัติการทางการเมือง จึงเป็นองค์การที่อำนวยประโยชน์แก่พรรคพลังธรรมไม่น้อย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมโดยผ่านโรงเรียนการเมืองพลังธรรมนั้น สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี เพราะพรรคพลังธรรมเปิดกว้างให้ประชาชนทั่วไปสมัครเข้ารับการฝึกอบรมได้ เมื่อได้เข้ารับการฝึกอบรมแล้วบุคคลเหล่านั้นก็สมัครเป็นสมาชิกพรรคพลังธรรมต่อไป ในส่วนของหลักสูตรก็มีส่วนที่สามารถสร้างความรู้สึกผูกพันกับพรรคพลังธรรม เพราะใช้วิทยากรจากผู้ประสบความสำเร็จทางการเมืองของพรรคพลังธรรมเป็นผู้บรรยาย ผู้เข้ารับการฝึกอบรมก็เรียนรู้การเมืองจากผู้ประสบความสำเร็จทางการเมืองของพรรคพลังธรรมเป็นผู้บรรยาย ผู้เข้ารับการฝึกอบรมก็เรียนรู้การเมืองจากผู้ประสบโดยตรง ภายหลังจากผ่านการฝึกอบรมจนจบหลักสูตรแล้ว ก็ยังมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องคือชมรมวิศวกรการเมือง ทำให้สามารถสร้างความผูกพันให้แก่ผู้ผ่านการอบรมกับพรรคพลังธรรม ได้เป็นอย่างดี

3.2 โครงการพัฒนานักบริหารการเมืองพรรคพลังธรรม

การพัฒนาคูคลองขององค์การถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้องค์การเจริญเติบโต ทันสมัยและมีประสิทธิภาพ พรรคพลังธรรมเป็นอีกองค์การหนึ่งที่มีการพัฒนาคูคลองอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้พรรคพลังธรรมได้จัดให้มีการอบรมสัมมนาบุคลากรอยู่เป็นประจำตามโครงการพัฒนานักบริหารการเมืองพรรคพลังธรรม พรรคพลังธรรมมุ่งเน้นให้บุคลากรที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคเป็นผู้ที่มีความสามารถ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซื่อสัตย์สุจริต สามารถดำเนินกิจกรรมทางการเมืองภายใต้สัญญาประชาคม 4 ข้อ ของพรรคพลังธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นายสุทิน นนเกตต์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกรุงเทพมหานคร เขต 5 พรรคพลังธรรมได้กล่าวถึงโครงการพัฒนานักบริหารการเมืองพรรคพลังธรรม โดยให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๔}

^{๑๔}สัมภาษณ์ นายสุทิน นนเกตต์, 10 มิถุนายน 2536.

โครงการพัฒนานักบริหารการเมืองนั้น พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นคนริเริ่มขึ้นมาโดยท่านรองสุเทพ (นายสุเทพ อັตถากร รองหัวหน้าพรรคพลังธรรม) เป็นผู้อำนวยการ ผมมีส่วนร่วมในฐานะรองผู้อำนวยการ เราริเริ่มจะสร้างจิตสำนึกทางการเมือง ปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมือง ปลูกฝังแนวคิดทางการเมืองให้แก่คนของเรา หรือผู้ที่สนใจจะเป็นผู้แทนของพรรคพลังธรรม ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนระดับใดก็ตาม พลตรีจำลอง ศรีเมือง ท่านอยากให้ ส.ส.ของพรรค กรรมการบริหารพรรคเข้าใจการเมืองมากขึ้น เข้าใจเศรษฐกิจมากขึ้น เข้าใจในด้านของการบริหารบ้านเมืองมากขึ้น เข้าใจงานของกระทรวงต่าง ๆ ได้เรียนรู้ด้วยกัน บางเรื่องเป็นเรื่องใหม่เพื่อเข้าใจร่วมกัน พลตรีจำลอง ศรีเมือง ท่านเห็นความสำคัญมาก ผู้เข้าร่วมโครงการไม่มีพรรคอื่นนะ ไม่เหมือน ว.ก.ม. (วิศวกรการเมือง)

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายสุทิน นพเกตุ แสดงให้เห็นว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ริเริ่มให้มีโครงการพัฒนานักบริหารการเมืองพรรคพลังธรรมขึ้นโดยมีนายสุเทพ อັตถากร รองหัวหน้าพรรคพลังธรรม เป็นผู้อำนวยการโครงการ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้ที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจประเด็นปัญหาต่าง ๆ ทางการเมือง เพื่อที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นไปในแนวทางเดียวกัน นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เขต 5 พรรคพลังธรรมได้อธิบายเนื้อหาของหลักสูตรโครงการพัฒนานักบริหารการเมืองพรรคพลังธรรม โดยการให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๕}

^{๑๕}สัมภาษณ์ นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, 9 มิถุนายน 2536.

โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคพลังธรรมเป็นหลักสูตรเฉพาะของพรรค มีเพื่อเสริมความรู้ของกรรมการบริหารพรรค ส.ส. หรือผู้จะทำงานการเมืองให้พรรค สำหรับเนื้อหาของหลักสูตรก็เจาะลึกเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม และทุกอย่างที่ผู้บริหารต้องรู้ เจาะลึกการบริหารงานของกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ เป็นหลักสูตรเฉพาะของพรรคพลังธรรม โดยเฉพาะ ส.ส. กรรมการบริหารหรือผู้จะทำงานทางการเมือง

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา แสดงให้เห็นว่า โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคพลังธรรม เป็นโครงการเฉพาะที่จะให้บริการแก่บุคลากรทางการเมืองของพรรค ไม่ได้เปิดกว้างให้บุคคลทั่วไปได้เข้ารับการอบรมสัมมนาซึ่งแตกต่างกับโรงเรียนการเมืองพลังธรรมที่เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปเข้ารับการฝึกอบรมได้ โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคพลังธรรมต้องการจะให้บุคลากรทางการเมืองของพรรครอบรู้ประเด็นปัญหาต่าง ๆ อย่างทันสมัยโดยเฉพาะการบริหารงานของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองทั้งในแง่การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาล และการจัดการในพรรคพลังธรรม

พรรคพลังธรรมโดยเฉพาะ พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ให้ความสำคัญแก่โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคพลังธรรม เพราะพลตรีจำลอง ศรีเมืองมีความเห็นว่าโครงการนี้จะเป็นโครงการที่จะสามารถใช้สร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี พลตรีจำลอง ศรีเมืองจึงได้เน้นย้ำต่อผู้บริหารพรรคพลังธรรม ในโอกาสแสดงปาฐกถาเนื่องในโอกาสครบรอบ 5 ปีพรรคพลังธรรม ถึงความสำคัญของโครงการพัฒนาผู้บริหารการเมือง ไว้ว่า^{๑๑}

^{๑๑}จากการสังเกตการณ์การปาฐกถาของพลตรีจำลอง ศรีเมือง เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2536 ณ โรงแรมเดอวิลส์พาเลซ กรุงเทพมหานคร.

ที่ผมเพิ่มเติมคือสองหน่วยงานที่มีผลต่อการรวมมวลชนของพรรค สองโครงการ โครงการหนึ่งคือ วิศวกรการเมือง อีกโครงการหนึ่งคือการพัฒนาผู้บริหารการเมือง ต้องทำให้เป็นระบบ ต้องหาคนมาร่วมมาก ๆ อย่าทำโดยคนกลุ่มน้อย จะไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร สองอย่างนี้พรรคหลังธรรมจะต้องพยายามให้คงอยู่ต่อไปให้ได้

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้พลตรีจำลอง ศรีเมือง จะไม่ได้เป็นหัวหน้าพรรคหลังธรรม และไม่ได้เป็นกรรมการบริหารพรรคหลังธรรมแล้วก็ตาม แต่ก็ยังต้องการให้โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคหลังธรรม รวมทั้งโรงเรียนการเมืองพรรคหลังธรรมคงอยู่และดำเนินงานอย่างเป็นระบบต่อไป รวมทั้งต้องการให้ประชาชนมาร่วมมาก ๆ เพราะเป็นโครงการที่จะรวบรวมประชาชนผู้สนับสนุนพรรคหลังธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคหลังธรรม จากการศึกษาที่ปัจจุบันนี้พลตรีจำลอง ศรีเมืองยังคงมีอิทธิพลต่อพรรคหลังธรรมอยู่มากจะทำให้ความคิดเห็นและความต้องการดังกล่าวข้างต้นของพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นจริงได้มาก เพราะเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อพรรคหลังธรรมโดยตรง และยังได้รับการผลักดันจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งเป็นบุคคลที่ยังมีบารมีในพรรคหลังธรรมเป็นอย่างมาก

โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคหลังธรรมนี้ในความเป็นจริงพบว่า พรรคหลังธรรมเรียกว่า "หลักสูตรพัฒนาผู้บริหารการเมือง" ซึ่งจากที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่า การดำเนินการของโครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของพรรคหลังธรรม เพราะพรรคหลังธรรมได้กล่าวถึงที่มาและวัตถุประสงค์ของโครงการดังกล่าวไว้ว่า^{๑๗}

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๗} พรรคหลังธรรม, พรรคหลังธรรมครบรอบ 5 ปี (ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2536), หน้า 20.

นอกจากพรรคพลังธรรมจะมีโรงเรียนการเมืองพลังธรรมแล้ว ยังมีหลักสูตรพัฒนาผู้บริหารการเมืองเพื่อพัฒนาบุคลากรของพรรค เช่น รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, กรรมการบริหาร, สมาชิกสภาท.ฯ, สมาชิกสภาเขตของพรรค โดยมีวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้ และเข้าใจงานในส่วนของรัฐบาล รัฐสภา งานพรรค ในเวลาอันสั้น
2. เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้เข้าใจและมีความสามารถในการจัดระบบการทำงานและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ
3. เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ในการทำงานในงาน รัฐบาล รัฐสภา งานพรรค และการจัดการ
4. เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม
5. เพื่อพัฒนาทางด้านคุณธรรม

หลักสูตรนั้นจะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของการเมืองในแต่ละช่วง การที่พรรคได้มีการพัฒนาการศึกษาในทุกระดับนั้น นอกจากจะเน้นในเรื่องของวิชาการแล้ว ยังได้เน้นในเรื่องของการพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพของบุคลากรไปด้วย เพราะเชื่อว่าแม้ว่าบุคลากรของพรรค จะมีความรู้ความสามารถเพียงใด แต่ถ้าหากขาดคุณธรรมเสียแล้ว ก็จะทำให้การบริหารบ้านเมืองวุ่นวายสับสน ผู้บริหารจะบริหารงานด้วยค่านึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

นอกจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง จะให้ความสำคัญแก่โครงการพัฒนาผู้บริหารการเมืองพรรคพลังธรรมแล้ว พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังริเริ่มโครงการสร้าง "โรงเรียนผู้นำ" ขึ้น โดยมีเป้าหมายที่จะสร้างผู้นำออกสู่สังคมในจำนวนที่มากพอที่แก้ปัญหาของประเทศชาติได้ โรงเรียนผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง นี้จะดำเนินการโดยมูลนิธิพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยมีที่ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองใหญ่ หมู่ที่ 18 ตำบลหนองปรือ กิ่งอำเภอนองปรือ จังหวัด

กาญจนบุรี คาดว่าจะเปิดดำเนินการได้ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2537 พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์มติชน ถึง โรงเรียนผู้นำไว้ว่า^{๑๑}

ผมจะเป็นผู้ร่างหลักสูตรด้วยตนเอง โดยจะอาศัยแปลงสาธิตเกษตรแบบ
ธรรมชาติมาเป็นตัวช่วยเสริมในการล้างอุดมการณ์หรือแนวคิดที่ไม่ดีให้แก่คนรุ่น
ใหม่ ซึ่งจะปลูกฝังให้มีความซื่อสัตย์ ไม่โกงและมีการตัดสินใจที่ฉับไว ซึ่งคนเหล่า
นี้ต่อไปจะเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศ การเข้าอบรมจะใช้เวลา 5 วัน 5 คืน
ผู้ที่เข้าอบรมจะเริ่มจากผู้นำจากโรงงานและเกษตรกรจากต่างจังหวัด เน้นบุคคล
ที่มาจากภาคเอกชนเป็นหลัก โครงการนี้จะไม่ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล
เพราะถ้าหากใช้ระบบราชการเข้ามาแล้วจะไม่ประสบความสำเร็จ

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดที่สอดคล้องกับ "โรงเรียนคานาอานฟาร์มเมอร์" ของเกาหลีใต้ ที่ตั้งขึ้นมาอบรมจิตใจและฝึกอาชีพแก่ผู้รับการอบรม จนสามารถผลิตบุคคลากรที่มีส่วนในการพัฒนาประเทศในฐานะผู้นำในระดับต่าง ๆ ถึงประมาณ 400,000 กว่าคน

โรงเรียนผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง นับว่ายังมีส่วนคล้ายคลึงกับการดำเนินงานของชุมชนสันตือโคก ซึ่งมีสาขาอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ เช่น ปทุมธานี จังหวัดนครปฐม สมุทรปราการ จังหวัดนครราชสีมา ศรีสะเกษ เป็นต้น ส่วนที่คล้ายคลึงกันคือการนำการเกษตรแบบธรรมชาติมาให้สมาชิกทำร่วมกัน เพื่อให้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างเรียบง่าย แต่ชุมชนสันตือโคกจะเน้นการปฏิบัติธรรม และมีโรงเรียนเอกชน หลักสูตรของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ไว้ให้เด็กที่มีพ่อแม่อยู่ในชุมชนสันตือโคกได้ศึกษา วิถีชีวิตของเด็กและผู้ใหญ่ จะดำเนินไปภายใต้แนวความคิดของสันตือโคกอย่างเคร่งครัด ต้องปฏิบัติธรรมและ

^{๑๑}หนังสือพิมพ์มติชน (วันอาทิตย์ที่ 20 ธันวาคม 2535), หน้า 2.

รับประทานอาหารมังสวิรัตติ โรงเรียนผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมืองนั้นเน้นที่จะสร้างผู้นำให้กระจายไปยังส่วนต่าง ๆ ของสังคม โดยการให้การอบรมปลูกฝังอุดมการณ์ แนวความคิดที่จะพัฒนาประเทศ หากโครงการโรงเรียนผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ประสบความสำเร็จด้วยดี จนถึงกับสร้างผู้นำให้แก่สังคมได้เช่นเดียวกับโรงเรียนคานาอานฟาร์มเมอร์ ของประเทศเกาหลีใต้แล้ว พรรคสังคมนิยมจะต้องได้รับประโยชน์จากโครงการนี้อย่างแน่นอน เพราะทั้งพรรคสังคมนิยมและโรงเรียนผู้นำเกิดขึ้นจากแนวความคิด และการผลักดันจากบุคคลคนเดียวกัน คือ พลตรีจำลอง ศรีเมือง จึงย่อมจะเกื้อกูลต่อกันเป็นธรรมดา และหากโรงเรียนผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์แล้ว พรรคสังคมนิยมก็จะมีฐานะแน่นเสียงกระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรและโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นบุคคลเป้าหมายของโรงเรียนผู้นำ

3.3 การให้การศึกษาทหารการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชน

การให้การศึกษาทหารการเมืองแก่ประชาชนผ่านทางสื่อมวลชนต่าง ๆ โดยการแถลงหรืออธิบายนโยบาย ผลงานของพรรคสังคมนิยมเป็นครั้งคราวนั้นพรรคสังคมนิยมได้กระทำในเวลาและโอกาสอำนวยเช่นเดียวกับพรรคการเมืองโดยทั่วไป แต่พรรคสังคมนิยมยังได้ให้การศึกษาทหารการเมืองแก่ประชาชนโดยผ่านสื่อมวลชนอยู่เป็นประจำ ในความเป็นจริงพบว่าผู้มีส่วนสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวแทนพรรคสังคมนิยม คือ พลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ให้สัมภาษณ์ถึงกระบวนการเรียนรู้ทหารการเมืองของพรรคสังคมนิยมในประเด็นของการให้การศึกษาทหารการเมืองแก่ประชาชนโดยผ่านสื่อมวลชนในประเภทสิ่งตีพิมพ์ไว้ว่า^{๑๑}

^{๑๑} สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

เป็นเรื่องเกี่ยวกับเด็กชะเป็นส่วนใหญ่ แต่ผู้ใหญ่ก็มักจะอ่านด้วย เพราะเมื่อเด็กหรือพี่น้องขึ้นมาว่าคำถามนั้นลงจำลองตอบว่าอย่างไร พ่อแม่ก็ได้ติดตามด้วย ได้ทำมานานแล้วตั้งแต่เป็นผู้ว่า (ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร) ในปีแรก ๆ ก็เขียนลงในหนังสือพิมพ์ที่เขาต้องการ โดยไม่ได้รับค่าเขียนอะไรแต่อย่างใด เริ่มตั้งแต่สยามรัฐ แล้วก็มาเดลินิวส์ แล้วก็มาสยามโพสต์ นอกจากในหนังสือพิมพ์รายวันก็มีนิตยสารสวนเด็ก เด็กอ่านกันมาก ก็ได้ถือโอกาสนั้นแทรกคุณธรรม ความดีงามในสังคมเข้าไปด้วย ให้เด็กได้รับทราบและก็จะได้ปฏิบัติตัวให้เป็นเด็กดี ผมได้เร่งรัดโน้มน้าวให้เด็กเป็นเด็กดีในวันนี้ และเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันหน้า ซึ่งการเขียนการตอบปัญหาในหนังสือดังกล่าวนี้มีส่วนช่วยสังคม แต่ก่อให้เกิดงานที่หนักมากมาย ต้องตอบทุกฉบับเพราะหากไม่ตอบ แกจะเสียใจ

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมโดยการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนนั้น พรรคพลังธรรมโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กระทำในรูปแบบการตอบปัญหาแก่เด็กที่เขียนจดหมายมาถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งผู้ใหญ่โดยเฉพาะพ่อแม่ต้องสนใจตามไปด้วย เพราะบุตรหลานเป็นผู้เร่งเร้าให้อ่าน จึงทำให้การให้การศึกษาทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่มุ่งจะสนองความต้องการของเด็กได้กระจายไปยังผู้ใหญ่ด้วย การตอบปัญหาของพลตรีจำลอง ศรีเมือง นั้นจะมีประเด็นปัญหาทางการเมืองในความสนใจของเด็กอยู่เสมอ รวมทั้งการถามถึงคุณสมบัติดีเด่นของพลตรีจำลอง ศรีเมืองจนได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย ก็ล้วนแต่เปิดโอกาสให้พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้สร้างความผูกพันกับเด็กตลอดจนผู้ปกครองของเด็ก รวมทั้งมีโอกาสรักษาสัมพันธ์ตนเองและพรรคพลังธรรมด้วย เช่นเด็กเขียนจดหมายมาถามว่าพลตรีจำลอง ศรีเมืองได้รับรางวัลแม่กษิไซสาขาอะไร และโรงเรียนที่พลตรีจำลอง ศรีเมืองจะตั้งขึ้นชื่ออะไร พลตรีจำลอง ศรีเมืองได้ตอบว่า^{๑๐}

^{๑๐} หนังสือพิมพ์ สยามโพสต์ (วันอาทิตย์ที่ 20 มิถุนายน 2536), หน้า 9.

ลุงได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาการให้บริการของรัฐครับ เขาพิจารณาผลงาน
ขณะที่ลุงเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เห็นว่าลุงปฏิบัติหน้าที่มีผลงานดีเด่น
จึงมอบรางวัลสาขานี้

ตั้งชื่อว่า โรงเรียนผู้นำครับ เป็นโรงเรียนสำหรับผู้ใหญ่อายุ 25 ถึง 45 ปี
มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เข้ารับการอบรม พัฒนาการตนเองให้เพิ่มพูนคุณสมบัติเหล่านี้คือ ขยัน
ประหยัด ซื่อสัตย์ เสียสละ สะอาดทั้งกายและใจ กล้าคิด กล้าทำ กล้านำ กล้า
รับผิดชอบ

เมื่อถูกถามว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับ
ภาพพจน์การเมืองไทยและการขายเสียงไม่ติดอย่างไร พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ตอบว่า^๑

- การเมืองไทยเราคงยังต้องพัฒนาอีกมาก เพราะ 60 ปีผ่านมายังล้มลุก
คลุกคลาน ต้องให้ความรู้และความกินดีอยู่ดีกับประชาชน ประชาธิปไตยจึงจะดีขึ้น
- การขายเสียงเป็นสิ่งที่ไม่ดีมาก เพราะคนขายเสียงขายเพื่อต้องการเงิน
โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ว่าคนที่ซื้อเสียงจากประชาชน แล้วเข้าไปเป็น
ผู้แทนราษฎรนั้น เขาหาวิธีที่จะเอาเงินคืนมากกว่าที่เขาลงทุน ตราบไคที่ยังมีการ
ซื้อเสียงขายเสียง ตรานั้นเราก็กังไม่มีผู้แทนที่ดีไปเป็นปากเสียงแทนประชาชน
เพราะผู้แทนจะต้องมีหน้าที่ออกกฎหมายแต่ผู้ซื้อเสียงก็เป็นผู้ที่ทำผิดกฎหมาย
เสียเอง

เมื่อถูกถามว่าทำไมพลตรีจำลอง ศรีเมือง จึงลาออกจากตำแหน่ง
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ตอบว่า^๒ "ลุงลาออกไปสมัคร ส.ส.
เพราะตอนนั้นลุงเป็นหัวหน้าพรรคสังคมนิยม ถ้าไม่สมัครส.ส. ก็จะไม่มีการเลือกพรรคสังคมนิยม
เป็น ส.ส. มากเท่าใดนัก"

^๑ สวนเด็ก, ปีที่ 4 ฉบับที่ 54 (มิถุนายน 2535), หน้า 12.

^๒ สวนเด็ก, ปีที่ 4 ฉบับที่ 61 (5 กรกฎาคม 2535), หน้า 12.

เมื่อถูกถามว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีความคิดเห็นอย่างไรกับการเมืองไทยปัจจุบันและทำไมสมัครรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในเขต 2 กรุงเทพมหานคร พลตรีจำลอง ศรีเมืองได้ตอบว่า^{๑๓}

- การเมืองขณะนี้ดีขึ้น แต่ต้องช่วยกันแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกตั้ง ส.ส.คราวนี้ ต้องช่วยกันลดการซื้อเสียง และลดการโกงในการเลือกตั้งครับ
- เพราะชาวกทม. เขต 2 ช่วยเรื่องกิจการสังคมสงเคราะห์ที่ลุงริเริ่มไว้มาก เช่นร้านทิ้ง บริษัทเก่าๆ และอื่น ๆ และคราวที่แล้วลุงคาดว่า จะเป็นเขตที่หาเสียงลำบากมากที่สุด ลุงเป็นหัวหน้าพรรคจึงต้องเลือกเขตลำบาก ๆ ครับ

เมื่อถูกถามว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง นั้นจากตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแล้วจะทำอะไรต่อ จะลงสมัครรับเลือกตั้งหรือไม่ พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ตอบว่า^{๑๔} "อนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน ลุงทำปัจจุบันให้ดีที่สุด และหนูว่าอย่างไรละ ลองถามคุณพ่อคุณแม่ดู แล้วเขียนไปบอกให้ลุงทราบนะ"

นอกจากนี้พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังได้ชี้แจงบทบาทตนเองให้ประชาชนได้รับทราบโดยผ่านข้อเขียนในการตอบปัญหาเด็กทางสื่อมวลชนด้วยเช่น^{๑๕} "ขณะนี้แม้ลุงไม่ได้รับตำแหน่งในรัฐบาล ลุงก็มัวงานยุ่งอยู่มากครับ งานที่รับใช้ประชาชนในฐานะเป็น ส.ส. และในฐานะที่เคยเป็นหัวหน้าพรรคซึ่งประชาชนได้กรุณาสนับสนุนมากมาย หนูช่วยขอบพระคุณ คุณพ่อคุณแม่ และญาติด้วยนะครับที่ไปช่วยเลือกทุกครั้ง"

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๓} สวนเด็ก, ปีที่ 4 ฉบับที่ 64 (25 สิงหาคม 2535), หน้า 14-15.

^{๑๔} สวนเด็ก, ปีที่ 3 ฉบับที่ 52 (5 กุมภาพันธ์ 2535), หน้า 13.

^{๑๕} สวนเด็ก, ปีที่ 4 ฉบับที่ 71 (5 ธันวาคม 2535), หน้า 15.

พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ชี้แจงเหตุผลของการลาออกจากหัวหน้าพรรค
พลสมัครพรรคเพื่อการประชุมเรียกร้องประชาธิปไตยในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ไว้ว่า^{๑๖}

เหตุที่ลุงลาออกจากหัวหน้าพรรคพลสมัครพรรค เพราะการประชุมเรียกร้อง
ประชาธิปไตยนั้น ลุงไม่ต้องการให้หวาดระแวงว่าลุงทำเพื่อพรรคพลสมัครพรรค จะ
ทำให้เสียผลในการชุมนุม แต่ลุงก็ยังอยู่กับพรรคพลสมัครพรรค ช่วยพรรคพลสมัครพรรค
ไม่ไปไหนครับ เพียงแต่ว่าตอนนี้ลุงไม่ได้เป็นหัวหน้าพรรคเท่านั้น

นอกจากการตอบปัญหาเด็กผ่านทางสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์แล้ว
พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังได้ให้การศึกษาทางการเมืองแก่เด็กและเยาวชนผ่านสิ่งพิมพ์ของกลุ่ม
ญาติธรรมชาวสันติอโศก เช่น ในหนังสือดอกบัวน้อยทางคอลัมน์คุยกับลุงจำลอง เป็นต้น

การให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนประเภทวิทยุ
และโทรทัศน์นั้น พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ให้สัมภาษณ์ถึงสื่อมวลชนประเภทดังกล่าวไว้ว่า^{๑๗}

บางท่านมีการจัดรายการเด็ก แล้วให้ผมไปตอบปัญหาเด็กทุกวัน ตั้งแต่วันจันทร์
ถึงวันศุกร์ ในรายการวิทยุกรุงเทพมหานคร ชื่อว่าเติมรักให้ลูก โดยที่ผมไม่มีลูก
สักคนก็ต้องไปเติมรักให้ลูกคนอื่นเขา ใช้วิธีการอัดเทปล่วงหน้า และมีผู้อื่น
แทรกลงไปบ้าง ส่วนรายการ ทิว (โทรทัศน์) สำหรับเด็ก ทำมา 5 ปีติดกันจน
กระทั่งได้รับรางวัลเมขลา รางวัลเสาอากาศโทรทัศน์ทองคำ แต่เนื่องจากถูก
อิทธิพลทางการเมืองเข้ามาแทรก คงจะต้องหยุดตั้งแต่เดือนนี้ (มิถุนายน 2536)
เป็นต้นไป เพราะหลายคนกลัวว่ารายการดร.ธรรมที่ผมตอบปัญหาเด็กเป็นประจำ
ทุกวันศุกร์ทางโทรทัศน์ช่อง 5 หกโมงเย็นจะเป็นรายการที่เสริมผม เสริมพรรค
(พรรคพลสมัครพรรค) ให้มีบทบาททางการเมือง

^{๑๖} สวนเด็ก, ปีที่ 4 ฉบับที่ 61 (5 กรกฎาคม 2535), หน้า 13.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กล่าวถึงผลที่ได้รับในทางการเมืองจากการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านทางสื่อมวลชน โดยการให้สัมภาษณ์ในคราวเดียวกันนี้ไว้ว่า

โดยความเป็นจริงแล้วผมไม่ได้หวังผลเรื่องทางการเมืองแม้แต่นิดเดียว ถ้าหวังผลทางการเมืองคิดว่าจะไม่ค่อยคุ้ม เนื่องจากเป็นงานที่หนักและเป็นงานที่ผูกมัดผูกพันเพราะต้องทำตลอด ต้องมานั่งตอบปัญหาเด็กส่งไปยังหนังสือต่าง ๆ นับวันจดหมายจะมากขึ้น แต่เราก็ได้อานิสงส์นะเพราะเด็ก ๆ จะไปบอกพ่อแม่ผู้ปกครองให้เลือกลุงจำลอง เลือกพรรคพลังธรรม แต่มันเป็นอานิสงส์ที่เกิดจากการทำงานที่หนักมาก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดได้แสดงให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมโดยการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนนั้น ได้กระทำเป็นประจำ โดยพลตรีจำลอง ศรีเมืองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งปรากฏในรูปแบบของการตอบปัญหาเด็ก ทั้งสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ และวิทยุโทรทัศน์ การตอบปัญหาของพลตรีจำลอง ศรีเมืองได้ให้การศึกษาทางการเมือง เช่น ชี้แจงถึงผลร้ายของการซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้ง การพัฒนาประชาธิปไตย เป็นต้น นอกจากนี้พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังได้ประชาสัมพันธ์ตนเอง และพรรคพลังธรรม เช่น การได้รับรางวัลแมกไซไซ เพราะมีผลงานดีเด่นในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร การลาออกจากหัวหน้าพรรคพลังธรรม เพื่อไม่ให้ผูกพันกับพรรคพลังธรรมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 เป็นต้น ผลที่พรรคพลังธรรมได้รับจากการตอบปัญหาเด็กของพลตรีจำลอง ศรีเมือง นั้นทำให้เด็กที่สนใจพลตรีจำลอง ศรีเมือง ผูกคยกับผู้ปกครองให้ลงคะแนนเสียงให้พรรคพลังธรรมในการเลือกตั้ง จากการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนนี้ ทำให้เกิดฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมเกิดขึ้นได้ แม้ว่าพลตรีจำลอง ศรีเมืองจะยืนยันว่าไม่ได้หวังผลก็ตาม แต่ตัวพลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ยอมรับเองว่าถูกกดดันให้เลิกการตอบปัญหาเด็กในรายการดร.ธรรมทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 5 เพราะหลายคนกลัวว่าจะเป็นรายการที่เสริมสร้างบทบาททางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมนั้นก็หมายความว่าการศึกษาทางการเมืองของพรรคพลังธรรม

ผ่านสื่อมวลชนสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาถึงกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ทั้งในรูปแบบของโรงเรียนการเมืองพลังธรรม โครงการพัฒนานักบริหารการเมืองและการให้ การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนนั้น แสดงให้เห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก่อให้เกิด "ความผูกพันพรรคการเมือง (party identification)" เหตุแห่งความผูกพันอาจเกิดมาจากหลายประการ เช่น เพราะอุดมการณ์ทางการเมือง นโยบายของพรรค หรือผู้นำของพรรคอันทำให้เกิดความผูกพันต่อพรรคในลักษณะต่าง ๆ กันไป เช่น มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของพรรคพลังธรรม ใกล้ชิดกับพรรคพลังธรรม มีความรู้สึกที่ดีต่อพรรคพลังธรรม กล่าววิพากษ์วิจารณ์พรรค ตลอดจนเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ความผูกพันเช่นนี้เป็นเรื่องของจิตวิทยาของบุคคลที่มีความรู้สึกผูกพันต่อพรรคการเมือง^{๓๐} ซึ่งบ่งบอกถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของ โดยการแสดงตนเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ความรู้สึกเช่นนี้บุคคลจะยึดมั่นพรรค อันจะนำไปสู่พฤติกรรมทางการเมืองในรูปแบบและลักษณะแตกต่างกันออกไป

4. การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรค

การที่พรรคการเมืองใดจะได้รับการสนับสนุนจากประชาชนที่เป็นฐานคะแนนเสียงได้ดีนั้นจะต้องมีความสามารถในการตอบสนองความต้องการของประชาชน พรรคพลังธรรมได้กระทำโครงการต่าง ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างดีจึงสามารถเสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงได้

^{๓๐}Robert E. Land, Political Man (New York : Free Press, 1977), p. 46.

4.1 การบริหารกรุงเทพมหานคร

กรุงเทพมหานครเป็นหน่วยงานการปกครองท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 ซึ่งกำหนดให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครมาจากการเลือกตั้ง พรรคพลังธรรมได้เข้ามาบริหารกรุงเทพมหานคร ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครมาตั้งแต่พ.ศ. 2528 เมื่อพลตรีจำลอง ศรีเมือง ชนะการเลือกตั้งในวันที่ 14 พฤษภาคม 2528 จวบจนปัจจุบัน ไม่มีพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองใดแย่งชิงตำแหน่งบริหารกรุงเทพมหานครไปจากพรรคพลังธรรมได้เลย จึงเป็นการเปิดโอกาสให้พรรคพลังธรรมสร้างผลงานในโครงการต่าง ๆ ผ่านการบริหารกรุงเทพมหานครได้อย่างต่อเนื่อง อันส่งผลให้พรรคพลังธรรมใช้การบริหารกรุงเทพมหานครสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครไปโดยปริยาย ซึ่งพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กล่าวถึงการบริหารงานกรุงเทพมหานครต่อการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร โดยการให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๑}

ก็ต้องยืนยันนะครับว่าการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในกรุงเทพฯ นั้น พลังธรรม (พรรคพลังธรรม) เน้นที่ผลงาน เราต้องทำให้เกิดผลดีต่อพี่น้องประชาชน โดยการช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของเรา ถ้าเมื่อใดพลังธรรมย่อหย่อนในเรื่องนี้ ไม่เอาจริง ไม่เอาจัง แล้วก็ทำอย่างที่ว่าพรรคการเมืองอื่นเขาทำกัน ถึงตอนนั้นคะแนนเสียงเราก็จะต้องลดลงอย่างแน่นอน ในความเป็นจริงเราตั้งต้นที่นี่ (กรุงเทพมหานคร) พอเราบริหารงานกทม. (กรุงเทพมหานคร) มาครบ 4 ปี ซึ่ง 4 ปีปกติคนไทยขึ้นเพื่อ โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากว่าผลงานออกมา พี่น้องประชาชนชอบก็เลยต่ออายุให้เราไปลงคะแนนให้ครั้งแรกก็ว่าเยอะแล้ว ตอนหลัง 7 แสนกว่าคะแนน และการเลือกตั้งต่าง ๆ เราก็ประสบความสำเร็จตลอด นี่ก็เป็นเครื่องยืนยันว่าผลงานนั้นมีผลอย่างยั่งยืน มีผลยิ่งก็การใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะดึงคะแนนเสียง ไม่ว่าจะเป็นการเที่ยวพูดเที่ยวอ้างลอย ๆ หรือการใช้วิธีการสกปรกต่าง ๆ นานา

^{๑๑}สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

จากคำกล่าวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง แสดงให้เห็นว่าพรรคพลังธรรมสามารถอาศัยการบริหารกรุงเทพมหานครเป็นปัจจัยช่วยในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานครได้ ทั้งนี้พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้กล่าวอ้างถึงผลการเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ ที่พรรคพลังธรรมประสบความสำเร็จมาเป็นบรรทัดชี้วัด (indicator) นอกจากนี้พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ถึงการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยการบริหารกรุงเทพมหานครว่า^{๑๐}

ความจริงพรรคพลังธรรมได้รับคะแนนนิยมจากประชาชนเพราะเรามีผลงานถึงมือประชาชน อย่างกรณีการสร้างสะพานและสะพานลอยเป็นจำนวนมากเสร็จในเวลารวดเร็ว เรื่องถนนหนทางเรื่องระบบน้ำ น้ำท่วมเมื่อก่อนนี้ตั้งหลายวัน 7 วัน 10 วัน กว่าจะระบายหมด เดี่ยวนี้จะไม่มีที่ไหนแล้วอาจจะท่วมสองสามชั่วโมงก็ระบายหมด ความสะอาดก็ดีกว่าแต่ก่อนเยอะ นอกจากนี้ตามสลัมต่าง ๆ ที่เราไปดูแลเรามีคนไปช่วย ถนนหนทาง สะพานสะอาด ระบบไฟฟ้าสว่าง ระบบดับเพลิง สะพานตามสลัม อันนี้เราไปช่วยบำรุงรักษา เขาก็เห็นผลงานว่าพรรคพลังธรรมมีผลงานในการรับใช้ประชาชน ช่วยเหลือแก้ปัญหาความเดือดร้อน เรายังได้ขยายเขตการปกครองเป็น 36 เขต

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ จะเห็นได้ว่าประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครนิยมพรรคพลังธรรม เพราะว่าพรรคพลังธรรมเข้ามาบริหารกรุงเทพมหานครแล้วสร้างผลงานจนเป็นที่ประจักษ์ต่อประชาชน เช่น ผลงานในการแก้ปัญหา น้ำท่วม ระบบการจราจร การรักษาความสะอาด การเก็บขยะมูลฝอย การขยายการบริการประชาชนโดยการขยายเขตการปกครองเพิ่มขึ้น และประเด็นที่น่าสนใจก็คือการเน้นการพัฒนา

^{๑๐} สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

ชุมชนแออัด (slum) ชุมชนแออัดนี้กรุงเทพมหานครได้ให้คำจำกัดความไว้ในระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2528¹⁰¹ ว่าหมายถึงชุมชนที่ส่วนใหญ่มีอาคารหนาแน่น ไร้ระเบียบและชำรุดทรุดโทรม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมอันอาจจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัยและเป็นชุมชนที่มีปัญหาทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม พรรคพลังธรรมได้ให้กรุงเทพมหานครจัดให้มี "งานส่งเสริมและพัฒนาชุมชน" ขึ้นในทุกสำนักงานเขตเพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะและจัดตั้งหน่วยงานระดับสำนักขึ้นในกรุงเทพมหานคร ชื่อว่า "สำนักพัฒนาชุมชน" เพื่อรับผิดชอบงานพัฒนาชุมชน พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พรรคพลังธรรมได้ให้สัมภาษณ์ถึงการเข้าไปมีบทบาทในชุมชนแออัดของพรรคพลังธรรม ไว้ว่า¹⁰²

เราฝึกอบรมประชาชนตามชุมชนต่าง ๆ แล้วได้เชิญคนของพรรคพลังธรรมไปพูดคุย ความจริงโครงการพัฒนาเริ่มสมัยคุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) เราเริ่มบรรจุเจ้าหน้าที่เต็มอัตราที่จะดูแลชุมชนแออัดต่าง ๆ เราตั้งเป็นสำนักระดับกรม เรียกว่าสำนักพัฒนาชุมชนเป็นงานอีกอย่างหนึ่งที่ต้องเรียกว่าเป็นผลงานของพรรคพลังธรรมในการบริหารกม.

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ แสดงให้เห็นว่า พรรคพลังธรรมได้อำศัยการบริหารกรุงเทพมหานครผ่านงานพัฒนาชุมชนโดยการนำบุคลากรทางการเมืองของพรรคไปพบปะพูดคุยกับประชาชนในชุมชนต่าง ๆ เมื่อมีการจัดการฝึกอบรมประชาชนในด้านต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร ซึ่งวิธีการนี้จะเป็นการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของ

¹⁰¹ จตุรงค์ ผ่องลำเจียก, "ภาวะผู้นำและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในชุมชนแออัดกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเลือกตั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 69.

¹⁰² สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

พรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานครได้ทางหนึ่ง เพราะบุคลากรทางการเมืองของพรรคพลังธรรมจะได้สร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชน และได้มีโอกาสในการชี้แจงเรื่องราวต่าง ๆ ของพรรคพลังธรรมต่อประชาชนได้อันจะเป็นการสร้าง ความผูกพันกับประชาชนในชุมชนได้เป็นอย่างดี การกระทำดังกล่าวของพรรคพลังธรรมนั้นสอดคล้องกับการวิเคราะห์ฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม ซึ่งอ่อนแอมากในเขตชุมชนดั่งที่พันเอกชินวุธ สุนทรสิมะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี อดีตเลขาธิการพรรคพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า¹⁰³

เกี่ยวกับการเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ จากการสังเกตของผม และจากทัศนะของประชาชนที่ผมได้รับฟังมาพอสมควร อาจสรุปได้ดังนี้คือ ประการแรก ในเขตพื้นที่มีปัญญาชน พ่อค้า นักธุรกิจ คนชั้นกลางหนาแน่น พรรคเรามากได้ชัยชนะ ประการที่สองในเขตพื้นที่ ซึ่งมีประชาชนฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี และมีการรวมตัวเป็นชุมชนแออัดอยู่ พรรคเรามากจะไม่สามารถเอาชนะได้มากนัก

จากการให้สัมภาษณ์ของพันเอกชินวุธ สุนทรสิมะ แสดงให้เห็นว่าฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมอยู่ที่ประชาชนที่ได้รับการศึกษาดีและมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดี ส่วนในกลุ่มของผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ โดยเฉพาะในชุมชนแออัดนั้น ฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมยังไม่แน่นอนหาพอที่จะชนะการเลือกตั้ง เมื่อวิเคราะห์ถึงการบริหารกรุงเทพมหานครของพรรคพลังธรรมที่เน้นการพัฒนาชุมชนแออัดแล้วจะเห็นว่าพรรคพลังธรรมพยายามที่จะเข้าถึงประชาชนกลุ่มดังกล่าว เพื่อแสดงผลงานให้เป็นที่ประจักษ์ อันจะเป็นการสร้างฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในกลุ่มบุคคลดังกล่าว เพราะหากไม่สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในกลุ่มบุคคลดังกล่าวได้แล้ว พรรคพลังธรรมจะมีจุดอ่อนในการเลือกตั้งเพราะฐานคะแนนเสียงของบุคคลกลุ่มนี้มีไม่หนาแน่น พรรคพลังธรรมจึงต้องพยายามเอาการบริหารกรุงเทพมหานครมาสร้างจุดอ่อนของฐานคะแนนเสียงให้เป็นฐานคะแนนเสียงที่เข้มแข็งและหนาแน่นพอที่จะชนะการเลือกตั้งได้

¹⁰³ สัมภาษณ์ พันเอกชินวุธ สุนทรสิมะ, 19 มิถุนายน 2536.

การประชาสัมพันธ์ก็เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนได้ทราบผลงานของกรุงเทพมหานคร และพรรคพลังธรรม ทั้งนี้ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครพรรคพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ถึงการประชาสัมพันธ์ผลงานของกรุงเทพมหานครว่า^{๑๐๔}

เรานิมนต์ข่าว กทม. เป็นหนังสือพิมพ์แจกประชาชน เพื่อให้ประชาชนทราบว่าเราทำอะไรบ้าง เป็นรายเดือนเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ภายใน กทม. เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับประชาชน นิมนต์เดือนละหลายแสนฉบับ เราแจกจ่ายไปทั่ว นอกจากนี้เรายังประชาสัมพันธ์ผลงานผ่านสถานีวิทยุกรุงเทพมหานครอยู่เป็นประจำ

จากการให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ แสดงให้เห็นว่าพรรคพลังธรรมและกรุงเทพมหานครได้ให้ความสำคัญแก่การประชาสัมพันธ์ผลงานกรุงเทพมหานคร จึงได้จัดทำหนังสือพิมพ์ตีพิมพ์ผลงานของกรุงเทพมหานครแจกจ่ายแก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ทั้งยังได้ใช้สถานีวิทยุกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นกิจการคล้ายรัฐวิสาหกิจประชาสัมพันธ์ผลงานกรุงเทพมหานครอีกด้วย

นอกจากการบริหารกรุงเทพมหานครเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนจนสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานครได้แล้ว พรรคพลังธรรมยังได้ใช้งบประมาณพัฒนากรุงเทพมหานครของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (สก.) สมาชิกสภาเขต (สช.) และงบประมาณพัฒนาจังหวัดของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนที่กรุงเทพมหานครไม่สามารถสนองความต้องการได้ ซึ่งนายไพรัช ช่าทิพย์พาที หัวหน้าสำนักงานพรรคพลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ถึงการใช้งบประมาณดังกล่าวไว้ว่า^{๑๐๕}

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ นายไพรัช ช่าทิพย์พาที, 11 มิถุนายน 2536.

ส.ก.ของพรรคสังคมนิยม มี 50 คน จากจำนวนทั้งสิ้น 57 คน ส.ช. มี 230 คน จาก 278 คน แต่ละคนจะได้งบประมาณในการพัฒนาของตนเองนำไปพัฒนาชุมชนในเขตเลือกตั้ง คล้าย ๆ กับงบประมาณ ส.ส.ที่จะนำไปพัฒนาจังหวัดในเขต กทม. พรรคสังคมนิยม เราได้เปรียบคือมีทั้งงบของ ส.ก. งบของ ส.ช. และงบของ สส. จึงทำให้เราได้เปรียบในด้านการทำงานมากกว่าพรรคอื่น ๆ

นอกจากการให้สัมภาษณ์ของนายไพรัช ช่างนิพนธ์พาทิ แล้ว พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังได้ให้สัมภาษณ์ถึงงบประมาณพัฒนาจังหวัดของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ไว้ว่า^{๑๐๖}

เราก็ต้องทำเหมือนอย่างที่เขาเคยทำกันมาในการที่จะช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นในสิ่งที่เขาขาดแคลน ซึ่งบั้นนี้มันกว้างเหลือเกิน สามารถทำอะไรก็ได้ ไม่ว่าจะทำในที่เอกชนหรือในที่ไหนก็ได้ เขาก็จะต้องใช้อันนี้โดยการที่เขาเวลาที่เขาไปหาเสียงแล้วไปเห็นว่าประชาชนทุกข์ยากตรงไหน ๆ ซึ่งในหลายที่หลายแห่งอาจงบ กทม. ไปทำไม่ได้ ถึงแม้จะเป็นงานในหน้าที่ที่เราอยากจะช่วยเหลือก็ตามเพราะมันขัดด้วยตัวบทกฎหมาย แต่ถ้าเป็นงบ ส.ส.แล้วทำได้เขาก็คงจะใช้เงินจำนวนนี้ในการปรับปรุงหรือช่วยเหลือพี่น้องประชาชนในเขตที่เขาได้รับเลือกตั้งให้มีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายไพรัช ช่างนิพนธ์พาทิ และพลตรีจำลอง ศรีเมือง แสดงให้เห็นว่าพรรคสังคมนิยมสามารถใช้งบประมาณ การพัฒนาของนักการเมืองระดับต่าง ๆ ของพรรคในการตอบสนองความต้องการของประชาชนหรือฐานคะแนนเสียงได้มากกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ เพราะจำนวนนักการเมืองระดับต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครของพรรคสังคมนิยมนี้มีปริมาณมากกว่าพรรคการเมืองอื่น ในความเป็นจริงพบว่างบประมาณส่วนนี้นักการเมืองพรรคสังคมนิยมได้นำไปใช้ในโครงการที่งบประมาณของกรุงเทพมหานครตอบสนอง

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

ความต้องการของฐานคะแนนเสียงได้ งบประมาณส่วนนี้นักการเมืองของพรรคหลังธรรมจะใช้
 ในโครงการที่ฐานคะแนนเสียงร้องขอ เช่น การจัดทำเกี่ยวกับสาธารณูปโภคในชุมชน การบำรุง
 ดูแล ซ่อมแซม วัดวาอาราม สถานศึกษา ตลอดจนจัดทำถนน ทางเดิน สะพาน และท่อระบายน้ำ
 ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ แม้จะมีกรุงเทพมหานครและหน่วยงานของรัฐดูแลอยู่แล้วก็ตามแต่นักการเมือง
 ของพรรคหลังธรรมก็ใช้งบประมาณดังกล่าวไปเพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหา
 ความเดือดร้อนของฐานคะแนนเสียงเนื่องจากโครงการบางอย่างไม่อาจรอคอยการจัดสรรงบประมาณ
 ของกรุงเทพมหานครและหน่วยงานอื่น ซึ่งอาจจะล่าช้าและไม่ทั่วถึงได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงการบริหารกรุงเทพมหานครจะเห็นว่าพรรค
 หลังธรรมมีโอกาสบริหารกรุงเทพมหานคร จนแสดงผลงานอันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนทั้งยัง
 มีเวลาอยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครอย่างยาวนาน และต่อเนื่องคือตั้งแต่ปี พ.ศ.
 2528 จวบจนปัจจุบัน ผลการปฏิบัติงานของพรรคหลังธรรมในการบริหารกรุงเทพมหานครนั้น
 ถือว่าเสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคเพราะพรรคหลังธรรม
 ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งระดับต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครด้วยดี นอกจากนี้พรรค
 หลังธรรมยังได้จัดทำโครงการที่เสริมสร้างฐานคะแนนเสียงของพรรคโดยเน้นการพัฒนาชุมชน
 แออัด เพราะพรรคหลังธรรมตระหนักดีว่าฐานคะแนนของพรรคในประชาชนกลุ่มนี้อ่อนแอมาก
 พรรคหลังธรรมยังได้พยายามประชาสัมพันธ์ผลงานการบริหารกรุงเทพมหานครผ่านสิ่งพิมพ์ และ
 สถานีวิทยุกรุงเทพมหานคร เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบและเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ เพื่อ
 ประชาชนจะได้ยอมรับพรรคหลังธรรมมากขึ้น อันจะเป็นการแสดงจุดเด่นของพรรคหลังธรรมว่า
 มีความสามารถในการบริหารกรุงเทพมหานครเพื่อที่ว่าเมื่อประชาชนนึกถึงกรุงเทพมหานคร
 ต้องนึกถึงพรรคหลังธรรม ดังเช่นปัจจุบันใครนึกถึงพรรคหลังธรรมต้องนึกถึงพลตรีจำลอง ศรีเมือง
 พรรคหลังธรรมยังได้เปรียบพรรคการเมืองอื่นในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพราะพรรคหลังธรรม
 ยังมีนักการเมืองระดับต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครมากกว่าพรรคการเมืองอื่น จึงสามารถใช้งบ
 ประมาณการพัฒนาจากนักการเมืองเหล่านั้น สร้างโครงการต่าง ๆ ที่กรุงเทพมหานครและ
 หน่วยงานอื่นตอบสนองไม่ได้ จึงทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคหลังธรรมเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนน
 เสียงของพรรค จากการที่พรรคหลังธรรมอยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครได้นาน

และต่อเรื่องนี้สามารถสร้างผลงานเพื่อสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี แม้แต่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ยอมรับและได้กล่าวว่า¹⁰⁷ "ทุกคนรู้ว่าพลังธรรมเกิดในกรุงเทพฯ แล้วก็ได้อยู่ในตำแหน่งผู้ว่า (ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร) พรรคพลังธรรมเป็นผู้ว่าก็อำนวยความสะดวกให้พรรคพอสมควร คงไม่มีใครปฏิเสธมันมีผลงานชัดเจน คะแนนก็มา"

4.2 ร้านทิ้งและบริษัทเช่าทุน

ร้านทิ้งเป็นกิจการในด้านสิ่งคมส่งเคราะห์ที่ริเริ่มโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ประชาชนทั่วไปนำสิ่งของที่ยังมีสภาพใช้งานได้แต่เจ้าของไม่มีความจำเป็นต้องใช้ นำมามอบให้กับร้านทิ้ง ซึ่งร้านทิ้งจะได้นำไปขายให้กับประชาชนที่ต้องการใช้โดยขายในราคาถูก แล้วนำรายได้ไปมอบให้แก่องค์การสาธารณกุศล และชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร ด้วยวิธีการเช่นนี้ร้านทิ้งจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง¹⁰⁸ ในการกระจายทรัพยากรจากคนมั่งมีไปสู่คนยากจน โดยระบบที่เป็นไปด้วยความสมัครใจ ก่อให้เกิดการแบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม สิ่งของที่มีสภาพการใช้งานได้แทนที่จะถูกเก็บไว้เฉย ๆ ก็สามารถเกิดประโยชน์โดยการนำมามอบให้ร้านทิ้ง แล้วร้านทิ้งก็จะนำไปขายในราคาถูกให้กับผู้มีความจำเป็นต้องใช้ ซึ่งมักจะมีรายได้น้อย เงินรายได้จากการขายสิ่งของก็จะนำไปใช้ในการกุศล

นอกจากร้านทิ้งแล้ว พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังริเริ่มก่อตั้งบริษัทเช่าทุนโดยการชักชวนประชาชน ผู้สนใจมาร่วมลงทุนตั้งบริษัทขายสินค้าที่จำเป็นแก่ประชาชนในราคาถูก โดยผู้ร่วมลงทุนจะไม่ได้รับผลกำไรตอบแทน แต่เป็นการเสียสละต่อส่วนรวม เมื่อบริษัทเช่าทุนดี เงินทุนในการดำเนินกิจการแล้วก็นำไปซื้อสินค้ามาขายแก่ประชาชนทั่วไปในราคา "เช่าทุน" ซึ่งการซื้อสินค้าในปริมาณมาก ๆ ของบริษัทเช่าทุน มาขายนั้นจะสามารถซื้อได้ในราคาถูก

¹⁰⁷ สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 19 มิถุนายน 2536.

¹⁰⁸ พรรคพลังธรรม, สี่ปีการบริหารกรุงเทพมหานคร ผลงานที่ผ่านมาและนโยบายที่จะทำต่อไป (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด พันนี้้นับลิสซิ่ง, 2532), หน้า 36.

ประกอบกับชื่อเสียงของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ทำให้หลาย ๆ บริษัทได้ขายสินค้าให้แก่บริษัท
 เท่าทันต่ำกว่าราคาตลาด จึงทำให้บริษัทเท่าทันขายสินค้าให้แก่ประชาชนในราคาที่ต่ำตามไปด้วย

ทั้งร้านตั้งและบริษัทเท่าทัน ต่างก็เป็นกิจการที่ริเริ่มโดยพลตรีจำลอง
 ศรีเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือประชาชนทั่วไปให้ได้บริโภคสินค้าที่ราคาไม่แพง
 ดังที่พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษา ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พรรค
 พลังธรรม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๐๙}

ร้านตั้ง บริษัทเท่าทัน อันนี้เป็นโครงการของคุณจำลอง (พลตรีจำลอง
 ศรีเมือง) โดยเฉพาะ คือคุณจำลองมีนิสัยชอบเรื่องสังคมสงเคราะห์อยู่แล้ว คือ
 ต้องทำทุกวิถีทางที่จะช่วยคนยากจน เริ่มต้นคุณจำลอง ตั้งร้านตั้งรับบริจาคสิ่งของ
 มาแล้วขายถูก ๆ เงินที่ได้ก็ช่วยการกุศล ต่อมาก็บริษัทเท่าทัน ก่อนถึงผู้บริโภค
 ของแพง คุณจำลองเริ่มบริษัทเท่าทัน ชื่อเท่าไหนก็ขายไปเท่านั้น บริษัทนี้ไม่มี
 กำไร

ความคิดเห็นของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพนั้นสอดคล้องกับความคิด
 เห็นของนายอุดร ตันติสุนทร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตาก รองหัวหน้าพรรคพลังธรรม
 ซึ่งให้สัมภาษณ์ว่า^{๑๑๐}

บริษัทเท่าทันเป็นส่วนของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ท่านมีความเห็นว่า การที่เรา
 จะช่วยเหลือประชาชนคนยากจนนั้นน่าจะมียวิธีช่วยซื้อของไปขายให้คนจนในราคาถูก
 เป็นกิจการของผู้นำพรรค ร้านตั้งก็เช่นกันเราขายของให้ประชาชนในราคาถูกขาย
 ลักษณะไม่หวังผลกำไรปกติ น้อค้าทั่วไปมีแนวความคิดว่าขายของต้องหวังผลกำไร

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ นายอุดร ตันติสุนทร, 10 มิถุนายน 2536.

แต่เราอยากบริการประชาชนให้มีโอกาสซื้อของถูกมาใช้ เพื่อแบ่งเบาภาระค่าครองชีพ

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ และนายอุดร ตันติสุนทร แสดงให้เห็นว่าร้านทั้งและบริษัทเท่าทุนเป็นกิจการของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่ดำเนินการร่วมกับประชาชนทั่วไปโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนได้ซื้อสินค้าในราคาถูก ทั้งนี้ร้านทั้งจะรับบริจาคสิ่งของจากประชาชนแล้วนำไปขายให้ผู้ที่มีความต้องการจะใช้ในราคาถูก ๆ แล้วนำรายได้ไปช่วยเหลือการกุศล ส่วนบริษัทเท่าทุนจะนำเงินทุนของบริษัทไปซื้อสินค้ามาขายให้แก่ประชาชนในราคาเท่าทุน โดยไม่มีผลกำไรอันเป็นการแบ่งเบาภาระค่าครองชีพของประชาชนได้อีกทางหนึ่ง

นางเครือวัลย์ สมณะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกรุงเทพมหานคร เขต 3 พรรคพลังธรรมได้ให้สัมภาษณ์ถึงการดำเนินงานของร้านทั้งและบริษัทเท่าทุนไว้ว่า¹¹¹

ร้านทั้งเป็นเรื่องของพลตรีจำลอง ศรีเมือง และเพื่อน ๆ ที่มีความรู้สึกว่าจะมีส่วนช่วยเหลือคนจน โดยการที่นำของเหลือใช้จากคนรวย ที่มีคุณภาพดีอยู่มาขายให้คนจน คนที่ไปช่วยคือคนที่มีอุดมการณ์ เราไม่มีนโยบายให้ฟรีเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนด้วย บริษัทเท่าทุนเป็นลักษณะบริษัทมหาชนไปซื้อของจากโรงงาน โรงงานศรัทธาในตัวพลตรีจอม ศรีเมือง ก็จะขายของให้ในราคาถูกกว่าท้องตลาด บางครั้งเรามีเครดิตให้ ไม่ได้กำไรไม่ขาดทุน ขายให้ประชาชนในราคาเท่าทุน

¹¹¹สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ สมณะ, 10 มิถุนายน 2536.

จากคำให้สัมภาษณ์ของนางเครือวัลย์ สมณะ แสดงให้เห็นว่ากิจการของร้านทั้งนี้แม้จะ ได้รับมอบสิ่งของจากประชาชนที่มีจิตศรัทธาโดยการให้เปล่า แต่ร้านทั้งนี้ไม่มีนโยบายแลกเปลี่ยนของเหล่านั้นให้กับประชาชนไปฟรี บริษัทเท่านั้น แม้จะไม่มีกำไรก็สามารถดำเนินกิจการไปได้เรื่อย ๆ เพราะไม่ขาดทุน การขายสินค้าของบริษัทเท่านั้นให้แก่ประชาชนนั้นสามารถขายได้ถูกกว่าท้องตลาดทั่วไป เพราะซื้อสินค้ามาจากโรงงานที่ราคาถูกกว่าท้องตลาด เพราะโรงงานศรัทธาในตัวพลตรีจำลอง ศรีเมือง จึงขายสินค้าให้บริษัทเท่านั้นในราคาถูกกว่าราคาตลาด เมื่อซื้อสินค้ามาถูกกว่าราคาตลาดและมีนโยบายขายสินค้าในราคาเท่านั้น จึงทำบริษัทเท่านั้นสามารถขายสินค้าในราคาถูก ๆ ได้

นอกจากจะไปซื้อสินค้าในราคาถูกจากโรงงานแล้ว ในความเป็นจริงพบว่า บริษัทเท่านั้นยังมีความสัมพันธ์อันดีกับ "สันติอโศก" โดยบริษัทเท่านั้นได้ซื้อสินค้าราคาถูกจาก "บริษัทล้งบุญ" ของสันติอโศกมาขายให้กับประชาชน ซึ่งนายสุทิน นพเกตุ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เขต 5 พรรคพลังธรรมให้สัมภาษณ์ว่า¹¹²

บริษัทล้งบุญ ริเริ่มที่บางกะปิ เป็นของมูลนิธิสันติอโศก ซึ่งพวกเราไม่เกี่ยวข้อง แต่เราไปอาศัยบริการ โดยไปตัดยอดสินค้ามาขาย เช่นไปเหมามาสองหมื่นบาท ขายสินค้าที่จำเป็นแก่ประชาชน ขายได้เท่าไรก็เอาเงินไปคืน เราไม่ขาดทุน ไม่ได้กำไร เพราะขายในราคาเท่านั้น เราเสียแค่เวลาเท่านั้น แถมขายไม่หมดก็คืนสินค้าได้

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายสุทิน นพเกตุ แสดงให้เห็นว่าบริษัทเท่านั้นสามารถซื้อสินค้าจากบริษัทล้งบุญของมูลนิธิสันติอโศกได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินก่อน ทั้งนี้สามารถนำสินค้าไปขายให้แก่ประชาชนได้ก่อน แล้วนำเงินที่ขายได้ไปขายให้แก่บริษัทล้งบุญในภายหลัง และสินค้าที่ขายไม่หมดยังสามารถนำมาคืนแก่บริษัทล้งบุญได้ด้วย

¹¹² สัมภาษณ์ นายสุทิน นพเกตุ, 10 มิถุนายน 2536

กิจกรรมของร้านทิ้งและบริษัทเท่ทูนั้นพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีความต้องการให้เป็นกิจกรรมส่วนตัวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งพลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้ให้สัมภาษณ์ว่า¹¹³

เป็นเรื่องกิจกรรมส่วนตัว ไม่ใช่กิจกรรมของพรรคพลังธรรม ก็เกิดขึ้นจากที่เราเห็นว่าน่าจะมีส่วนช่วยสังคม เราก็คิดถึงร้านทิ้งขึ้นมา แล้วตั้งบริษัทเท่ทูนขึ้นมา ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน แต่การคิดริเริ่มอะไรแต่ละอย่างนั้นเราต้องเอาตัวเราเองเข้าไปผูกพัน เราต้องใช้เวลาให้กับงานเหล่านั้น ซึ่งเราก็อำมาตลอด

จากความคิดเห็นของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่ต้องการให้กิจกรรมร้านทิ้งและบริษัทเท่ทูนเป็นเรื่องส่วนตัวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยไม่เกี่ยวข้องกับพรรคพลังธรรม ซึ่งสมาชิกพรรคก็เข้าใจเจตนาธรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี ดังที่ นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ได้ให้สัมภาษณ์ว่า¹¹⁴

บริษัทเท่ทูนก็ดี ร้านทิ้งก็ดี พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ริเริ่มเอง ไม่ต้องการให้เป็นเรื่องของพรรคพลังธรรม แต่พลตรีจำลอง ศรีเมืองทำอะไรก็ส่งผลต่อพรรค มีเป้าหมายให้การช่วยเหลือต่อประชาชนที่ยากจน ให้คนรวยได้เสียสละเหลือกินเหลือใช้ก็บริจาคให้ร้านทิ้ง ร้านทิ้งก็จะไปขายในราคาถูกมาก ให้คนรวยได้รู้จักเสียสละบริษัทเท่ทูนก็มีเป้าหมายให้ประชาชนยากจนมีสินค้าราคาถูกใช้ให้ทุกคนเข้าห็น ชายเท่ทูน ไม่มีผลกำไรตอบแทน

¹¹³ สัมภาษณ์ พลตรีจำลอง ศรีเมือง, 14 มิถุนายน 2536.

¹¹⁴ สัมภาษณ์ นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, 9 มิถุนายน 2536.

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา แสดงให้เห็นว่า พลตรีจำลอง ต้องการให้กิจกรรมร้านตั้ง และบริษัทเช่าทุน เป็นกิจกรรมส่วนตัวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยไม่เกี่ยวข้องกับพรรคพลังธรรม ซึ่งก็สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของนายชัยวัฒน์ สุรวิชัย หัวหน้าสำนักนโยบายและแผน พรรคพลังธรรมที่ได้กล่าวว่า¹¹⁵

บริษัทเช่าทุนหรือร้านตั้ง เป็นเรื่องส่วนตัวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งท่านเป็นผู้ก่อตั้งพรรคขึ้นมา ท่านพยายามจะทำให้แก้ไขปัญหาของประชาชน ทำไปโดยไม่เน้นถึงการได้เสียงได้คะแนน ถ้าหวังเสียงหวังคะแนน ในที่สุดมันก็จะล้ม พลตรีจำลอง ศรีเมือง ท่านได้ย้ำว่าสิ่งที่ท่านทำคือ ท่านหวังที่จะแก้ปัญหาประชาชน ท่านย้ำเสมอว่า พรรคพลังธรรมต้องนำสิ่งที่แก้ปัญหาประชาชน ทำสิ่งที่ดีสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ใช่ทำไปเพื่อหาเสียงหาคะแนน ส่วนเสียงส่วนคะแนนมันจะมาทีหลัง จากที่เราได้ทำสิ่งนี้ลงไป ส่วนที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ทำลงไปพรรคพลังธรรมก็ได้มาทางอ้อม ท่านพยายามจะไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับพรรค เช่นเราไปขายของ สินค้าแม้จะราคาถูกลงในราคาต้นทุน ซึ่งไม่ได้กำไร ถ้าเป็นเรื่องการเมืองแล้วหลาย ๆ พรรคจะแจกฟรี แต่ในพรรคพลังธรรมจะขาย แม้จะขายในราคาเช่าทุน แต่ประชาชนก็ต้องรู้สึกว่าการไม่แจกฟรี ของฟรีต้องดีกว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง หวังจะให้ เป็นไปโดยถาวร ไม่หวังเสียง หวังคะแนน

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา และนายชัยวัฒน์ สุรวิชัย แสดงให้เห็นว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง ต้องการให้กิจกรรมร้านตั้งและบริษัทเช่าทุนเป็นอิสระจากพรรคพลังธรรม เพื่อแสดงให้เห็นประชาชนทั่วไปเห็นว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง กระทำการในกิจกรรมดังกล่าว โดยไม่หวังผลทางการเมือง อันจะเป็นการสร้างศรัทธาจากประชาชนให้แก่ตัวพลตรีจำลอง ศรีเมือง และผลที่จะได้พรรคพลังธรรมก็จะมีภาพลักษณ์ที่ดีไปด้วย แม้แต่

¹¹⁵สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ สุรวิชัย, 19 มิถุนายน 2536.

นายชัยวัฒน์ สุวิชัย ก็ยอมรับฐานคะแนนเสียงนั้นจะเกิดขึ้นมาภายหลังที่ได้ทำกิจกรรมรื้อทั้ง และบริษัทเท่ทงลงไป ซึ่งในความเป็นจริงพบว่า "การไม่หวัง" ในการสร้างและรักษาฐาน คะแนนเสียงจากกิจกรรมรื้อทั้งและบริษัทเท่ทง คือ "การหวัง" ในการสร้างและรักษาฐาน คะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม

กิจกรรมรื้อทั้งและบริษัทเท่ทง เป็นโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์ อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม ซึ่งนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ได้ กล่าวไว้ว่า¹¹⁶ "ยอมรับว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง คือพรรคพลังธรรม พลตรีจำลอง ศรีเมือง ทำอะไรก็ส่งผลให้พรรคสิ่งที่ท่านทำยังอยู่ในจิตใจของประชาชน"

ความคิดเห็นของนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ข้างต้นนั้นสอดคล้อง กับความคิดเห็นของพลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ซึ่งได้ให้สัมภาษณ์ว่า¹¹⁷

มีผลต่อภาพพจน์ที่ดีของพรรคพลังธรรม แน่แน่นอน เพราะคุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) ก็เป็นผู้ก่อตั้งพรรค เป็นหัวหน้าพรรคอยู่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำพรรค ก็เป็นผลว่าอันนี้คือบุคลิกลักษณะของพรรคพลังธรรม พร้อมทั้งจะทำงานด้านสังคม สงเคราะห์ เห็นใจคนจนมีทางใดจะช่วยคนจนได้ ก็ต้องทำ

จากคำให้สัมภาษณ์ของนายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา และพลอากาศเอก อรุณ พร้อมเทพ แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมรื้อทั้ง และบริษัทเท่ทง ส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดี อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม แม้ว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นโครงการ ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นการส่วนตัวก็ตาม ด้วยเหตุที่ว่าภาพลักษณ์ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง คือภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมจึงทำให้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ส่งผลถึงพรรคพลังธรรม

¹¹⁶ สัมภาษณ์ นายอาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา, 9 มิถุนายน 2536.

¹¹⁷ สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

การดำเนินกิจกรรมร้านทิ้งและบริษัทเก่าๆ นั้นนับว่าเป็นการทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์ อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคทั้งในกลุ่มบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และกลุ่มบุคคลที่มีฐานะยากจน เพราะเหตุว่าในกลุ่มบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีที่นำสิ่งของมามอบให้ร้านทิ้งและร่วมลงทุนกับบริษัทเก่าๆ นั้นมีจำนวนมาก และย่อมจะมีความรู้สึกที่ผูกพันและมีความรู้ที่ติดต่อพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพรรคหลังธรรมไปโดยปริยาย ในความเป็นจริงพบว่ามิบุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคมร่วมดำเนินกิจกรรมดังกล่าวกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง รวมทั้ง "ธงไชย แมคอินไตย์ หรือเบิร์ด" และอริสมันต์ พงษ์เรืองรอง ซึ่งเป็นศิลปิน นักร้องที่มีชื่อเสียง บุคคลเหล่านี้จะสามารถขยายผลของการกระทำของตนเองได้ และสามารถชักชวนผู้อื่นมาร่วมดำเนินการเช่นตนเอง เคยดำเนินกิจกรรมร่วมกันกับพลตรีจำลอง ศรีเมืองได้อีกทั้งสามารถประชาสัมพันธ์กิจกรรมดังกล่าวได้เป็นอย่างดีด้วย สำหรับกลุ่มประชาชนผู้ยากจนนั้นจะมีความผูกพันกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในฐานะที่ผู้ที่ได้รับประโยชน์ในการซื้อสินค้าราคาถูก และพลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ไม่ละเว้นโอกาสที่ทำการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคหลังธรรม ซึ่งพรรคหลังธรรมทราบดีว่าฐานคะแนนเสียงของพรรคอ่อนแอมากในเขตชุมชนแออัด ทั้งนี้พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ ประธานที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พรรคหลังธรรม ได้อธิบายถึงการวิธีการของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ไว้ว่า¹¹⁰

การนำสิ่งของจากร้านทิ้งและบริษัทเก่าๆ ไปขายตามชุมชนแออัดต่าง ๆ ในทุกเช้าวันเสาร์นั้น คุณจำลอง (พลตรีจำลอง ศรีเมือง) และคณะ จะพยายามกระตุ้นให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัครในการขายสิ่งของ และมอบรายได้ทั้งหมดจากการขายสิ่งของของร้านทิ้งในงวดนั้น ๆ ให้กับชุมชน เพื่อนำไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ปรับปรุงศูนย์เด็กก่อนก่อนวัยเรียนของชุมชน วิธีการนี้จะเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยการพึ่งตนเอง

¹¹⁰ สัมภาษณ์ พลอากาศเอกอรุณ พร้อมเทพ, 11 มิถุนายน 2536.

จากคำให้สัมภาษณ์ของพลอากาศเอกอรุณ พรหมเทพ แสดงให้เห็นว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง พยายามที่จะเข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชนแออัด เพราะชุมชนแออัดนี้พรรคพลังธรรมวิเคราะห์แล้วว่าเป็นฐานคะแนนเสียงที่อ่อนแอของพรรคพลังธรรม หากสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในชุมชนแออัดได้แล้ว โอกาสที่พรรคพลังธรรมจะชนะการเลือกตั้งต่าง ๆ นั้นสูงมาก การกระตุ้นประชาชนให้มาเข้าร่วมกิจกรรมกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง และคณะโดยมีกิจกรรมร้านเท่งและบริษัทเท่าทูนเป็นสื่อ นั้นสามารถสร้างความผูกพันระหว่างพลตรีจำลอง ศรีเมือง กับประชาชนได้เป็นอย่างดี เมื่อบุคคลเหล่านี้มีความผูกพันที่ดีกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง แล้วก็จะยอมจะเป็นฐานคะแนนเสียงที่ดีของพรรคพลังธรรม ดังที่กนก วงศ์ตระหง่าน ได้สรุปว่า¹¹⁹ ปัจจุบันพรรคพลังธรรมมีการตั้งร้านเท่งและบริษัทเท่าทูน โดยผู้นำพรรคมุ่งเน้นให้เป็นฐานทางการเมือง เช่นเดียวกับพรรคประชาธิปัตย์ที่จัดสินค้าประชาธิปัตย์ขึ้นเพื่อขายตามร้านค้าย่อยต่าง ๆ

จากที่กล่าวถึงการทำให้โครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์ อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมนั้น สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม ได้เพราะการทำโครงการที่กล่าวมาแล้วนั้น ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างพรรคพลังธรรมกับประชาชนย่อมรู้สึกผูกพันที่ต้องการตอบแทนผลประโยชน์¹²⁰ อันเป็นการลงทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกว่าการฝังพาอาศัย ซึ่งก่อให้เกิดความผูกพันที่มีต่อกัน (commitment) และความผูกพันนี้ก็กลับทำให้มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเชื่อถือ และข้อผูกมัดทางจิตใจที่มีต่อกันมากขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมในอนาคตประกอบกับความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ และความกตัญญูทเวที่ต่อผู้มีพระคุณของคนไทยก็ย่อมที่จะทำให้ประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากโครงการต่าง ๆ ของพรรคพลังธรรมกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้ง

¹¹⁹ กนก วงศ์ตระหง่าน, พรรคการเมืองไทย, หน้า 168.

¹²⁰ Jonathan H.T. Vener, The Structure of Sociological Theory,

สรุป

การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าพรรคพลังธรรมอาศัยรูปแบบและวิธีการดังนี้

1. ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรค ซึ่งภาวะผู้นำของพรรคพลังธรรมเกิดขึ้นจากการแสดงออกของบุคคลของพรรคโดยมีลักษณะที่แสดงออกถึงการมีคุณธรรมทางการเมือง ซื่อสัตย์ เสียสละ สมถะ และมีความสามารถ หากจะแยกแยะปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลังธรรม สามารถชี้ชัดให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

ก. ภาวะผู้นำทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่แสดงออกถึงคุณธรรมทางการเมือง จนกลายเป็นภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรม

ข. การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรม ที่มีทางปฏิบัติตามสัญญาประชาคม 4 ข้อ ของพรรคพลังธรรม ทำให้พรรคพลังธรรมโดดเด่นแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ๆ โดยทั่วไป

ค. สถานการณ์ทางการเมืองที่ประชาชนไม่เห็นด้วยกับการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองแบบ "ธุรกิจการเมือง" เช่นพรรคการเมืองโดยทั่วไป เมื่อพรรคพลังธรรมเสนอแนวทางใหม่ในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง จึงเป็นทางเลือกใหม่ของประชาชน

2. การจัดองค์การทางการเมืองของพรรค สามารถช่วยเหลือพรรคดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง พรรคพลังธรรมสามารถจัดองค์การทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ จนทำงานสอดคล้องกับธรรมชาติของพรรคพลังธรรม เช่นการรณรงค์หาเสียงแบบเรียบง่าย และประหยัด การใช้โทรสารและจดหมายจากพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการเชิญชวนประชาชนให้ไปเลือกพรรคพลังธรรม การใช้โทรศัทพ์ถึงกลุ่มพลังเงียบให้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การใช้สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ช.) ของพรรคพลังธรรมที่มีอยู่จำนวนมากเป็นแกนนำในการเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น

3. โรงเรียนการเมืองของพรรค การอบรมวิศวกรการเมืองของโรงเรียนการเมืองพลังธรรม ทำให้วิศวกรการเมืองที่ผ่านการอบรมสมัครเป็นสมาชิกพรรค และช่วยเหลือพรรคในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง โดยเฉพาะในการเลือกตั้ง วิศวกรการเมืองของ

พลั้งกรรม มีชมรมวิศวกรการเมืองที่สามารถช่วยเหลือพรรคได้เป็นอย่างดี

โครงการพัฒนานักบริหารการเมืองพรรคพลังธรรม เป็นโครงการที่เสริมสร้างคุณภาพและคุณธรรมของผู้ที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมได้เป็นอย่างดี ทำให้บุคลากรทางการเมืองของพรรคพลังธรรมมีความสามารถในการระดมการสนับสนุนจากฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมได้ดี

การให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนของพรรคพลังธรรม โดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ทั้งทางสิ่งตีพิมพ์ และวิทยุโทรทัศน์ แม้ว่าจะมีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่เด็กและเยาวชน แต่ก็สามารถมีผลกระทบถึงผู้ใหญ่ได้เพราะเมื่อเด็กและเยาวชนนิยมชมชอบ พลตรีจำลอง ศรีเมือง แล้วก็จะพูดคุยกับผู้ใหญ่และรบเร้าให้ผู้ใหญ่ลงคะแนนเสียงให้พลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้งทุกครั้งไป

โรงเรียนการเมืองของพรรคเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพรรคพลังธรรมก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างพรรคพลังธรรมกับผู้ผ่านกระบวนการดังกล่าว ซึ่งจะส่งผลให้แสดงออกถึงการช่วยเหลือพรรคพลังธรรมในทางการเมือง

4. การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม เช่น การบริหารกรุงเทพมหานคร ซึ่งสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร ได้เพราะมีผลงานตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ชัดเจน ทั้งยังกระจายบทบาทของพรรคพลังธรรมไปยังกลุ่มประชาชนที่สนับสนุนพรรคพลังธรรมเป็นจำนวนไม่มากนักเช่นในชุมชนแออัด พรรคพลังธรรมก็ได้นำโครงการต่าง ๆ เข้าไปพัฒนาโดยผ่าน "งานส่งเสริมและพัฒนาชุมชน" ซึ่งนับเป็นการสร้างฐานคะแนนเสียงของพรรคที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยให้เพิ่มมากขึ้น

การทำโครงการร้านทิ้งและบริษัทเช่าทุน ที่ริเริ่มโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง มีจุดมุ่งหมายที่จะแบ่งเบาค่าครองชีพของประชาชน โดยร้านทิ้งจะรับมอบคุณของต่าง ๆ จากประชาชนทั่วไป แล้วนำไปขายในราคาถูก ๆ แก่ผู้ที่มีความจำเป็นต้องใช้ ส่วนบริษัทเช่าทุนจะระดมทุนจากผู้ต้องการลงทุนโดยไม่มีกำไร โดยบริษัทเช่าทุนจะขายสินค้าที่จำเป็นให้แก่ประชาชนในกิจกรรมทั้งสองโครงการของพลตรีจำลอง ศรีเมือง สามารถระดมการสนับสนุนจากผู้มอบสิ่งของให้ร้านทิ้ง และผู้ร่วมลงทุนกับบริษัทเช่าทุน รวมทั้งประชาชนผู้บริโภคร่วมกันได้เป็นอย่างดี เมื่อกลุ่ม

บุคคลดังกล่าวให้การสนับสนุนพลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ย่อมจะสนับสนุนพรรคพลังธรรมไปด้วย พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังใช้กิจกรรมของร้านทั้งและบริษัทเท่าทุน เข้าไปสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนแออัดอยู่เป็นประจำด้วยโดยการนำสิ่งของจากโครงการดังกล่าวไปขาย และมอบเงินจากการขายสิ่งของของร้านทั้งให้แก่ชุมชนเพื่อใช้ในการกุศลด้วย

การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมนั้นนับเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างประชาชนกับพรรคพลังธรรม ซึ่งย่อมจะทำให้เกิดความผูกพันที่ติดต่อกันจนเกิดเป็นความเชื่อถือและเกิดข้อผูกมัดทางจิตใจที่มีต่อกัน และประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าวก็จะกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้ง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการที่พรรคพลังธรรมจะสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคในเขตกรุงเทพมหานครได้ติดจนวนั้น ในการเลือกตั้งนั้น จะต้องอาศัยรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ มากมาย หากทุกอย่างมีความสม่ำเสมอ ชัยชนะของพรรคพลังธรรมก็จะคงอยู่ แต่หากปัจจัยใดเปลี่ยนแปลงไป เชื่อแน่ว่าผลการเลือกตั้งก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย

บทวิเคราะห์ยุทธวิธีในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม ในเขตกรุงเทพมหานคร

พรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่แล้วล้วนแต่เกิดขึ้นหรือมีฐานคะแนนเสียงในเขตต่างจังหวัดทั้งสิ้น แต่พรรคพลังธรรมเป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นและมีฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มจากการลงสมัครรับเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในนามกลุ่มรวมพลัง เมื่อปี พ.ศ. 2528 และเมื่อวิวัฒนาการมาเป็นพรรคพลังธรรมก็ประสบความสำเร็จอย่างงดงามในเขตกรุงเทพมหานคร ทั้งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ด้วยยุทธวิธีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพรรคพลังธรรม จึงทำให้พรรคพลังธรรมประสบผลสำเร็จในเขตกรุงเทพมหานคร จึงทำให้น่าพิจารณาถึงยุทธวิธีในการนำมาซึ่งความสำเร็จของพรรค

ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลังธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พรรคพลังธรรมสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครไว้ได้ ทั้งนี้ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลังธรรมนั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ ๆ 3 ประการ คือ

1. ภาวะผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่ได้ประพฤติกปฏิบัติจนกลายเป็นคุณลักษณะในทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง อันเป็นการดำเนินการทางการเมืองที่มีภาพลักษณ์ของความมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ สมถะ มีความสามารถ เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน
2. การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมที่แสดงออกถึงคุณธรรมทางการเมือง โดยมีแนวทางปฏิบัติตามสัญญาประชาคม 4 ข้อทางพรรคพลังธรรม อันได้แก่
 1. หวังและรับเฉพาะสิ่งที่พึงได้โดยชอบธรรมเท่านั้น
 2. ไม่ซื้อเสียง ไม่แจกข้าวของเพื่อแลกกับคะแนนเสียง
 3. ไม่หวังและไม่แย่งกันเป็นใหญ่
 4. ไม่ไปปิด มดเท็จ จ้างจบบ หยาบช้า ใ้ร้ายป้ายสี การปฏิบัติเช่นนี้ทำให้พรรคพลังธรรมมีความโดดเด่นแตกต่างไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ จึงเป็นที่เชื่อถือของประชาชน
3. สถานการณ์ทางการเมือง ประชาชนเริ่มเบื่อพรรคการเมืองที่ดำเนินการทางการเมืองแบบเดิม ๆ มีการคอร์รัปชั่นสูงจนกลายเป็น "ธุรกิจการเมือง" เมื่อพรรคพลังธรรมได้เสนอแนวทางใหม่ของประชาชน

แม้ว่าภาวะผู้นำของพรรคพลังธรรมจะประกอบด้วยปัจจัยทั้ง 3 จึงจะสมบูรณ์ แต่ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการเกิดภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลังธรรมอยู่ที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นสำคัญ เพราะพลตรีจำลอง ศรีเมืองคือจุดศูนย์รวมของพรรคพลังธรรมทั้งในแง่ของการประพฤติกปฏิบัติ ที่แสดงออกถึงความมีคุณธรรม และยังได้กำกับดูแลให้การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรมเป็นไปในทางที่พลตรีจำลอง ศรีเมืองเห็นว่าถูกต้องตามสัญญาประชาคม 4 ข้อของพรรค ซึ่งสมาชิกสำคัญ ๆ ของพรรคพลังธรรมหลายคน เช่น นายกระแส ชนะวงศ์ นายธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ ก็ยอมรับว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง คือพรรคพลังธรรม พรรคพลังธรรมคือพลตรีจำลอง ศรีเมือง และที่ผ่านมานั้นพรรค

พลักรรรมก็ทราบดีว่าจำเป็นต้งอาศัยบารมีของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการหาเสียง¹²¹ จึงทำให้บทบาทของพลตรีจำลอง ศรีเมืองในฐานะพรรคพลักรรรมเด่นชัดมากขึ้น ประกอบกับข้อบ่งคับพรรคพลักรรรมเปิดโอกาสให้หัวหน้าพรรคสามารถเลือกผู้จะมาดำรงตำแหน่งกรรรมการต่าง ๆ ของพรรคได้เอง จึงทำให้สะท้อนกฎเหล็กแห่งคณาธิปไตยของ Robert Michels ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับธรรมชาติของพรรคพลักรรรมอีกด้วย จึงทำให้พลตรีจำลอง ศรีเมือง มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการสร้างภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลักรรรม

แม้ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลักรรรมจะมีสูงก็ตาม ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า เหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรคพลักรรรม ก็คือ การถูกโจมตีเรื่องสันตือโคก เพราะไม่เฉพาะแต่พรรคการเมืองคู่แข่งของพรรคพลักรรรมเท่านั้น ที่นำประเด็นดังกล่าวมาโจมตีพรรคพลักรรรม ยังมีทั้งพระภิกษุสงฆ์ที่มีชื่อเสียง และมหาเถรสมาคม ที่โจมตีสันตือโคก โดยโยงเข้ากับตัวพลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลักรรรมในที่สุด ซึ่งกรณีนี้ผู้วิจัยเชื่อว่าผลกระทบต่อพรรคพลักรรรมมาก เพราะพลตรีจำลอง ศรีเมืองเองก็ยอมรับว่ามีผลกระทบต่อพรรคพลักรรรมมากกว่าเหตุการณ์อื่น ๆ และที่ผู้วิจัยเชื่อว่าการโจมตีพรรคพลักรรรมมีผลกระทบต่อพรรคพลักรรรมมากเพราะในสังคมไทยนั้น ข้อกล่าวหาทางจรรยาบรรณที่สามารถทำให้บุคคลสำคัญ ๆ ที่ผู้คนยอมรับในเกียรติภูมิต้องมีอันล้มลงหรือตกต่ำไปในเมื่ออยู่ไม่กี่ข้อและหนึ่งในข้อกล่าวหาไม่กี่ข้อ ที่เพียงแต่มีเหตุอันควรสงสัยก็พอเพียงที่จะทำให้ผู้ถูกกล่าวหาเป็นที่ไม่ยอมรับหรืออาจถูกเกลียดชังโดยบุคคลทุกระดับทุกชั้นได้อย่างง่ายดาย ก็คือข้อกล่าวหาที่เป็นภัยต่อพุทธศาสนา มีข้อนำสังเกตว่าข้อหาที่ว่าสันตือโคกก่อให้เกิดความแตกแยกในพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาตินั้นได้ถูกโยงเข้ากับคำว่า "อลัชชี" และ "เทวทัต" อย่างชาญฉลาดเพราะสำหรับชาวไทย ยพุทธแล้ว เทวทัตคืออลัชชีผู้ประกอบอนันตริยกรรม อันไม่อาจภัยได้ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความรุนแรงของข้อกล่าวหาถึงขนาดที่อาจกล่าวได้ว่าแม้อาชญากรหรือผู้ประกอบกรรรมชั่วอื่น ๆ

¹²¹ สมบัติ จันทรวงค์, วิวัฒนาการและแนวโน้มของพรรคการเมืองใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคพลักรรรม, หน้า 45.

ส่วนกรณีอื่นที่พรรคการเมืองคู่แข่งได้นำมาโจมตีภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรค
พลพรรคนั้นถือเป็นการปรากฏการณ์ปกติทางการเมือง และผลการเลือกในระดับต่าง ๆ ที่พรรค
พลพรรคประสบความสำเร็จสำคัญคือสิ่งที่ยืนยัน

การจัดองค์การทางการเมืองของพรรคพลพรรคก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พรรค
พลพรรคสามารถสร้างและรักษาคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครไว้ได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า
จากการพิจารณาแต่งตั้งในแง่องค์กรและบุคลากรของพรรคพลพรรคแล้วพบว่า สามารถระดม
ทรัพยากรมาใช้ในทางการเมืองได้เป็นอย่างดีจนสามารถสนับสนุนพรรคพลพรรคได้ ทั้งนี้สามารถ
พิจารณาได้ดังนี้

โครงสร้างการบริหารพรรคพลพรรค ประกอบไปด้วยที่ประชุมใหญ่ของพรรค ซึ่ง
กำกับดูแลการปฏิบัติงานของกรรมการบริหารพรรค กรรมการบริหารพรรคจะดำเนินกิจกรรม
ทางการเมืองในนามของพรรค โดยมีหัวหน้าพรรคเป็นประธาน มีเลขาธิการพรรคกำกับดูแลการ
บริหารงานทั่วไป เลขาธิการพรรคจะรับผิดชอบกำกับดูแลศูนย์ประสานงานพรรค และสำนักงาน
พรรค ศูนย์ประสานงานพรรคพลพรรคจะทำหน้าที่สาขาพรรค ปฏิบัติงานต่าง ๆ แทนพรรค
พลพรรค มีที่ตั้งอยู่ในทุกเขตเลือกตั้งของกรุงเทพมหานคร ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างพรรค
พลพรรคกับประชาชนในพื้นที่ จึงสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคได้ สำหรับ
สำนักงานพรรคพลพรรคนี้ประกอบไปด้วยสำนักนโยบายและแผน และฝ่ายงานสนับสนุนของ
พรรคมีหัวหน้าสำนักงานเป็นผู้กำกับดูแล ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของเลขาธิการพรรค สำนักงาน
พรรคเป็นหน่วยงานสนับสนุนการบริหารงานของพรรคพลพรรค โดยทำหน้าที่เป็นฝ่ายอำนวยการ
กลางของพรรค ทำหน้าที่ประสานงาน ติดตาม ประเมินผล สนับสนุนการปฏิบัติงานของพรรค
ในด้านการวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองและเสนอแนวทางการตัดสินใจแก่พรรค รวมทั้ง
รับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชน แล้วส่งเรื่องให้ทางพรรคแก้ไขปัญหาอันเป็นการสร้างและ
รักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคได้ทางหนึ่ง

จากที่กล่าวมาถึง โครงสร้างการบริหารพรรคพลพรรคผู้วิจัยเห็นว่าหน้าที่พรรค
พลพรรคให้อำนาจหัวหน้าพรรคในการแต่งตั้งกรรมการบริหารพรรคดำรงตำแหน่ง รองหัวหน้า

พรรค เลขาธิการพรรค รองหัวหน้าพรรค และตำแหน่งอื่น ๆ นั้นสะท้อนให้เห็นถึงกฎเหล็ก ประชาธิปไตย (iron law of oligarchy) ในองค์การของ Robert Michels ได้เป็นอย่างดี และสอดคล้องกับ "ธรรมชาติ" ของพรรคหลังธรรมที่ผ่านมามีอันหมายถึงการมีศูนย์กลางของพรรคอยู่ที่หัวหน้าพรรคโดยเฉพาะช่วงเวลาที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ดำรงหัวหน้าพรรค

การจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้ง เพื่อให้การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรค หลังธรรม มีประสิทธิภาพจนสามารถทำให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเลือกพรรคหลังธรรมให้มากที่สุด พรรคหลังธรรมจึงมีการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้ง โดยคณะกรรมการบริหารพรรคจะกำกับดูแล นโยบายการรณรงค์หาเสียง และสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้ง ในการรณรงค์หาเสียงนั้นคณะกรรมการบริหารพรรคจะแต่งตั้งผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการเลือกตั้งทั่วไป เป็นผู้กำกับดูแลการวางแผนการเลือกตั้ง การประสานงานการรณรงค์เลือกตั้งสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์แก่ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำในแต่ละเขตเลือกตั้ง รวมทั้งกำกับดูแลศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำในแต่ละเขตเลือกตั้งให้เป็นไปตามที่พรรคหลังธรรมวางแผนนโยบายไว้ ศูนย์อำนวยการเลือกตั้งประจำในแต่ละเขตเลือกตั้งจะรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งตามแผนนโยบายของพรรค และจะสนับสนุนการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของศูนย์ย่อยตามพื้นที่ที่เป็นฝ่ายปฏิบัติการรณรงค์หาเสียงในพื้นที่เขตการปกครองต่าง ๆ สำหรับบุคลากรที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติงานในองค์การเพื่อการเลือกตั้งของพรรคหลังธรรมนั้นพบว่า มีบุคคลสามกลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มบุคคลที่มีตำแหน่งทางการเมืองหรือมีตำแหน่งในพรรค เช่น กรรมการบริหารพรรค สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) สมาชิกสภาเขต (ส.ช.) เป็นต้น กลุ่มที่สองคือกลุ่มบุคคลที่รับค่าตอบแทนจากพรรคได้แก่เจ้าหน้าที่ของพรรคและลูกจ้างของพรรค กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มอาสาสมัครของพรรค ซึ่งมีกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมชาวสันติอโศก ซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับพลตรีจำลอง ศรีเมือง และผู้มีความสนิทสนมกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง เช่น ญาติ เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น กลุ่มอาสาสมัครของพรรคหลังธรรมนี้ผูกมัดกันด้วยระบบความสัมพันธ์ของคนไทยเช่นรู้จักกัน จึงมีโอกาสพบปะกัน แล้วเกิดความใกล้ชิดกันจนไว้วางใจกันเป็นเหตุให้เป็นเพื่อนหรือพวกเดียวกัน จึงช่วยเหลือกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับธรรมชาติของสังคมไทยที่ชอบช่วยเหลือพวกพ้องดังที่ เจริญบายไว้ในบทที่ 2 ในเรื่องระบบความสัมพันธ์ของคนไทย

เมื่อมีการจัดองค์การเพื่อการเลือกตั้งแล้ว พรรคพลังธรรมก็มีการใช้สื่อและวิธีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพื่อสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียง ซึ่งมีเอกลักษณ์ของพรรคพลังธรรมเอง อาทิเช่น การใช้ใบปิดและแผ่นป้ายที่มีรูปพลตรีจำลอง ศรีเมือง และเครื่องหมายของพรรคพลังธรรม ติดพร้อมกับรูปและหมายเลขของผู้สมัครรับเลือกตั้ง การใช้วัสดุเหลือใช้ เป็นสื่อโฆษณาหาเสียงอันเป็นการเน้นนโยบายการประหยัดในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การปราศรัยใหญ่และปราศรัยย่อยที่ไม่โจมตีคู่แข่งชั้นทางการเมือง การจัดขบวนแห่พลตรีจำลอง ศรีเมือง ในการเชิญชวนประชาชนไปเลือกพรรคพลังธรรม การโทรศัพท์เชิญชวนลงเจียบไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และการใช้สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ช) ไปรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งแบบเคาะประตูบ้าน ก็ล้วนแล้วแต่เป็นรูปแบบและวิธีการที่เป็นเอกลักษณ์ของพรรคพลังธรรม ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพื่อสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร

เมื่อพิจารณารูปแบบและวิธีการรณรงค์หาเสียงของพรรคพลังธรรมแล้ว ผู้วิจัยพบว่า สอดคล้องกับนโยบายและอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรม ซึ่งสะท้อนถึงการประหยัด เรียบง่ายมีประสิทธิภาพ ซื่อสัตย์ ไม่โกงไม่กิน อันเป็นการสร้างอารมณ์ร่วมกับประชาชนได้เป็นอย่างดี

โรงเรียนการเมืองของพรรค ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่พรรคพลังธรรมสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคได้ เพราะวิธีการเหล่านี้สามารถสร้างความผูกพันระหว่างพรรคพลังธรรมกับประชาชนได้ ซึ่งโรงเรียนการเมืองของพรรคสามารถแยกแยะพิจารณาได้ 3 รูปแบบคือ

โรงเรียนการเมืองพลังธรรม ทำหน้าที่ให้การฝึกอบรมทางการเมืองให้แก่ประชาชนทั่วไปในหลักสูตรวิศวกรการเมือง ผู้ที่ผ่านการอบรมจากโรงเรียนการเมืองพลังธรรมจะถูกเรียกว่า "วิศวกรการเมือง" หรือ "ว.ก.ม." ผู้ผ่านการฝึกอบรมมักจะสมัครเป็นสมาชิกพรรคพลังธรรม รวมทั้งช่วยเหลือกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรม โดยเฉพาะการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง และวิศวกรการเมืองยังได้รวมตัวกันจัดตั้งชมรมวิศวกรการเมืองพรรคพลังธรรม เพื่อช่วยเหลือกิจกรรมทางการเมืองของพรรคพลังธรรม

โครงการพัฒนาการบริหารการเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นโครงการพัฒนาบุคลากรทางการเมืองของพระนครศรีอยุธยา เพื่อให้บุคลากรของพระนครศรีอยุธยา มีความรู้ความเข้าใจในงานของรัฐบาล รัฐสภา งานของพรรค และสามารถดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้อย่างมีคุณธรรมโดยมีประสิทธิภาพสูง นอกจากนี้พลตรีจำลอง ศรีเมืองยังริเริ่มการจัดตั้ง "โรงเรียนผู้นำ" เพื่อให้การฝึกอบรมแก่ผู้นำจากภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในหน่วยงานต่าง ๆ หากโรงเรียนผู้นำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ดำเนินการอย่างได้ผล ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมก็ย่อมจะกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพลตรีจำลอง ศรีเมืองและพระนครศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี

การให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนผ่านสื่อมวลชนของพระนครศรีอยุธยา จะดำเนินการโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นส่วนใหญ่ มีเป้าหมายในการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนให้เข้าใจการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งการกระทำผ่านสื่อมวลชนประเภทสิ่งตีพิมพ์และวิทยุโทรทัศน์ในรูปแบบ "ลุงจำลองตอบปัญหาและคุยกับลุงจำลอง" แม้จะมีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่เด็กและเยาวชน แต่ก็ได้รับความสนใจจากผู้ใหญ่และผู้ปกครองของเด็กและเยาวชน เพราะเด็กและเยาวชนจะนำเรื่องที่ "ลุงจำลองตอบปัญหาและคุยกับลุงจำลอง" ไปพูดคุยกับผู้ใหญ่และผู้ปกครองทั้งยังรบเร้าให้ผู้ใหญ่และผู้ปกครองสนับสนุน "ลุงจำลอง" และพระนครศรีอยุธยา

โรงเรียนการเมืองของพระนครศรีอยุธยาทั้ง 3 รูปแบบเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพระนครศรีอยุธยาซึ่งทั้งสามรูปแบบนั้นก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างผู้ที่ผ่านกระบวนการกับพระนครศรีอยุธยาจนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของพระนครศรีอยุธยา มีความรู้สึกที่ดีต่อพระนครศรีอยุธยา ตลอดจนเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางการเมืองของพระนครศรีอยุธยา ซึ่งความผูกพันเช่นนี้ Robert E. Land เรียกความผูกพันเช่นนี้ว่าเป็นเรื่องของจิตวิทยาของบุคคลที่รู้สึกผูกพันกับพรรคการเมือง

การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพระนครศรีอยุธยา ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระนครศรีอยุธยา สร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครไว้ได้เพราะเป็นการตอบสนองความต้องการของฐานคะแนนเสียงของพระนครศรีอยุธยา

ลักษณะที่โดดเด่นจนบุคคลทั่วไปเห็นว่าเป็นสัญลักษณ์ของพรรคพลังธรรม และเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียง การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมสามารถพิจารณาได้สองประการสำคัญ ๆ คือ การบริหารกรุงเทพมหานคร และการจัดทำโครงการร้านทั้งและบริษัทเท่าทุน

การบริหารกรุงเทพมหานครนั้นพรรคพลังธรรมสามารถเข้ามาบริหารกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบัน จึงมีความต่อเนื่องและยาวนานในการสร้างผลงาน และจัดทำโครงการอันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียง พรรคพลังธรรมยังได้จัดทำโครงการพัฒนาชุมชนแออัดเพื่อสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในประชาชนกลุ่มนี้ เพราะพรรคพลังธรรมวิเคราะห์แล้วว่าในพื้นที่ชุมชนแออัดฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมมีอยู่อย่างอ่อนแอมาก หากพรรคพลังธรรมสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนแออัดได้แล้ว บุคคลกลุ่มนี้ก็จะกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมไปโดยปริยาย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าพรรคพลังธรรมได้เปรียบพรรคการเมืองอื่นเพราะสามารถเข้ามาบริหารกิจการของรัฐได้ และยังสามารถเอากิจการของรัฐไปสร้างคะแนนเสียงได้จนเหมือนบริษัทส่วนตัว แต่อย่างไรก็ตามหากประชาชนได้ประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว คงจะทำให้ประชาชนยอมรับได้

โครงการร้านทั้งและบริษัทเท่าทุน เป็นการริเริ่มของพลตรีจำลอง ศรีเมือง การดำเนินงานของร้านทั้งนั้นพลตรีจำลอง ศรีเมือง จะชักชวนประชาชนทั่วไปบริจาคสิ่งของที่ยังใช้การได้ดี แต่เจ้าของไม่มีความจำเป็นต้องใช้ โดยมอบให้ร้านทั้งนำไปขายแล้วนำรายได้ไปช่วยเหลือการกุศล ส่วนบริษัทเท่าทุนนั้นพลตรีจำลอง ศรีเมือง จะชักชวนประชาชนที่ต้องการลงทุนโดยไม่มีกำไรมาลงทุนที่บริษัทเท่าทุน เมื่อที่บริษัทจะได้นำเงินทุนไปซื้อสินค้าที่จำเป็นมาขายแก่ประชาชนทั่วไปในราคาเท่าทุนโดยไม่มีกำไร อันเกินการแบ่งเบาภาระค่าครองชีพของประชาชน นอกจากนี้พลตรีจำลอง ศรีเมือง ยังได้นำสินค้าจากร้านทั้งและบริษัทเท่าทุนไปขายในชุมชนแออัดทุกวันเสาร์ แล้วชักชวนประชาชนในชุมชนมาเป็นอาสาสมัครในการขายของ ทั้งยังได้มอบรายได้จากการขายของของร้านทั้งให้ชุมชนแออัดไว้ใช้ประโยชน์ในกิจการของชุมชน

จะเห็นว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง พยายามจะเข้าไปสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและสร้างภาพลักษณ์ของพรรคพลังธรรมให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนแออัด อันเป็นพื้นฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมอ่อนแอ พลตรีจำลอง ศรีเมือง ได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ที่มอบสิ่งของให้แก่ร้านทิ้ง ผู้ที่ร่วมลงทุนกับบริษัทเช่าทุนและผู้ซื้อสินค้าจากโครงการดังกล่าว เมื่อบุคคลเหล่านี้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อพลตรีจำลอง ศรีเมือง ก็ย่อมจะสนับสนุนพลตรีจำลอง ศรีเมือง และพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้ง

การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรม สามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในเขตกรุงเทพมหานครได้ เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างพรรคพลังธรรมกับประชาชน ประชาชนย่อมรู้สึกผูกพันที่ต้องการตอบแทนผลประโยชน์ อันเป็นการลงทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกว่าการฝังพื้กัน ก่อให้เกิดความผูกพันที่มีต่อกันและความผูกพันนี้กลับทำให้มีส่วนส่งเสริมให้เกิดความเชื่อถือ และข้อผูกมัดทางจิตใจต่อกันมากขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมในอนาคตประกอบกับความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษและความกตัญญูตเวทีของคนไทย ก็ย่อมจะทำให้ประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากโครงการต่าง ๆ ของพรรคพลังธรรมกลายเป็นฐานคะแนนเสียงของพรรคพลังธรรมในการเลือกตั้ง การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างพรรคพลังธรรมกับประชาชนในลักษณะนี้สะท้อนแนวความคิดของ Jonathan H.T. Vener ได้เป็นอย่างดี

จากรูปแบบและวิธีการที่พรรคพลังธรรมได้ในการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงในเขตกรุงเทพมหานครนั้น ผู้วิจัยคิดว่าเป็นยุทธวิธีที่น่าจะยอมรับได้มากขึ้นในสังคมไทยเพราะเป็นยุทธวิธีที่บริสุทธิ์ ยุติธรรม ไม่มีลักษณะของธุรกิจการเมืองที่จะสร้างการคอร์รัปชัน จนเป็นเหตุให้ประชาชนเบื่อหน่ายได้ ซึ่งแตกต่างกับรูปแบบของการสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคการเมืองโดยทั่วไป โดยเฉพาะรูปแบบและวิธีการที่ใช้ในชนบทที่อาศัยรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ และผู้สมัครรับเลือกตั้งต่างมุ่งสร้างฐานคะแนนเสียง เพื่อชัยชนะในการเลือกตั้ง โดยมีได้คำนึงถึงความถูกต้อง ความบริสุทธิ์ รูปแบบและวิธีการในการเลือกตั้ง มีการนำกลยุทธ์และกลยุทธ์ต่าง ๆ ทั้งที่ถูกต้องและไม่ถูกต้อง มาใช้ในการแข่งขันทางการเมือง